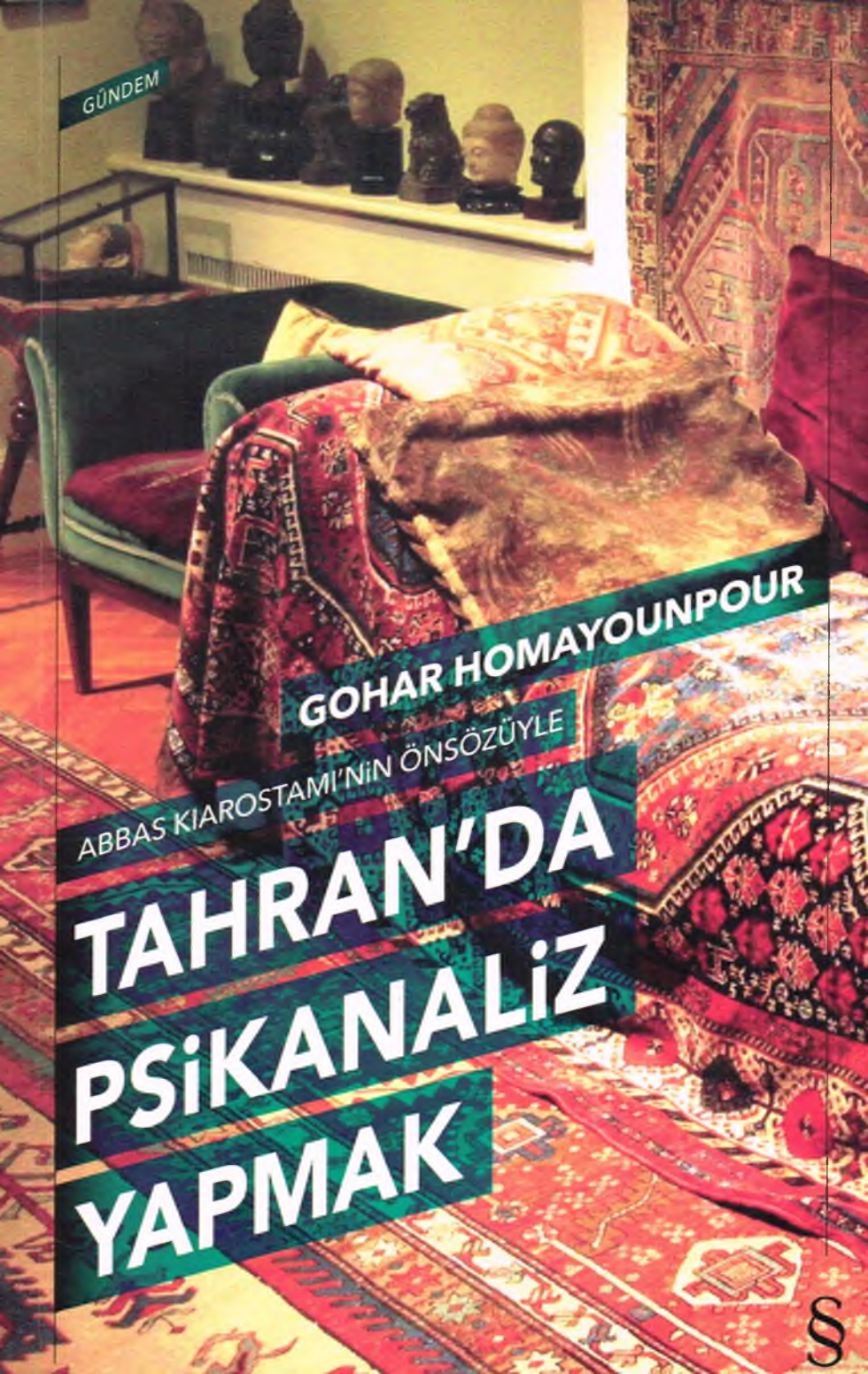

GÜNDEM
GOHAR HOMAYOUNPOUR
ABBAS KIAROSTAMI'NİN ÖNSÖZÜYLE
TAHRAN'DA PSİKANALİZ YAPMAK
§

GOHAR HOMAYOUNPOUR

Tahran, Şehit Beheşti Üniversitesi'nde psikoloji dersleri veren Gohar Homayounpur Paris'te doğdu. Kanada, Queens Üniversitesi mezunu olan yazar, yüksek lisans ve doktorasını Boston Üniversite'sinde tamamladı. Homayounpour, şu anda Tahran'da psikanalist olarak çalışmakta, psikanalistlerden oluşan Tahran Freudyen Çalışma Grubu'nda eğitmen ve danışman olarak yer almaktadır.

ASLI MERTAN

İngiltere, Bristol Üniversitesi'nde tiyatro eğitimi aldı. Performans sanatçısı, dansçı, oyun yazarı, dramaturg olarak Türkiye ve yurtdışında çeşitli tiyatro projelerinde çalıştı. *Bir Göbek Dansözünün Sonsuzlukla İmtihanı* (Everest Yayınları, 2011) adlı şiir kitabının yazarı olan Aslı Mertan, Bülent Erkmen'le birlikte yazdığı *İki Kişilik Bir Oyun* adlı oyunun yazım sürecini kaleme almış, bu anlatı metni, oyun metniyle birlikte aynı ciltte *İki Ama İki Değil* adıyla yayımlanmıştır (Masa Yayınları, 2012). Edebi çeviriler arasında: *Mavi Kıta 1: İskenderiye; Mavi Kıta 2: Venedik; Mavi Kıta 3: İstanbul* (Nicholas Woodsworth, Everest Yayınları, 2012); *İskoçya Sokağı 44 Numara* (Alexander McCall Smith, İş Bankası Kültür Yayınları, 2011); *Sevgili Mimi ve Mimi'nin Hayaleti* (Tim Parks, Kanat Kitap, 2010) bulunmaktadır.

GOHAR HOMAYOUNPOUR

TAHRAN'DA PSİKANALİZ YAPMAK

Önsöz: Abbas Kiarostami
Türkçesi: Aslı Mertan

§

Yayın No 1389
Gündem 22

Tahran'da Psikanaliz Yapmak
Gohar Homayounpour

Kitabın Özgün Adı:
Doing Psychoanalysis in Tehran

Yayına hazırlayan: Başak Güntekin
İngilizceden çeviren: Aslı Mertan
Kapak tasarım: Beste Doğan
Sayfa tasarımı: Zülal Bakacak

© 2012, Massachusetts Institute of Technology
© 2015, bu kitabın tüm yayın hakları Kayı Telif ve Lisans Hakları Ajansı aracılığıyla Everest Yayınları'na aittir.

1. Basım: Mart 2015
ISBN: 978 - 605 - 141 - 866 - 7
Sertifika No: 10905

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık
Matbaa Sertifika No: 12088
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8
Bayrampaşa/İstanbul
Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI
Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76
e-posta: info@everestyayinlari.com
www. everestyayinlari.com
www. twitter. com/everestkitap
facebook.com/everestyayinlari

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

Derya ve Yasemin'e, oldukları gibi oldukları için...

İÇİNDEKİLER

Önsöz
9

Yazarın Önsözü
13

Tahran'da İlk Günler
23

Tahran'a Döndükten Birkaç Yıl Sonra
91

Önsöz

Bu kitabı okumaya başladığımda beni etkileyen ilk şey, Gohar Homayounpour'un psikanalitik mercek altında keşfe çıktığı dünya ile benim kameramın merceğinden gördüğüm dünya arasındaki büyük benzerlikti. Kendimi gülümserken yakaladım. Sonra fark ettim ki, eski bir İran deyişini düşünüyorum: "Jana sokhan az zabane ma migooi." "Canım, benim kalbimden konuşuyorsun!"

Gerçek şu ki, ikimiz de dünyamızı en ufak bir anlaşmazlığın hoşnutsuzluk doğuracağı kişisel bir alan olarak görmüyoruz. Başkalarının kişisel trajedilerini yargılamaya oturduğumuz bir halk mahkemesi de değil bizim dünyamız; biz sadece gündelik hayatın yanılsamalarla dolu dünyasını çoklu merceklerin ardından gözlemliyor, düşünerek ve analiz ederek ona bir anlam katmayı umut ediyoruz. Dar fikirli gözlemciler olmamak için elimizden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyoruz. Dünyamız mahallemizle, şehrimizle, hatta anavatanımızla dahi sınırlı değil. "Acı her yerde acıdır." Gohar Homayounpour, Tahran'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde psikanaliz yapmak üzerine yazarken bunu söylüyor. Yıllardır ben de aynı mesajı aktarmaya çalışıyorum. Filmlerim herhangi bir

topluluğu veya kişiyi yerelleştiren belli birtakım şartlar veya maskeleri değil, insanlık durumlarını ifade etme çabasındadır.

Bu varoluşsal durumu klişelerin, statükonun, hem "normal", hem de engelleyici bir biçimde "gerçek" olarak kabul ettiğimiz şeylerin tuzağına düşmeden araştırmanın ne kadar zor olduğunu deneyimlerimden biliyorum. Bu hiç kimse için kolay bir iş değildir ve eminim Gohar Homayounpour için de klişelerden arınmak, basmakalıp düşünce ve kavramların güvenli sığınağını terk etmek, basit düşünen zihinlerin ürettiği "ötekilik" imgelerine bağlanmanın zevkinden kendisini mahrum bırakmak kolay olmamıştır. Elbette şu günlerde İran ve İranlıları stereotipik bağlamlarda anlatan filmler ve kitaplar için iyi bir pazar var. Homayounpour, insanların İranlılara dair önyargılarını besleyecek çağrışımlarla dolu, tutkulu bir *oryantalist* karikatür çizerek popülarite kazanma yolunu kolaylıkla seçebilirdi. Bu şekilde işini çoksatarlar listesine bile sokabilirdi. Böyle bir seçimin cazibesine direnmek hiç şüphesiz ki asaletin, onurun, içtenliğin ve en önemlisi de, bağımsız ve özgün bir zihnin işaretidir. Bu önsözü yazmaya beni teşvik eden şey de yazarın bu özelliği oldu; cesaret dolu bir samimiyet, özgün yazım tarzı ve hakikaten de övgüye ve takdire değer bir söylem seviyesi.

Beni özellikle büyüleyen şey –ki eminim başka okuyucular da aynı şekilde etkileneceklerdir– onun dünyasını onun kelimeleriyle, zor ve çetrefilli psikanalitik karşılaşmalarını onun incelikli, derinlikli ve alçakgönüllü anlatımıyla deneyimlemek oldu. Tahran'daki hastalarıyla ilişkilerini anlattığı kendi kişisel hikâyesi, beni de kendi ilişkilerimin hikâyesiyle temas ettirdi.

Bu noktada, sizi kesinlikle temin etmek isterim ki, bu kitabı ülkemin "turistik cazibe"lerinin peşinde olan insanlara tavsiye etmem. Neyse ki, o insanlar için, o tarz kitaplar, resimler ve fotoğraflardan bolca var! Ancak, Homayounpour'un kitabı insanların acılarını varoluşsal bir olgu olarak gören insanlara tavsiye edilebilecek olağanüstü bir çalışma. Acı hiç şüphesiz her yerde acı; ben asla Batılı veya Doğulu bir kanser türü duymadım, ya da hastanın milliyetini, dinini veya kültürünü gösteren bir röntgen filmine

rastlamadım. Bu kitap İran'daki insanlık durumunu tespit eden bir röntgen filmidir, İranlıları gösteren turistik bir fotoğraf değil.

Gohar Homayounpour kolay yolu seçmemiş ve kitabın ismine sadık kalmış: "Tahran'da Psikanaliz Yapmak." Bu gerçekten de günümüz Tahran'ında çalışan bir psikanalistin deneyimlerinin hikâyesi. Size kendisini gittikçe sevdiren, yazarı bir analist olarak tanımanızı sağlayan, sizi şaşırtan, kendi varsayımlarınızı sorgulatan bir hikâye. Kitaptaki İranlı kadınların günümüz toplumunda karşı karşıya kaldıkları adaletsizlikleri ve ezici baskıları anlatmak yerine –dünya üzerindeki herhangi bir kadın gibi– kendi kadınlıklarıyla karşılaşmalarında yaşadıkları içsel çelişkileri, çatışmaları ve ikilemleri anlattıklarını görmenin beni nasıl da keyifli bir şaşkınlığa sürüklediğini bir hayal edin.

Gohar Homayounpour'un başarısını kesinlikle sıradışı buluyorum. Biyografi formatını ve psikanalitik serbest çağrışım tekniğini kullanarak, pencereleri ardına kadar açıyor ve insan ruhunun karanlığına ışık tutuyor. Freud'un tüm zarafetiyle tavsiye ettiği o ödevi yerine getiriyor: "Artık netlikle görmemiz mümkün olmadığına göre, gelin karanlığa ışık tutmaya çalışalım."

Tüm bu sebeplerden dolayı, Dr. Homayounpour'u söyleminin tazeliği ve otantikliğinden dolayı tebrik etmek, ona "dünyama hoş geldin" demek istiyorum.

Abbas Kiarostami
Tahran, 2011 Yazı

Yazarın Önsözü

İran İslam Cumhuriyeti'nde Psikanaliz Mümkün mü?

"Tahran'da Psikanaliz Yapmak" başlığından da anlaşılacağı üzere, karşılaşmak üzere olduğunuz şey bir psikanaliz seansının formatını ödünç alan bir yazım girişimidir ve bu, her iki analitik öznenin, yani analist ve analizanın, kendi bilinçdışı kaoslarıyla yüzleşmenin, içlerindeki yabancıyla burun buruna gelmenin, ve bilinmeyene katılmanın yarattığı endişeyle başa çıkmayı öğrenme cesaretine sahip oldukları "ideal" bir seans olacaktır.

Okuyucu bu kitapta bölümler, dipnotlar veya birebir referanslara rastlamayacak. Sınıflandırma ve etiketlemenin sağladığı savunma mekanizmalarından uzak durmaya çalıştım. Julia Kristeva, farklı konular üzerine birçok bilimsel makale ve kitap yazdıktan sonra, yıllar içinde bunların savunmacı bir işlev gördükleri sonucuna vardığını söyler. Ona göre insan yalnızca roman yazmak gibi mahrem bir sürecin içinde kendisiyle hakiki bir yüzleşme yaşayabilir.

Bu süreçte kişi belirli bir yapının sağladığı güvenlikten, kategorilere ayırmanın getirdiği rahatlıktan, ve herhangi bir referans

çerçevesinin yokluğunda kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkan endişelerden uzaklaştığını hisseder.

Bilimsel bir dergiye makale yazmak (burada niyetim bu tür çabaların gerekliliğini kesinlikle göz ardı etmek değil), seansa gelip analiste ne söyleyeceğini, nasıl söyleyeceğini, ve hangi sırayla söyleyeceğini önceden düşünmüş olduğunu ifade eden bir hastanın durumuna benzer. Sanki "dil" gibi kusurlu bir aracı kullanırken, kesin doğruluğu olan bir iletişim kurmanın mümkün olduğu yanılsamasını taşımaktadır hâlâ. Yanlış veya eksik iletişim kurmanın hepimizin yapabileceği bir şey olduğunu fark etmemiştir. Analitik divanda uzanıyor olmanın endişesiyle başa çıkabilmek için aldatıcı bir kesinlik algısının savunmasını kullanıyor gibidir.

Yeterince iyi olan bir analitik ortamda, analiz edilen kişi sembolik kâğıt parçalarını ve spesifik kategorilerini bırakabilme cesaretini yavaş yavaş toplar ve bilme arzusu çoğu zaman bilinçdışı zihninin zaten bildiği şeylerden uzak durma rahatlığına karşı galip gelir.

Elbette, kişinin serbest çağrışımlarının ne kadar serbest olduğu sorusu daima gündemdedir. Tahran'da serbest çağrışım yapmaya çalıştığım ileriki sayfalarda bu konuya eğileceğim. Bu sayfalar yalnızca ve yalnızca benim fantezilerimden ibaret (bundan başka bir şey yapmak da kimsenin elinde olan bir şey değildir gerçi) ve ben oralarda bir kere daha kendi bilinçdışımla yüz yüze gelme gibi bir sınavın zevkine teslim oluyorum.

Bir bakıma, bu benim kendime yazdığım bir nottan başka bir şey değil.

Son beş yıldır Tahran'da psikanaliz pratiğimi sürdürüyorum. Bu süre içinde İran'da bir psikanalist olarak yaşadığım deneyimler üzerine birkaç makale yazdım ve bunları uluslararası konferanslarda sundum. Birkaç Batılı radyo istasyonu ve dergi bu konu üzerine benimle röportaj yaptı ve ayrıca şu an okumakta olduğunuz bu kitabı yazdım. İran'da psikanaliz yapmak üzerine farklı platformlarda konuşmak benim için ilginç bir deneyimdi. Dinleyicilerin anlattıklarıma verdikleri tepkiler gayet şaşırtıcıydı. Ben bu tepkiyi, Julia Kristeva'nın bir ifadesini ödünç alarak, "büyülenmiş bir reddediş" hali olarak yorumluyorum.

İran'da psikanaliz yapma konusu daha en başından büyüleyici birtakım fantezileri kışkırtıyor; dinleyici çoğunlukla lezzetli, egzotik hikâyelerin beklentisine giriyor. Ancak bu büyülenmeye, İran'da psikanaliz yapmanın imkânsızlığına gönderme yapan bir reddediş eşlik ediyor. Boston'da veya New York'ta yaşayan hastaların hikâyelerine benzeyen vakalar sunarak neredeyse hayal kırıklığına sebep olduğumu hissediyorum.

Bu tepkiler, Edward Said'in kullandığı terminolojiyi ödünç alarak, "oryantalizm"in bir formu olarak da yorumlanabilir. Egzotik (veya oryantal) Öteki, bir Batılı için büyüleyici bir şey, ama bu bakış Öteki'ni aşağı gören bir bakış; genellikle Fransızlara atfedilen türden bir egzotiklik değil.

Ancak, Said'in kuramsal duruşunun ayrıntılarına girmeden, onun teorisine göre "Oryantal"lerin oryantalizmi yaratma konusunda taşıdıkları sorumluluğa da değinmek isterim. İçinde bulunduğumuz durum için, kaderimiz için Batı'yı suçlamaktan vazgeçmeliyiz.

İşin aslı şu ki, şayet bu kitabı oryantalist meraklarınızı doyurmak için okuyorsanız, sizi uyarmam gerekiyor: hayal kırıklığına uğrayacaksınız.

Kara çarşafı erotize etmenin, *Ruj Cihadı* gibi egzotik başlıklar kullanmanın, İranlı erkeklerin karılarını nasıl dövdüklerinden bahsetmenin, veya *elif, be, te* gibi harflerle İran kaligrafisini erotize edip, Şehrazad, Siyavaş, Mahmut Hüseyin gibi egzotik isimler kullanmanın popüler bir akım olduğunu biliyorum. Ben bu fenomen için "Öteki"ni suçlamıyorum, bu bizim kendimize yaptığımız bir şey. Bizler Öteki'nin gözlerindeki oryantal yansımamıza bağımlıyız.

Bir Fransız arkadaş geçenlerde "Fransızların da çeşitli şekillerde erotize edildikleri"ni anımsattı bana. Ama ben crème brûlée üzerinden erotize edilmekle, kara çarşaf üzerinden erotize edilmek arasında bir fark olduğuna inanıyorum. İlki efendi-köle zihniyetinin bir tezahürü değil; Fransızlar üstünlükleri üzerinden erotize ediliyorlar, bunun yanında Oryantaller aşağı seviyede sundukları hoşluklar için arzu ediliyorlar.

Suçlama oyununu oynamıyorum; biz bunu kendimize yapıyoruz, çünkü süreçten elde edilebilecek birçok nevrotik kazanım söz konusu.

Değişim kendi içimizde başlar. Erotik, egzotik ve acayip görülmenin zevklerinden vazgeçmeliyiz. Kaçınılmaz sıradanlığımızla yüzleşmeliyiz.

Slavoj Žižek, yakın zamanda verdiği bir röportajda, Abbas Kiarostami'nin filmlerinde en çok hayranlık duyduğu şeyin bu filmlerin seyirciye İran'daki gündelik hayata dair imgeler göstermemeleri, evrensel çelişkileri sunmaları olduğunu söylemiş. Ben de aynı düşünce ekolünden geliyorum.

Geçenlerde ünlü bir Lacancı psikanaliste "Divan ve Kara Çarşaf" başlıklı bir makalemi, yorum yapması için gönderdim. Şöyle yazdı:

> Burada, bana, sunduğunuz şey... İran'da psikanaliz pratiğini sürdürmenin imkânsızlığından alınabilecek sosyolojik derslerdir –İranlının kendi benliğini yaratma sürecine dair çok güzel bir araştırma. Orada Ödipal kompleks Batı'da olduğundan çok daha farklı parametrelere göre hayata geçiyor... her şey tepetaklak olmuş. Sembolik Düzen – ya da onun yerine geçen şey, yani tutkulu erkekleriyle birlikte baskılanan, o tüm zamanların en büyük uygarlığı üzerine empoze edilmiş ve mekanik bir dayanışmayı hatırlatan eğilmez, bükülmez yapı– annenin her şeye kadir arzusunu düzenleyen şeyin çocuğu için bir arka zemindir... bu yüzden feminenlik ve bedene dair postmodern tanımlamalar, ataerkil düzene yönelik doğrudan bir suçlama olmadığı için, Batılı anlamda olmadığı için, kanımca sorunludur. Her halükârda psikanaliz *İran*'da işleyemez, çünkü nihayetinde tamamen Batılı bir pratiktir.

Bu analiste göre, İran'da psikanaliz mümkün değildir – ve yalnızca Batılı bir pratik olduğu için değil, İranlılar farklı bir sembolik düzen içinde işlev gördükleri için mümkün değildir. İran'da

sembolik düzen tepetaklaktır: çocuk için Oedipus kompleksine bir giriş kapısı bulunmamaktadır, yani burada bir bakıma İran milli psişesinin psikotik özellik gösterdiği ima edilmektedir.

Yakın zamanda Boston'da gerçekleşen bir konferansta ise bir başka psikanalist yazdığım farklı bir makaleye şöyle tepki verdi: "Ama ben sanmıyorum ki İranlılar serbest çağrışım yapabilsinler!" Ben de İranlıların serbest çağrışımdan başka bir şey yapmadıkları ve sorunlarının da bu olduğu şeklindeki kendi görüşümü dile getirerek cevap verdim.

Ayrıca kitabımın ilk taslaklarından birini birçok defalar Tahran'ı ziyaret etmiş ünlü bir gazeteciye gönderdim. İran'ın onu büyülediğini biliyordum.

Bana şöyle yazdı:

> Yayımcılık şirketi olan bir arkadaşıma konudan bahsettim. En kışkırtıcı birkaç bölümü seçip, ona e-postayla göndermeni istedi. Ancak bu bölümler Amerikan halkına hitap edecek bölümler olmalı. (Bir psikanalistin Manhattan'da yazabileceği türden bir malzeme olmamalı, ağız sulandırıcı olmalı.)
>
> Bir psikanalistin nasıl olup da İran'da işlev görebileceğini aklım almıyor. Hiçbir ayetullah gelip, yardım istedi mi, merak ediyorum.
>
> Bölümlere daha zıpır, daha enerjik bir başlık vermelisin. ("İran'da Divana Uzanmak" örneğin, daha iyi: daha zıpır!) Tahran'da hakikaten kaç hastayı tedavi ettiğini merak ediyorum. Tahran dışından gelen hastan da var mı? Psikiyatrik tedavi gören mahkûmlar oluyor mu?
>
> İran otoritelerinin hastalarının sana anlattıklarını öğrenmeye çalışacaklarından endişe duyduğun oluyor mu? Hastaların arasında siyasi hükümlüler oldu mu?
>
> Hastaların daha çok seksüel sorunları mı oluyor, siyasi sorunları mı? Ya da bazen bunların birbirine karıştığı oluyor mu? [Anlaşılan, bu gazeteciye göre bir İranlının yaşayabileceği yegâne iki sorun ancak bunlar olabilir!]

Başlığı "İran'da Çıldırmak" şeklinde değiştirmeye ne dersin?

İşte "büyülenmiş reddediş"ten kastım bu. İranlılar başka bir dünyanın varlıklarıdır. Tuhaf, egzotik yaratıklardır. Kimdir bu yabancılar? Ve neden, kimden yabancılardır?

Deleuze ve Guattari'ye göre, "kendi evinde olma"nın imkânsızlığı bize ontolojik bir yanlış anlayış yüklüyor: kimlik trajedisi.

"Endişelendirici tuhaflık" bu trajedinin bir açıklaması olarak Kristeva tarafından kullanılan Freudyen bir kavramdır: "Öteki'nden duyulan korku ve tuhaflıktan duyulan endişenin her ikisi de, kendi içimizdeki Öteki'nin (yabancı) farklılığından duyulan korkunun sonucudur." Olduğumuz şeyden korkuyoruz, dizginlerinden boşalmış arzularımızdan korkuyoruz. Dolayısıyla korkumuzu Öteki'ne, yabancıya, "biz" olmayan kişiye ve "farklılığa" aktarıyoruz. Öteki hem endişemizin kaynağı, hem de bizi tehdit eden tehlike oluyor.

Deneyimlediğimiz korku ve tuhaflık, dışsal değil, içsel bir fenomen. "Endişelendirici tuhaflık" asla bilinçdışımızla, dişiliğimizle veya ölüm korkumuzla yüzleşmenin korkusu ve endişesiyle rekabet edemez. Endişelendirici tuhaflık Öteki'ne duyulan çocuksu korkuyla yakından ilişkilidir: ölüm formuna bürünmüş Öteki, kadın formuna bürünmüş Öteki ve kontrolden çıkmış kendi güdülerimizin formuna bürünmüş Öteki... kısacası, içimizdeki yabancı olan Öteki'ne duyulan korku.

Buna karşı verdiğimiz kavga kendi bilinçdışı zihnimize karşı verdiğimiz kavganın aynısı ve sunabileceğimiz tek olası Derrida misafirperverliğiyse bu yabancıları, bizim (hem yabancının, hem de benliğin) birlikte yaşadığımız o korkutucu alana buyur etmek olabilir.

Kristeva'ya göre, Öteki ile birlikte yaşamak şu soruyla birlikte yaşamaktır: "Ben Öteki miyim?"

Ya da Fransız şair Rimbaud'nun ifadesiyle: "Ben bir başkasıdır."

Kristeva başka ülkelerden gelen kişilere neden "yabancı" dediğimizi merak eder. Yabancı statükoyla ilişkisinde tamamen

Öteki olan taraftır. Fakat "yabancı" aynı zamanda bizi uzun zaman uykularımızdan etmiş o meşhur filme adını veren korkutucu yaratıktır.[1] Peki ya Kristeva haklıysa ve kimliğimizin saklı yüzü içimizde yaşayan yabancıysa? O zaman Öteki ile yüzleşmek, Freud'un bilinçdışının varlığını teoriye dökerken bizi tanıştırdığı "tuhaf kimlik" ve "sıkıntılı ötekilik"le yüzleşmekle kıyaslanabilecek duruma gelir. "Ey yabancı", ben ne seninle başa çıkabilirim, ne de kendi içimdeki yabancıyla. Sende öyle bir şeyler var ki, içimdeki bilinçdışı yabancıyı rahatsız ediyor.

İtalya'da yayımlanan psikanalitik bir dergi olan *Psyche* benimle bir röportaj yaptı. Bu sefer röportajı yapan kişi, içindeki yabancıyla çok daha fazla temas halinde olmasına ve İran'da psikanaliz konusuna, daha önce verdiğim örneklerden çok daha açık bir zihinle yaklaşmasına rağmen, sorduğu bazı sorular ve bunları sorma şekli şimdiye kadar tartıştığımız noktayı biraz daha pekiştiriyor diyebilirim.

Yönelttiği soru şöyleydi:

> Travma üzerine ve travma geçirmiş hastaların tedavisi üzerine pek çok psikanalitik teori var. Hepsi de geçmiş ve bugünde yaşanan travmatik deneyimlerin aktarım ve analitik ilişki sürecinde sağaltılabileceği noktasında hemfikirler. Şayet bu doğruysa, ve umarım ki doğrudur, o zaman psikanalitik tedavinin, sınırlayıcı veya yıkıcı olan tanıdık ve sosyal durumlara bağlı travmatik deneyimlerden kaynaklanan acıları azaltabileceğini düşünebiliriz. İran'da kültürel olanı, siyasi olandan ayırt etmek çok önemli. Bu Batı'da işlediği gibi işlemiyor, yani kişinin belli bir hikâyenin akışına tâbi olmaktan kurtulup, çevresel, sosyal ve kültürel bağlamdan bağımsız bir şekilde, kendi hikâyesinin öznesi, kendi kaderinin yaratıcısı olmaya geçişi desteklenmiyor. Bununla ilgili bir yorum yapabilir misiniz?

1 (Alien) Türkçe'ye "Yaratık" olarak çevrilen film. (ç.n.)

Şöyle cevapladım: "Elbette, şayet kişi geçirdiği travmalar üzerinde sağaltıcı bir çalışma yapmayı arzuluyorsa, bu arzu her zaman çevresel, sosyal ve kültürel şartların üzerinde hâkim olmalı. Ancak, öznenin kendisinin özgürlüğe kavuşma moduyla (yani psikanaliz) birlikte kültürel bir yapay olgu olduğunu da unutmamalıyız. Kişinin kendi varoluşunun aracısı veya özerk bir ego olmak için sembolik düzenin ötesine geçmesi merak uyandırıcı bir fantezidir ve bu sürecin Lacan'ın hayali kayıtlarında işlerliği olması gerekir."

> Sizce, aklî sorunları tedavi etme aracı olarak psikanalize duyulan ilgi ve merak, ve ayrıca bu pratiğin İran'a tanıtılması, yurtdışında eğitim görmüş profesyoneller ve entelektüeller tarafından yabancı bir organın bünyeye nakline benzetilebilir mi? Ya da bunun aksine, meşhur İranlı şair Firdevsî'ye göre, İran'ın dış dünyayla iletişim kurma biçimi olagelmiş ifade araçları olan kültürel ve sanatsal (şiir, minyatür, halı) geleneklerin ve manevi anlamda güçlü yönlerin içinde gelişim gösterebilmek için kendisine verimli bir zemin bulabildi mi?

Şöyle cevapladım: "Her ikisi de. Psikanaliz Batı'dan buraya nakledildi, ama bu gayet özel bir şekilde yapıldı. Bu Batılı icadın tohumları İran düşünsel kültüründe kendisine çok verimli bir zemin buldu. Sorunuzda gönderme yaptığınız Firdevsî için bizim Sofokles'imiz diyebiliriz. Biz onda İran'ın tarihsel geleneği içine işlemiş olan hikâye anlatıcılığının, diyaloğun ve bireylerarası ilişkilerin anlam ve önemini görebiliyoruz.

"Yani biz psikanalizin tohumunu Batı'dan getirdik, ama İran'da bu tohum sizin de değindiğiniz çeşitli sanatsal ifadeler içerisinde filizlendi ve beslendi. Örneğin, her halının kendi özgün ve spesifik tasarımıyla anlattığı bir hikâyesi vardır ve spesifik bir Öteki ile iletişim kurma niyetiyle yapılmıştır. İran kültürü hikâyeler etrafında döner. Burada insanlar konuşmaya çok meraklıdırlar, konuşur, konuşur, konuşur, konuşurlar. O yüzden de konuşma tedavisi İran milli karakterinin kalbine temas etmiştir."

Kültürel farklılıkların önemini göz ardı etmiyorum, ancak insanların benzerliklerinin farklılıklarından çok daha fazla olduğunu da göz ardı edemeyiz. Acı acıdır, ve ne zaman farklı hissetsek, içimizdeki yabancıya bakmalıyız. Bir yaratık, bir yabancı bulabileceğimiz tek yer orasıdır.

İran'da psikanaliz yapmanın mümkün olup olmadığını anlamam için yukarıda çerçevesi çizilen teorilerin hiçbirine ihtiyacım yok. Hastalarım bana her gün, 50 dakikalık analitik seanslarının her dakikasında psikanaliz yapmakta olduğumuzu zaten hatırlatıyorlar.

Benim yapmak istediğim bu deneyimlerin bazılarını, bu analistin İran'daki evine geri döndükten sonra hastalarıyla ortak kurmuş olduğu bu fantezileri anlatmaktır.

TAHRAN'DA İLK GÜNLER

O benim Tahran'da gördüğüm ilk hasta değil. Geçen yaz, İran'da tatil yaparken, birkaç hastayla çalışmıştım. Yeni bir hastayı ilk bekleyişim de değil. Dolayısıyla, bu iç sıkıntısı, bu sinirli tedirginlik ve özgüven eksikliğinin nereden kaynaklandığını anlayamıyorum. Yoksa başvuru kaynağının kendisine, ego idealime mi bakmam lazım? Ya hastanın benimle devam etmesini sağlayamazsam? Ya benim çok genç olduğumu düşünürse? Ya Farsça'da doğru kelimeleri bulamazsam? Ya ego idealimi olduğuma inandırdığım o müthiş psikanalist olamazsam?

Belki de bu ruh halim Bayan N. hakkında duyduklarımla alakalıdır. Onun parlak zekâsı, yetenekleri, açıksözlülüğü. Ayrıca bana söylendiğine göre, bir psikiyatriste sevkini istediğinde, psikanaliz konusunda yaptığım doktora çalışmamla ilgili sorular sormuştu.

Ama yeni bir çevrede olmamla ve birtakım hayali ana-gösterenlerden bir dereceye kadar kurtulmuş olmamla da alakalı olabilir. Hesap verecek kimsem yok. Tam olarak nasıl istiyorsam, nasıl inanıyorsam, o şekilde çalışabilirim. Özgürüm. (En azından bir özgürlük yanılsaması içinde olmak o zaman bana daha kolay geliyordu. Dört yıl sonra, bu yanılsamanın artık tamamen yıkılmış olduğunu söylemeliyim.) Peki o halde sorun nedir? Beni böylesine rahatsız eden şey nedir? Yoksa ana-gösterenlere ihtiyacımız mı var? Ne yapacağım bu özgürlükle, ve neden bu kadar korkutucu geliyor?

Şimdi düşünüyorum da, sanırım korkuyordum ve tedirgindim, çünkü öznellik için savaşan bir psikanalist olamadıktan sonra,

ben kimdim ki? Bir doktora diploması ve psikanalist lisansı ile istediğim öznelliğe kavuşmuştum. Ama unvanlarım bana, böyle diplomalara genelde eşlik eden otoriteden çok daha fazlasını yüklemişti.

Diplomam ego idealimin valizinde, Tahran'a geldim. Ve şimdi istediğim gibi top koşturabileceğim açık bir saham, bir sürü hastam var. Kimseye hesap vermek zorunda değilim. Tahran'da birtakım siyasi oyunlar oynamaya da ihtiyacım yok, hem de hiç. İronik bir şekilde bu imtiyaz bana tarihin şu noktasında dünyanın en politize edilmiş ülkelerinden birinde verildi. İnsan hakları ihlalleri, anti-demokratik süreçleri, nükleer hırsları ve ifade özgürlüğüne getirdiği kısıtlamalar yüzünden bütün dünya tarafından damgalanmış bir ülkede.

Tahran'da, dünyanın en ihtilaflı ülkerinden birinde, bir psikanalist olarak sahip olmam gereken haklara, herhangi başka bir yerde olabileceğimden çok daha fazla yaklaştım. Paradoksal bir şekilde, herhangi bir psikanalitik kurumdan çıkmış yeni mezunların dünyanın başka herhangi bir yerinde tahammül etmek zorunda kalacakları siyasi oyunlardan uzak kalmış oldum.

Ama yine de içim daralıyor...

Hasta içeri giriyor; uzun boylu, iyi giyimli, güzel değil, ancak yine de bir zamanlar güzelliğiyle göze çarpmış bir kadından kalan izleri rahatlıkla görülebiliyor. Kadının belli bir havası olduğunu hemen fark ediyorum. Zarif bir yürüyüşü var, sağlam adımlar atıyor: özgüvenli ama yine de hassas, kırılgan. Onu ofisime buyur ediyorum, ve şu sözcükler dudaklarımdan dökülür dökülmez, iç sıkıntım geçiyor: "Sizi buraya getiren nedir?" Ah, bu sözcüklerin büyüsü, benim için bir dolu anlam yüklü bu dört kelime; beni hemen analitik pozisyona yerleştiriyor, içimi güvenle dolduruyor. İçlerinde birçok ses, geçmiş zamanların analistlerinin hayaletlerini barındırıyor; Julia Kristeva'nın ifadesiyle, onlar benim analitik organlarım. Ama tam özgüvenle dolarken, bir kere daha alaşağı ediliyorum, onun benim koltuğumda, benimse divanda oturduğumu fark ettiğimde, kendi kastrasyonumla yüzleşiyorum.

Nasıl oldu bu? Ama dilin ihanetine uğruyorum ve hiçbir şey söylemiyorum.

Anlatmaya başlıyor: "Biliyor musunuz, Dr. Homayounpour, yeni mezun olmuş, genç bir psikanalistin Tahran'a geldiğini duyduğumda, numaranızı aldım ve hemen geldim, çünkü yardıma ihtiyacım var, bana yardım etmenize ihtiyacım var. Ancak acil çözüm gerektiren sorunumla ilgili bugün konuşmak istemiyorum. Size birkaç soru sormak istiyorum, ama duydum ki psikanalizde bu helal bir durum değilmiş. Dinleyin, ben Lacan'ı ve Freud'u çok iyi biliyorum. Yıllar önce Jungcu bir psikanalist tarafından analiz edilmiştim. Ben meşhur bir ressamım. Yıllarca Paris'te yaşadım ve her dakikasından nefret ettim. Fransızları sert buluyorum. En sonunda, yedi yıl önce bunalıma girdim ve bu durum benim gönlümü kırdı." Ağlamaya başlıyor ve merak ediyor: "Nasıl da beni bu kadar kolayca ağlatabiliyorsun, küçük kız?"

Sorusuna karşılık sessizliğimle yüzleştikten sonra, kendi sorusuna iki rüyayla yanıt veriyor. Tekrarlayan bir rüyasında bir felaketten ötürü eşyalarını toplamasının istendiğini anlatıyor. Eşyalarını, daha çok da kıyafetlerini toplayıp, şehri terk eden bir gemiye binmek üzere diğerlerinin arasına katılması gerekiyor; ama her seferinde tamamen giyinmeyi başaramıyor. Rüyanın her tekrarlanışında anksiyetesi galip geliyor, ve limandan ayrılan gemiye yetişmeye çalışırken kıyafetinin son parçasını bulamıyor, örneğin bir çift ayakkabısını, ya da bluzunu, ya da ceketini vs.

Bayan N.'yi dinlerken, ellerini fark ediyorum, bir ressam olarak mesleki uzuvlarını. Parmaklarının şekilleri bozulmuş, derisi kurumuş ve tahriş olmuş. Her iki kolunda da tuhaf bir bükülme var ve bunun şiddetli bir eklem iltihabının göstergesi olduğunu hemen anlıyorum.

Dikkatimin onun üzerinden dağılıp, kendi psişik evreme geçtiğini fark ediyorum. Bunun biraz önce kendimi divanda bulmamın sebebine işaret eden bir ipucu olup olmadığını merak ediyorum. Hani hasta kendisini benim koltuğumda konumlandırıp, analitik uzvumu kestiğinde...

Eklem iltihabı ona hiç acımamış; mesleki uzuvlarını yavaş yavaş istila etmiş, ve ondan bu kadar aceleyle ve şiddetle alınmış şeyi bana kolayca verebilmek elinde değil. Bayan N.'nin psişik dünyasında bu hiç de adil olmazdı anlaşılan.

Devam ediyor: "İkinci rüya annemle ilgili. Biliyor musunuz, bu rüya beni sık sık allak bullak eder. Çünkü gerçek hayatta annem çocukları için her şeyini feda edebilecek tipik bir İranlı anneydi. Ama bu rüyada ben küçük bir kızım, onun odasına girmeye, dikkatini çekmeye çalışıyorum. Ağlıyorum, bağırıyorum ve hiçbir şey işe yaramıyor, çünkü çok güzel kıyafetler içinde, muhteşem bir müzikle dans ediyor ve etrafı erkeklerle çevrili. Dönüp de bana bakmıyor bile."

Bu rüyada öyle bir şey var ki, ensemden aşağı soğuk terler döktürüyor; bulup buluşturup Bayan N.'ye bir şeyler söylemek için kıvranıyorum ama kelimeler bana kendilerini açmıyorlar. Kendimi annesinden nefret ederken buluyorum, sesimi çıkarmadan düşünüyorum: "Demek ki hiç de o kadar fedakâr değildi. Şayet bilinçdışının dili sana onun tarafından duyulmadığını hatırlatıyorsa... Ama sen bilincinde onu bir azize olarak hatırlamayı seçtin. Her çocuğun arzuladığı, rüyalarının annesi." Ancak öyle görünüyor ki, Bayan N. çok farklı bir annenin dehşet uyandırıcı imgelerinden kendisini alamıyor. Ne kadar çaresizce uğraşıp dursan da, sana cevap vermeyen bir anne, seni izlemeyi reddeden bir anne, her çocuğun kâbuslarının annesi. Anlaşılan gündüzleri Bayan N.'ye rüyalarının annesi eşlik ederken, geceleri kâbuslarının annesinden kaçamıyor.

Son rüya Bayan N. ile benim paylaştığımız dinamiği değiştiriyor; şimdi artık o küçük kız, ve ben de analitik pozisyonumu geri kazandım. O hâlâ benim koltuğumda oturuyor olsa da!

Rüyalarını daha ayrıntılı anlatmasını istiyorum, ve diyor ki: "Biliyor musunuz, bazı günler etrafımdaki insanlara o kadar çok bağırıyorum ki, sesimi kaybediyorum, ve bu bana en çok işkence çektiren şey bile değil. En kötüsü, yakamı bırakmayan bu azap, ve isteri krizlerim sonrasında gelen yoğun suçluluk duygusu. Neden bu kadar çok bağırıyorum? Şimdi de bağırmak istiyorum!" Hemen,

rüyasında annesine bağırması aklıma geliyor. Annesinin dikkatini çekmek için. Onun kendisini fark etmesi, duyması, bakması için. Şu anda söylediği ve benim duymadığım bir şey olup olmadığını soruyorum. Tekrar ağlamaya başlıyor.

Son müdahalemin bizi birbirimize daha yakınlaştırdığına dair bir fikrim var ve bu fikir sonradan gelişenlerle daha da pekişiyor. Bayan N. aktarıyor: "Analitik divana bir tek Paris'te yaşadığım yıllarda uzanmıştım. Bir kafede meşhur bir psikanalistle tanıştım, erkeklerle kadınların birbirlerine genellikle gönderdikleri sinyalleri gönderdik ve sonunda kendimizi, onun ofisinde, divanında, tutkulu bir sevişmenin içinde bulduk."

Paris'te yaşadığı kaçamağı anlatırken yüzünde muzip bir gülümseme var ve ben de şöyle cevaplıyorum: "Demek, çok iyi analiz edildiniz."

Bu karşılıklı iletişimin çok mahrem bir duygusu var. Çok hızlı ilerlediğimizden korkmuştum. Şimdi merak ediyorum: kimin için çok hızlı? Hakikaten Bayan N. için mi endişeleniyordum, yoksa işlerin fazla hızlı ilerlediğinden endişelenen ben miyim? Son sohbetimizin mahremiyeti ve seksüel tonu beni, yani analisti, rahatsız mı etmişti?

Aklımda bunun gibi çeşitli fikirler dönüp dururken, hastam bana vaktimizin dolduğunu söylüyor. Bu bir kere daha analitik pozisyonuma meydan okuma girişimiymiş gibi bir his veriyor bana. Belki de bu seanslar üzerinde kimin kontrol sahibi olduğunu göstermek için yapıyor bunu. Analistin koltuğunu –deyim yerindeyse– geri almaya çalışarak, ücret konusunu açıyorum. Şimdi de *benim* yüzümde muzip bir gülümseme var; sorumluluğun kimde olduğuna ve ödemeden kimin sorumlu tutulacağına dair herhangi bir yanlış anlaşmayı temizlemek için ücret konusunu açmak gibisi yoktur. Ona verdiğim mesaj şu: Koltuğumu alabilirsin, seansı bitiren de sen olabilirsin ama izin ver, kimin kime ödeme yapacağını sana hatırlatayım. Sen beni görmek için buradasın; bende olduğuna inandığın bir şeyi almak için buradasın, ve bunun için bana ödeme yapman gerekiyor.

Freud paraya yüklenen sembolizasyonu şöyle yorumlamıştı: "Kültürlü insanlar para konularına seksüel konulara yaklaştıkları gibi yaklaşırlar: aynı istikrarsızlık, aynı aşırı iffet taslayan tavırlar ve aynı riyakârlıkla."

Halihazırda biraz önce koltuğuma sahip çıkmış olmanın gururuyla doluyken (hastam sert oynuyor ve maçtan kolay vazgeçmeyecek), bana yeni bir top atıyor ve diyor ki: "Nakit mi isterdiniz? Birçok psikanalistin kâğıt para fetişi vardır."

Kaybetmeyeceğim. Şu an bu oyunu kaybetmeyi göze alamam; analist olarak işgal ettiğim pozisyona, onun kazanmasına izin veremeyecek kadar çok bağlıyım. Yakın zamanda hayali pozisyonlarımdan birçoğunu kaybettim. Sıkı bir mücadele vermeden, bundan da vazgeçmeyeceğim.

Dolayısıyla cevaplıyorum: "*Sizin* hangi fetişiniz varsa, bana onunla ödeme yapın." Gülümsüyor, bana göre bir uyarı hissi taşıyan bir gülümseme bu. Gelecekteki seanslarımızın nasıl geçeceğinin habercisi. Ama aynı zamanda bir derece tatmin hissi taşıyan bir gülümseme. Onunla boy ölçüştürebilecek bir hasım olduğumu hissettiğini hayal ediyorum.

Benim koltuğumdan kalkıp, kapıya doğru ilerlerken; "Terini sil," diyor, "iyi iş çıkardın!" İnanamıyorum: "Terini sil, iyi iş çıkardın!"

Bu durum bana nasıl da kuvvetle Milan Kundera'yı hatırlatıyor. Efendim olarak, onu nasıl da sömürüyorum (herkes bilir ki, efendileri tarafından sömürülenler yalnızca köleler değildir). *Roman Sanatı*'nda ustalaşmış bir romancı olarak onu nasıl da içselleştirmişim. Dün gece onu rüyamda gördüm; siyah-beyaz hatırlıyorum (tabii ki siyah-beyaz yaptım, çünkü renkler ne kadar güzel olsa da, onlara bir tür banallik yakıştırmamak elimde değil, ve bilinçdışım Kundera'ya herhangi bir tür banallik yakıştırmayı kesinlikle reddediyor).

Peki banalliğin nesi yanlış? Bana göre, her şeyi. Başkalarında gördüğümde nefret ediyorum, kendimde gördüğümde affetmem mümkün değil. Cehennem Öteki değil, banallik. Yakılması gereken Marquis de Sade değil, banallik.

Samuray adlı romanı üzerine verdiği bir röportajda Julia Kristeva tüm bilgeliğiyle şöyle ifade ediyor: "*Samuray*'daki karakterlerin hiçbiri cehennemin öteki insanlar olduğunu söyleyemez, çünkü cehennem içimizdedir. Ayrıca şunu da soramazlar: 'Sade'ı yakmalı mıyız?' Çünkü Sade içimizde yanmaktadır."

Şayet, benim yaptığım gibi, Kristeva'nın Freudyen pozisyonunu paylaşırsak, o zaman şu anlamı çıkarabiliriz: içimde yanan kendi banalliğim değil midir, banalliği böylesine derinden reddetmeme yol açan? Bununla beraber, yine de bana göre banallik, çağımızda yaşanan krizin temel teşhis kriteridir.

Haydi rüyama ve Milan Kundera'nın bana söylediklerine geri dönelim: "Şu aralar yazdıklarını beğeniyorum." Uyandığımda rüyamda dondurma görmüş olsam bir farkı olmayacağını hissediyorum: bu hakikaten de bir istek gerçekleştirimi rüyası. Rüya aynı zamanda bana narsisizmimi hatırlatan bir mesaj: bilinçdışımın dili, usta romancının *bana* yazılarımı ne kadar beğendiğini söylemesini sağlıyor.

Milan Kundera'ya olan mahrem aşkım hakkında henüz bilmediğiniz şeyse uzun yıllar öncesine, 11 yaşıma kadar uzanan bir tarihi olduğu. O yıl *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*'ni Farsça'dan okumuştum. Kelime kelime, en az beş kere okuyup, bazı parçalarını ezberlemiştim.

Edebiyat üzerine yapılan psikanalitik çalışmalarda sıkça yüzleşilen bir sınırlama da, içeriğe vurgu yapmak pahasına formun göz ardı edilmesidir. Bu eğilime çoğu zaman "sahte-klinik" bir yaklaşım eşlik eder ki, bu da kurgusal karakterlerin analiz edilen kanlı canlı insanlar gibi ele alınmasıdır. Doğal olarak, karakterlere hastalarımızmış gibi muamele etmek, tanıdık bir alanda kalmamıza ve daha az aşina olduğumuz, edebiyatın özgün yapısı ve geleneği gibi konuları es geçmemize izin verir.

Yukarıda ana hatlarıyla verdiğim, Berman'ın genel tezine katılıyor olsam da, *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*'ndeki karakterlerin –yıllar içinde bana, analiz ettiğim "gerçek" insanlardan çok daha kanlı canlı gelmeye başlayan karakterlerin– psikanalizini yapmaya çalışmaktan kendimi alamıyorum.

Borges'in kurduğu zarif cümleler hislerimi ifade ediyor:

Bir kaplan akla geliyor. Buradaki alacakaranlık
Geniş ve kalabalık Kütüphane'yi yüceltiyor
Ve sanki kitap raflarını yeniden kasvete boğuyor;
Masum, insafsız, kanla lekelenmiş, ince ve zarif
Ormanından ve gündüzünden geçerek dolaşıyor
Çamurlu kıyılarında izlerini bırakıyor
Adlarını bilmediği uyuşuk derelerin
(Adların ya da geçmişin, ya da gelecek zamanların olmadığı
Yalnızca şimdinin olduğu dünyasında)
Ve vahşi mesafeler katediyor
Kokuların örgülü labirentlerini kokluyor
Ve rüzgârda şafağın kokusunu alıyor
Ve otlayan geyiklerin büyüleyici esansını;
Bambuların eğik çizgileri arasından gözüme çarpıyor
Kaplanın çizgileri ve kemikli iskeletini duyumsuyorum
Altında o titreşen, muhteşem derisinin
Kıvrımlı okyanuslar ve gezegenin artıkları
Bizi boşuna ayrı tutuyor; burada uzaklarda bir evde
Güney Amerika'da seni hayal ediyorum
İzini sürüyorum, Ey Ganj kıyılarının kaplanı

Akşam ruhumu doldurdukça anlıyorum ki şimdi
Şiirimde hitap ettiğim kaplan
Gölgeli bir hayvandır, sembollerin kaplanı
Ve kitaplardan hatırlanan bölük pörçük parçalar gelişigüzel
Zorlama benzetmelerden bir zincir, cansız
Ve alına yazılmış kaplan, o ölümcül cevher değil
Güneşin ya da yıldızların, ya da değişen ayın altında
Bengal'de veya Sumatra'da dolaşıp
Aşk ve miskinlik ve ölüm devirlerini tamamlayan.
Sembollerin kaplanının karşısına koyuyorum
Gerçek olan kaplanı, kanı sıcak akanı
Bir bizon sürüsüne kıyarken
Ve bugün, ağustosun üçü, bin dokuz yüz

Elli dokuz, gölgesini otlara düşürüyor
Ama ona bir isim vererek
Dünyasının sınırlarını çizmeye çalışarak
Bir kurguya dönüşüyor, yaşayan bir hayvana değil
Dünyanın yabanıl doğasında gezinen bir kaplan değil
Şimdi avlanmaya çıkacağız, bir üçüncü kaplanın peşinde
Ama diğerleri gibi, bu da bir form olacak
Hayallerimin aldığı şekil, kelimelerden bir yapı
Bütün mitleri aşıp, dünyayı adım adım dolaşan
Kanlı canlı kaplan değil. Bunları iyi biliyorum
Ama yine de bir güç beni itekliyor
Bu belirsiz, bu mantıksız, bu kadim keşif yolculuğuna
Ve ben saatlerin içinden uzanıp, aramaya devam ediyorum
Başka bir kaplanı, mısralarda bulunmayan bir hayvanı.

Her ne kadar, içerik uğruna formu feda etmekten kaçınmamız gerekiyorsa da, Borges'in mısralarında tarif edilenden daha hakiki bir kaplan bulabilir miyiz gerçekten? Kanlı canlı bir kaplan gerçekten de Borges'in hayalgücüyle yarattığından daha mı canlı, daha mı çarpıcı, heyecan verici, dehşet uyandırıcı ve otantik?

Bir romandaki karakterlerin kendilerine ait bir bilinçdışının olmadığını, yazarlarının bilinçdışının bir parçası olduklarını söyleyenlere cevabım şöyle oluyor: "Bunları iyi biliyorum ama yine de bir güç beni itekliyor bu belirsiz, bu mantıksız, bu kadim keşif yolculuğuna ve ben saatlerin içinden uzanıp, aramaya devam ediyorum başka bir kaplanı, mısralarda bulunmayan bir hayvanı."

Genel anlamda Kundera ve daha spesifik olmak gerekirse *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*, benim için, edebiyatın hakiki özünü taşıyor. Hiçbir çağdaş yazar *Roman Sanatı*'nda eserin kendi yazarı kadar ustalık kazanamamıştır.

Freud'un Alman romancı Wilhelm Jensen'ın "Gradiva" adlı hikâyesinin psikanalizi üzerine yazdığı uzun makale, yarattığı karakterlerin ifşa edilmesini ya da psikopatolojilerinin açığa çıkarılmasını arzu etmeyen yazarı son derece öfkelendirmişti. Kundera'nın da, Jensen'in duygularını paylaşacağından korktuğum

için, karakterlerinin analizine başlamadan önce, *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*'nin yazarından içtenlikle özür diliyorum. Bunlar yıllar içinde zihnimin tiyatrosunda kendilerinin benim yarattığım versiyonları haline gelen karakterler. Yalnızca kendi versiyonlarımı analiz etmem mümkün olacağı için; ne yazarsak yazalım, yalnızca kendi bilinçdışımızın parçalarını açığa çıkarabileceğimiz için; yazar ölmüş, yazdığı metin yaşadığı için; yalnızca bu çeşitli ve sınırlı yapılandırma ve yorumlama seviyeleri mümkün olduğu için, özrümün kabul edilmesini istirham ediyorum.

Ne diyordum? Kundera'yı ilk okuduğumda çok gençtim. Taşkın bir sevinç hissettiğimi hatırlıyorum. Bu hissin Nabokov'un kelebek avlarken deneyimlediği türden bir sevinç olduğuna inanmak isterim.

Kitabın dili beni gerçekten de sarsmıştı; karakterleri sevmeye başladım. Yaptıkları seçimler bende merak uyandırıyor, kendimi onlarla sohbet ederken buluyordum. Sabina ve şapkaları merakımı cezbediyordu, ama zihnimi asla terk etmeyen şey Tereza'nın şiddetli sadakati ve iki büyük valizinin görüntüsüydü. Bu arada Tomas'ın gencecik yüreğime yaptıkları bütün kadınlara yapmayı başardıklarından farklı değildi. Ona âşıktım.

Franz, ah Franz. Onun için nasıl da üzülüyordum. Bugün Franz'a bir insanın başka bir insana besleyebileceği en alt seviyedeki duygulardan birini tahsis etmiş olduğumu biliyorum: ona acıyordum. Ancak gözlerimi yaşlarla dolduran Karenin'di – asla onun için üzüldüğümden değil, ama bana kalırsa Karenin banalliğin antitezini, hakiki anti-kitsch'i temsil ettiği için. Hal böyleyken, Karenin adına ağladım ve ağladım.

Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği, 1986 yılında Farsça'ya çevrildi. O zamanlar İran halkı ne Milan Kundera'yı, ne de çevirmeni tanıyordu, buna rağmen *Bare Hasti* kitapçılara bir bomba gibi düştüğünde, o kadar büyük bir şevkle kabul görmüştü ki, konuyla ilgisi olan herkesi şoke etmişti.

Bugün *Bare Hasti* yirminci baskısını yapmış bulunuyor; bu İran'da rekor kıran bir istatistik. Seneler içinde, kitabın adı ve ona yapılan referanslar, İran halkının entelektüel söyleminin bir parçası

haline geldi. *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği* İran'da ağırlığını kesinlikle ortaya koymuş oldu.

Kitap hafifliğe karşı ağırlığın felsefi mücadelesiyle başlar. Kundera yaşamda bir anlam bulup bulamayacağımızı, Nietzsche'nin bengi dönüş kavramının mümkün olup olmadığını sorgular. Hepimiz hayatı bir kere yaşadığımız, ve "yaşamın kostümlü provası yaşamın ta kendisi" olduğu için, devamlı surette hayatlarımızın anlamsızlığıyla yüzleştiririz. *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*'nin anahtar sorusu anlamın sallantıdaki varlığı, ve ana ikilemi de hafiflikle ağırlığın karşıtlığıdır. Psikanalitik perspektiften bakıldığında bu, yaşamla ölüm arasındaki dualitedir; hafifliğe karşı ağırlık; Eros ve Thanatos; bu tam anlamıyla insanlık durumunun başlıca mücadelelerinden biridir.

Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği'nin tamamı boyunca, Kundera bizi karakterlerden her birinin hafiflik ve ağırlık arasında dengeyi bulma çabalarında izlediği yolları gösterir. Bu karakterlerin tamamen dayanılmaz olmayan bir hale ulaşmak için verdiği beyhude mücadeleyi anlatır. Prag'da yaşayan parlak, yakışıklı ve entelektüel bir cerrah olan başkarakter Tomas, görünüşte kadınları ağına düşüren bir çapkındır, ama kitap boyunca onu çeşitli aşk maceralarına sürükleyen şey aslında merakı, bilme arzusudur. Bu, Kundera için, erotik olanı seksüel olandan ayıran şeyin ta kendisidir. Daha sonraları kendisi bu ayrımın kitabın film versiyonunu hayata geçiren Amerikalı ekip tarafından tamamen yanlış anlaşıldığını iddia etmiştir.

Bu önemli tema kitapta çeşitli bağlamlarda defalarca konu edilir. Anlaşıldığına göre, erotik olanı seksüel olandan ayıran şey, obje ile doğrudan ilişkilidir. Bir anlamda, seksüelin alanında libidomuz zevk peşindeyken, erotiğin alanında obje arayışı içindedir. Dolayısıyla erotik ilişkilerde daha az narsistik, ötekinin daha çok farkında bir özneyle karşılaşıyoruz. Öte yandan saf seksüalitede, birey objeye dair en ufak bir farkındalığa sahip değil.

Tomas seks ve aşkı belirgin bir çizgiyle ayırmaya özen gösterse de, sanki bütün becerisi erotik ilişkiler kurmak üzerine yoğunlaşmıştır. Kadınlarla sevişirken gözlerini her an açık tutar.

Bu sırada amacı sevgilisinin varoluş hallerinin her türlü ayrıntısını seyredebilmektir. Seçtiği her objenin bilinçdışı fantezi dünyasında tetiklenen bir şeyle apaçık bir ilişkisi vardır. Kısacası, Tomas'ın aşk maceraları epistemolojik bir temele sahiptir; seçtiği her kadının ontolojisine yönelik bir arayış içindedir.

Tomas'ın davranışları, taşralı basit bir garson olan ve onu şiddetli bir bağlılık ve aşkla seven karısı Tereza'nın sürekli işkence görmesi gibi yüksek bir bedele mal olmaktadır. Tereza'da insan ağırlıkla karşılaşır ve bu ağırlık onun iki büyük ve ağır valiziyle çok iyi sembolize edilir. Tereza, kitabın bazı yerlerinde, kastrasyonuna başarıyla boyun eğmiş bir kadındır. Freud'a göre, bu kastrasyon bireyi nevrotik ıstıraptan, sıradan mutsuzluğa taşıyan özdür. Kişinin kendi kastrasyonunu kabul etmesi psikanalizde nevrotiklerin tedavisi olarak görülür, ama öyle görünür ki Tereza, bazı nevrotik kadın hastalarımızdan oluşan spesifik bir grupla benzer şekilde, kastrasyonuna teslim olmayı ötekine –bu durumda kocası Tomas'a– teslim olmakla karıştırmıştır.

Bir fotoğrafçılık işine başvurduğunda, başlangıç olarak Tereza'dan kaktüs fotoğrafları çekmesi istenir. Buna cevabı kaktüsleri ilginç bulmadığı, ve kocası ona maddi destek sağlayabileceği için, kaktüs fotoğrafları çekmekte bir anlam göremediği şeklindedir. Konuşma şöyle gelişir:

> Kadın, "Ama evde oturmak sizi tatmin edecek mi?" diye sordu.
>
> Tereza cevapladı: "Kaktüs fotoğrafları çekmekten daha çok tatmin edecek."
>
> Kadın bunun üzerine, "Kaktüs fotoğrafları çekseniz de, *kendi* hayatınızı yaşıyor olacaksınız. Yalnızca kocanız için yaşarsanız, kendinize ait bir hayatınız olmaz," dedi.
>
> Tereza ansızın kendini rahatsız hissetti: "Benim hayatım kocamdır, kaktüsler değil."
>
> Fotoğrafçı da aynı hislerle cevap verdi: "Yani siz mutlu olduğunuzu mu düşünüyorsunuz?"

Tereza halen rahatsızlık duyarak: "Tabii ki mutluyum!" dedi.

Kadın: "Bunu söyleyebilecek kadın çok..." dedi ve sözünü bitirmeden durdu.

Tereza kadının cümlesini onun yerine tamamladı: "....sınırlıdır. Bunu demek istediniz, öyle değil mi?"

Kadın kendini topladı ve cevap verdi: "Sınırlı değil. Çağdışı."

"Haklısınız," dedi Tereza dalgın bir tavırla. "Kocam da benim için aynını söylüyor."

Bu pasajda kastrasyonunun gerçeğine başarıyla boyun eğmiş bir Tereza gözlemleriz. Fallik kaktüslerle temsil edilen fallusa karşı en ufak bir özlem duymaması bu durumun çok başarılı bir ifadesidir. Bir kaktüse sahip olmadığını bilir ve bu onun için sorun teşkil etmez. Dolayısıyla çağın gerisinde veya eski moda olduğu söylendiğinde, bunu bir meydan okuma ya da bir üzüntü kaynağı olarak görmemeyi başarır. Aksine şöyle cevap verir: "Kocam da benim için aynını söylüyor."

Yukarıdaki pasajda kişinin kastrasyonuna teslim olmasının yalnızca Öteki'ne teslim olması değil, aslında kendi gerçek arzularına doğru yol alması anlamına geldiği açıkça ortaya konmuştur. Şayet kaktüsler ilgisini çekmiyorsa, kocası tarafından desteklenmeyi memnuniyetle kabul eder, ve gerçek arzularının peşinden gitmek için kendisine izin verir.

Başka zamanlardaysa Tereza sadomazoşistik bir dinamiğin tekrarlayan döngüsüne hapsolmuş gibidir. Tomas'la beraber olmanın getirdiği kaçınılmaz acıdan zevk alıyor gibidir; oynadığı kocasının eylemlerinin kurbanı rolü ona kısmen keyif vermektedir. Bu sayede ahlak bekçiliği yapabiliyordur. Aldatan taraf kocası olduğu için ve de yalnızca bu sebeple, kendi kimliğini aldatmayan taraf olarak belirler. Şayet Tereza'yı Franz'la bir aşk ilişkisi yaşarken hayal edebilseydik, ki Franz da doğrucu bir adamdır, varoluşunun anlamı tamamen yitecektir.

Dolayısıyla, romanın bir noktasında Tereza'yı bir başka adamla Tomas'ı aldatırken gördüğümüzde, Tereza bu olayın ilişkilerinin devam eden varlığını tehlikeye atacak yegâne şey olduğunu bilir. Çünkü onların aşkı Tereza'nın sadakati üzerine kurulmuştur, Tomas'ın değil. Onun sadakati olmasa, ilişkileri mutlaka dağılacaktır.

Tereza'nın bu sadomazoşist dinamiğe olan bağlılığının sebebi, annesiyle aralarındaki nefret sınırlarında gezinen ilişki olabilir mi? Annesi söz konusu olduğunda daima hissetmiş olduğu kurban psikolojisini tekrarlıyor olabilir mi? Bu anne hayatta deneyimlediği bütün hayalkırıklıklarının ana sebebi olarak daima kızını görmüştür. Çünkü Tereza'ya hamile kaldıktan sonra, mutsuz bir evliliğin içinde kalmayı makus kaderi olarak algılamıştır.

Sonra bir de Sabina vardır ki onun hayatı da bir ihanetler zinciri olarak tarif edilebilir: "İhanet safları kırıp, bilinmeyene atılmak demekti. Sabina bundan daha muhteşem bir şey bilmiyordu..." Sabina'nın Tomas'la yaşadığı aşk ilişkisinin temeli karşılıklı hafiflikleridir. Halbuki ikisini de yoğunlukla cezbeden şey ağırlıktır.

Sabina fallik kadındır ve Tereza'nın aksine, kastrasyonuyla yüzleşmekten daha korkunç bir şey hayal edemez. Kastrasyon onun dünyasında, taktığı şapkayla temsil edilir. Şapkası ona ailesindeki erkeklerden kalmıştır. Bunlar onun arzularını baskılamaya yeltenmiş, önünde uzanan olasılıkları sınırlamaya çalışmış erkeklerdir. Sabina sanki onların kazanmasına asla izin vermemek için kendisiyle bilinçsiz bir pakt yapmış gibidir, dolayısıyla onların şapkası oynadığı erotik oyunların oyuncağına dönüşmüştür. Ailesinin erkeklerinin kendisine çizdiği kadere boyun eğip şapkanın kölesi olmamış, şapkanın efendisi olmuştur sanki.

Kastrasyonuna teslim olmayı, tek bir yerde kalmayı, sevmeyi, bağımlı olmayı, iktidarsızlığını ve kontrolsüzlüğünü görmeyi, kısacası Lacancı eksiğine tanık olmayı reddeder.

Bir anlamda, kişinin kendi kastrasyonuna teslim olması Kundera'nın terminolojisinde şöyle ifade edilebilir: bu aslında var olmanın dayanılmazlığına teslim olmaktır. Hafiflik ve ağırlık nasıl

bir orantıda birleşirse birleşsin, insanlık durumu dayanılmazdır, ve buna teslim olmaktan başka çaremiz yoktur; romanın çeşitli karakterlerinde de bu çok güzel anlatılmıştır. Tüm bu karakterler içinde, kastrasyonunu kabule en uzak olansa Sabina'dır.

Tomas, Freudyen Oedipus kompleksini kontrol altına alma amaçlı çeşitli girişimlerinde hafiflik ve ağırlık arasında sıkışıp kalıyor gibidir; kendisini yalnızca üç kutuplu ilişkiler içinde konumlandırmayı başarabilir. Oğlunu terk etmiştir, ve Tereza'yla olan ilişkisinde bu durumun aşırı telafisine gitmektedir. Onu kişinin çocuğunu sevdiği gibi sever. Onda uzlaşmalı bir yapı oluşturmayı başarmıştır: terk ettiği erkek evladın yerine bir çocuk bulmuştur. Ama bu çocuk onu seven ve ona hayranlık besleyen bir kız evlattır, nihayetinde kendisi de Oedipus olarak gelişecek bir erkek evlat değil.

Çeşitli durumlarda Tomas, Tereza'nın kapısında belirdiği ana gönderme yaparak, onun sanki bir sepet içinde kendisine teslim edildiğini söyler. Tarihin meşhur sepet içindeki erkek evladına bir gönderme değil midir bu? Habersiz çıkıp geldiğinde, onu gönderemez. Tereza hayatını iki büyük valize sığdırmış, bir anlamda onu evlat edinmesi için yalvarmaktadır. Onu köyünden çıkarıp alması, bardaki işinden, hafifliğinden çekip kurtarması için. Tereza'nın kendi hafiflik ağırlık dengesini bulabilmesi için Tomas'a ihtiyacı vardır.

Tomas bir makale yazar ve yazısında komünist liderleri, o zamanlar gaddar suçların işlenmekte olduğunu "bilmedikleri"ni, yalnızca komünist ideolojiye sadık kaldıklarını iddia ettikleri, sanki bilmeseler bile, bunun bağışlanmalarında yeterli olabileceğini düşündükleri için kınar. Tomas onları Oedipus'a benzetir ve Oedipus'un sözüm ona ve bilinçli olarak ne yapmış olduğunu bilmediğini, ama yine de yaptıklarını fark ettikten sonra, kendini cezalandırmak için gözlerini oyduğunu söyler.

Psikanalitik perspektiften bakarsak, Tomas'ın kendi makalesindeki Oedipus olduğunu, bilinçsizce işlemiş olduğu suçlardan dolayı suçlu hissettiğini ve bağışlanmasının tek yolunun cezalandırılmaktan geçtiğini düşündüğünü okuyabiliriz. Tomas'ın bilinç-

dışındaki cezalandırılma ihtiyacı kitap ilerledikçe daha da netlik kazanır.

Tomas aşk maceralarına bir son vermeyi başaramaz, ancak Tereza üst üste geceler boyu gördüğü çeşitli kâbuslar yüzünden acı çektiğinde, onun şöyle söylediğini duyarız: karısının tek bir kâbus yüzünden acı çektiğini duymaktansa, ülkesinin tamamının yanıp yıkıldığını seyretmeyi yeğleyecektir.

Aşağıdaki pasaj Tomas'ın Tereza'yı nasıl sevdiğini çok zarif bir şekilde ifade etmektedir:

> Birden aklına Platon'un *Şölen*'inde geçen o meşhur efsane geldi: Tanrı onları ikiye ayırana dek, insanlar hermafrodit varlıklardı, ve şimdi her iki yarı da dünyayı dolaşıyor, birbirini arıyordu. Aşk kaybettiğimiz öteki yarımıza duyulan özlemdir.
>
> Varsayalım ki, hakikaten de her birimizin dünyanın bir köşesinde, bir zamanlar bedenimizin bir parçası olmuş bir eşi var. Tomas'ın diğer yarısı rüyasını gördüğü o kadındır. Sorun şu ki, adam kendisinin diğer yarısını bulamaz. Onun yerine hasır bir sepetin içinde kendisine Tereza gönderilir. Peki ya alnında yazılı kişiye, diğer yarısına sonradan yine de rastlarsa ne olur? Kimi tercih etmelidir? Hasır sepetin içinden çıkan kadını mı, Platon'un efsanesinden geleni mi?
>
> Kendini rüyasındaki genç kadınla birlikte ideal bir dünyada yaşarken hayal eder. İdeal evlerinin açık pencerelerinin önünden Tereza'nın yürüyüp geçtiğini görür. Tereza yalnızdır ve gözlerinde sonsuz hüzün taşıyan bir ifadeyle ona bakmak için durur. Tomas onun bakışına dayanamaz. Bir kere daha, onun acısını kendi kalbinde hisseder. Bir kere daha, merhametinin kurbanı olur, ve onun ruhunun derinliklerine dalar. Bir sıçrayışta pencereden dışarı atlar, ama Tereza ona kendisini mutlu hissettiği yerde kalmasını söyler, Tomas'ın sinirlerine dokunan o ani ve sevimsiz hareketleri yapar. Tomas onun ellerini kavrar ve sakinleştirmek için kendi avuç-

> larının arasında bastırır. Ve bilir ki, defalarca ve defalarca, mutluluğunun evini terk edecektir, defalarca ve defalarca, cennetini ve rüyasındaki kadını terk edecek, aşkının "Es muss sein!"ına[2] ihanet edecek ve Tereza ile, altı gülünesi tesadüften doğan kadınla birlikte olacaktır.

Lacan aşk üzerine anlamlı bir şey söylemenin mümkün olmadığını tartışır – ona göre, aşk üzerine konuşmaya başlar başlamaz, hayali bir dünyanın derinliklerine inilmektedir. Paradoksal olarak, aşka çok fazla zaman ayırır, ve en sonunda da "analitik söylemde yaptığımız tek şey aşk üzerine konuşmaktır," der. Kundera, *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*'nde, kelimenin en geniş anlamıyla, aşk üzerine konuşmaktadır.

Ve romanda aşkın en yoğun anlatıldığı bölüm, Tomas ve Tereza'nın köpeği Karenin'in hikâyesidir. "Karenin'in Gülümsemesi" başlıklı bölümde, köpeklerinin kanser olduğunu duyduklarında, okuyucu Tereza ve Tomas ile birlikte, sayfadan sayfaya taşınır, yürek parçalayan acılarını onlarla birlikte sonuna kadar, Tomas'ın Karenin'e ötanazi uygulayıp, onu gömdükleri ana kadar deneyimler. Romanın hiçbir yerinde Karenin'in sevdiklerinin kollarında ölümle buluştuğu an olduğu kadar duymayız var olmanın dayanılmaz hafifliğinin yer gök yıkılsa sarsılmaz algısını. Çünkü Kundera'nın bize söylediği gibi:

> Köpeklerin insanlara kıyasla fazla bir avantajı yoktur, ama bunlardan birisi son derece önemlidir: ötanazi onlar için kanunen yasak değildir; hayvanların merhametli bir ölümü tatma hakları vardır.

İtalyan asıllı psikanalist Stefano Bolognini, insan ve köpeği arasındaki ilişki üzerine, "Şayet Köpekler Cennete Gitmiyorsa, Ben Onların Gittiği Yere Gitmek İstiyorum" başlıklı bir makale kaleme almış. Ben Kundera'nın, tıpkı Bolognini gibi, bir köpeğe sahip olmanın ve onu kaybetmenin hakikaten ne anlama geldiğini

2 (Alm.) Olması gereken. (ç.n.)

sezgisel olarak anladığına inanıyorum. Çünkü nihayetinde Kundera Descartes'ı reddeder ve kamçılanmış bir atın boynuna sarılıp, gözyaşlarına boğulan ve ondan insanlık adına özür dileyen Nietzsche'ye bağlanır. Karenin'in gülümsemesini konu alan bölümde sesini duyduğumuz Kundera budur. Der ki:

> İnsan evladının hakiki iyiliği, ancak bu iyiliğin alıcısı herhangi bir güç ve iktidardan tamamen yoksun olduğunda, tüm saflığı ve özgürlüğüyle açığa çıkabilir. İnsanlığın gerçek ahlaki sınavı, (en derinlerde gömülü olan) temel sınavı, merhametine muhtaç olanlara –hayvanlara– karşı sergilediği tutumdur. Ve bu bakımdan insanlık korkunç bir yenilgi yaşamıştır. Bu o kadar mühim bir bozgundur ki, diğer tüm yenilgilerin kaynağı olmuştur.

Karenin aynı zamanda Tomas ve Tereza'nın ilişkisinde kolayca kendini belli eden üçüncü taraf olarak işlev gösterir. Sahip olamadıkları çocuğun yerini doldurarak, ilişkinin içindeki hafiflik ağırlık dengesini kuran öğeye dönüşür. Tereza ve Tomas, Karenin olmadan var olamazlar. Dolayısıyla, onun ölümünden kısa bir zaman sonra, var olmanın dayanılmaz hafifliği onlar için o kadar dayanılmaz olur ki, bir trafik kazasında hayatlarını kaybederler.

Karenin figüründe bize sunulan bir sevme modelidir; aslında kişinin kendi kastrasyonuna teslim olmasının sembolik olarak ne anlama geldiğini ifade etmektedir.

> Bencillikten tamamen uzak bir sevgiydi bu: Tereza'nın Karenin'den hiçbir talebi yoktu; sevgisi karşılığında ondan asla kendisini sevmesini istememişti. Ya da romantik bir ilişkiyi paylaşan insanlara musallat olan soruları asla kendine sormamıştı: Beni seviyor mu? Benden daha çok sevdiği birisi var mı? Beni, benim onu sevdiğimden daha mı çok seviyor? Belki de aşka dair sorduğumuz, onu ölçmek, sınamak, kurtarmak, korumak için sorduğumuz tüm soruların aşkı bitirmek gibi bir etkisi oluyor. Belki de bir türlü sevememizin

sebebi sevilmeye hasret oluşumuzdur. Yani herhangi bir talebimiz olmaksızın, yalnızca onun yanımızda olmasını isteyerek, kendimizi eşimize vermek yerine, ondan bir şeyler (aşk/sevgi) istiyoruz.

Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği neden her yerde, ve de özellikle İran'da bu kadar popüler oldu?

Kitaptaki tüm farklı karakterlerin okuyucu için farklı özdeşleşme modelleri sunması, Kundera'nın insanlık durumunun çeşitli açmazlarla dolu birçok katmanını ortaya serişi, roman sanatının gerçek bir ustalıkla sergilenmesi gibi faktörlerin yanı sıra – ben inanıyorum ki, Kundera okumayı seviyoruz, çünkü onun söylemi sadece ve sadece bir aşk söylemi, ve bu bizi ayartıyor, bize meydan okuyor ve bizi dehşete düşürüyor. Ondan nefret ederiz ya da severiz, ama onu asla göz ardı edemez, yokmuş gibi davranamayız. Psikanalitik söylem için de aynı şey geçerlidir.

Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği'nin sonunda, Sabina dışında herkes ölür. Bu arada, o da, Amerika'da bir çeşit ruhsal ölüm tecrübe etmektedir. Ve bu varoluşsal kriz, kaçınılmaz ölümümüz, var olmanın dayanılmaz hafifliğiyle karşılaşmaya mahkûm oluşumuzun sebebidir. Yine de birçoğumuz hayatı seçeriz, çünkü Karenin'in gülümsemesi bir olasılık olarak daima aklımızın bir köşesindedir.

Yukarıda *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği* üzerine yaptığım tüm analizler bir yana, en çok hatırımda kalan şeyin kitabın son birkaç sayfasını, takıntılı bir şekilde, tekrar tekrar okumam olduğunu söylebilirim. Çocukluğumun masallarla beslenen fantezi dünyasında, her okumamda kitabın farklı bir şekilde sonlanmasını umut ederdim: istediğim son, Tereza ve Tomas'ın, kucaklarında Karenin'le birlikte, sonsuza dek mutlu yaşamalarıydı.

Kendimi tamamen ifşa etmek adına (böyle bir şey mümkünse eğer) şunu da söylemek isterim ki, Kundera ile olan aşk ilişkimin başlama sebebi aynı zamanda kitabın Farsça çevirmeniydi. *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*'nin çevirmeni ile olan ilişkim, Kundera ile ilişkimden çok daha öncelere dayanır.

Çevirmenle gayet ikircikli, en hafif tabiriyle zor bir ilişkim vardı. Çoğu zaman ona hiddetlenir, geri kalan zamanlardaysa daha da hiddetlenirdim. Peki nasıl olmuştu da, çevirdiği kitaba âşık olmuştum, onu gittiğim her yere yanımda taşıyor, rengârenk kalemlerle çeşitli satırların altını çiziyordum? On bir yaşındaki bir kız çocuğunun toy kalbinin hissedebileceği tüm yoğunluk ve tutkuyla bir Kundera hayranı olup çıkmıştım. Çevirmenin karşısına akıllıca kurgulanmış sorularla çıkmak için var gücümle çabalardım ve sonuçta duyduğum yegâne cümle şu olurdu: "Sevgili, saf kızım, bunu anlamak için çok gençsin."

Kundera rüyamda babamın yerine mi geçmişti? Ben hâlâ Kundera'yı yıllar önce kullandığım şekilde; babamla bağ kurmak için dolaylı bir yol, bilinçaltımda ona beslediğim *dayanılmaz* aşkı aktarmanın bir yolu olarak mı kullanıyordum? Görüyorsunuz ki, Kundera'yı sömürüyorum. Ve hafızamın kayıtlarına göre, ben bunu yıllardır yapıyorum.

Aynı uzak geçmişte kalan o yıllarda babam, *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*'ni çevirdikten sonra, bir Paris seyahatine çıktı. Tahran-Paris uçağında yol alırken, şehre iniş yaptıktan sonra Éditions Gallimard'ı aramaya karar verdi. Gallimard Kundera'nın yayıncısıydı ve elbette, diye düşündü, çevirmeni yazarla görüştürmeleri mümkün olurdu. Fakat Gallimard, Kundera'nın hiç kimseyle görüşmeyi kabul etmediği bilgisini nazikçe aktararak, çevirmenimizin narsistik balonunu çok geçmeden patlatıverdi.

Ancak hepimiz biliriz ki, narsisizmin taş duvarları öyle kolay kolay yıkılmaz.

Duyduğu şeyle sarsılan babam şöyle cevap verir: "Ama ben onun eserlerinin Farsça çevirmeniyim!"

Ve devam eder: "Her halükârda, telefon numaram ve oteldeki oda numaram şudur. Kundera'ya söyleyin; ben onu eserlerinin Farsça çevirmeniyle görüşmeyi reddedecek karakterde birisi olarak asla hayal etmemiştim." Ve bu sözlerle Gallimard temsilcisiyle yaptığı görüşmeyi sonlandırır.

Ve hikâye şöyle gelişir: Birkaç gün sonra, babamın Paris'i terk edeceği günden bir gün ve bir akşam yemeği sözü için oda-

sından dışarı adım atmadan birkaç dakika önce –tüm bu önemli tesadüfler!– telefonu çalar. Babam telefonu açar ve der ki: "Alo?" ve hey – hattın diğer ucundan öyle bir ses duyar ki, daha önce hiç duymadığı halde bu ses ona inanılmaz derecede tanıdık gelir. Kundera o sevimli Çek aksanıyla Fransızca konuşarak der ki: "C'est Milan Kundera."

Babam merdivenleri koşarak iner. Koşarken *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*'nde bize hatırlattığı şeyi düşünmektedir: "Tesadüflerin, yalnızca tesadüflerin, bize verilecek bir mesajı vardır."

Otelin lobisinde saatlerce konuşurlar, ve babam önceden vermiş olduğu akşam yemeği sözünü, Kunderaların evinde yemeğe katılmak için iptal eder. Vera zarif ve misafirperverdir; Milan resimlerini, fotoğraflarını ve düşüncelerini babamla paylaşır ve üçü arkadaş olurlar.

O Paris akşamı, babamın yeniden eski haline kavuşmuş narsistik balonunun içinde kendini tamamen güvende hissederek, otel odasına doğru geri yürümesiyle son bulur.

Biraz önce *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*'nin çevirmenini arayıp, ona biyografik bir roman yazmak istediğimi söyledim. Hiç tereddüt etmeden bana şöyle söyledi: "*Roman Sanatı*'nı okumalısın."

İçimden düşündüm: "Ne *cüretle* böyle bir şey söyler?"

Kundera'nın kâğıt üzerine aktardığı her kelimeyi okudum ben; duygusal iletişimler alanındaki gizli aracım oldu o benim; böyleyken tutup beni ona yönlendirmeye çalışıyor. Sinirlerim altüst olmuş halde, yanlış anlaşıldığımı düşünürken, çevirmenin söyleyeceklerini dinlemeye koyuldum.

"Belki de günlüklerini kaleme almalısın; başlığı da *Tahran'da bir Psikanalistin Günlükleri* olmalı. Çünkü roman yazmak kolay iş değildir. İnsan yalnızca bir başkasının söyleyemeyeceği, yepyeni bir şey söyleyecekse, roman yazmalı. İnsanlık durumunun ontolojisine dair yeni bir şey söylemeli; okuyucuyu rahatsız etmeli."

Neden bu kadar çileden çıkıyorum? Benim üzerimde nasıl böyle bir etki yaratabiliyor? Beni fiziksel olarak etkiliyor. Nabzım hızlı atıyor, bedenim geriliyor, nefes alıp verişime yetişemiyorum. Onca yıllık analiz tecrübem çevirmenin bende yarattığı etkilerden

kurtulmama yardım edemiyor, ama yine de değişen bir şey var; kendimi farklı bir tepki verirken buluyorum. Ne yazdığımı duymak ister mi, diye soruyorum ona. Cevap veriyor: "Kesinlikle."

Buz pateni yaparken, ebeveynlerinin kendisini seyretmesini isteyen bir çocuk gibi hissederek, okumaya başlıyorum.

Hattın öbür ucundan gelen her türlü gürültüye, babamın zihninden geçenlere dair bana bir fikir verecek en ufak bir kelimeye müthiş odaklıyım. Telefonu sanki bir can simidine sarılır gibi, sımsıkı tutuyorum. Terliyorum, ve artık kalbim o kadar hızlı atıyor ki, nabzımı kafamın içinde duyabiliyorum. Yazdıklarımın içeriğiyle alakamı çoktan kestim; hiç dikkat etmiyorum.

Sonunda, gayet soğukkanlı ve aldırmaz bir ses tonuyla (çünkü babamın arzusunun beni ne kadar ilgilendirdiğini, ne kendime ne de bir başkasına itiraf etmeyi reddediyorum; bunu bilmesini isteyeceğim en son kişi de kesinlikle babam), ona soruyorum: "Nasıl buldun?" O –nazikçe, ama her zamanki sert tonlamasıyla– cevap veriyor: "İyi olmuş."

Ah, o kelimelerin büyüsü! Son cümlesi tüm endişemi alıp götürüyor; tüm kaygılarım saf sevinç ve vecd haline dönüşüyor. Hepi topu iki kelime: "İyi olmuş." Şimdi yalnızca kâğıt üzerindeki mürekkepten ibaretken, ne kadar da güçsüz duruyorlar. Ancak kişisel deneyimlerim sayesinde, ben doğrusunu biliyorum. Bu güçsüz görüntüleriyle beni kandıramazlar; üstün güçlerinin farkındayım; zira kelimeler insanlığın en etkili silahlarıdır. Kelimeler her şeye kadirdir: herhangi bir kitlesel silahın yapamayacağı şekilde bizi yaralayabilirler, bizi güldürebilirler, bize umut verebilirler; inanç sistemlerimizi bütünüyle altüst edebilirler, bize özgüven aşılayabilirler, kendimizi değerli hissettirebilirler. Jacques Lacan'ın söylediği gibi, aşk bile her şeyini kelimelere borçludur.

Tabii ki, bu kudreti kelimenin kendisine atfetmiyorum. Nihayetinde, İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'den, "köpek" kelimesinin içinde "köpeklik"ten, "ağaç" kelimesinin içinde "ağaçlık"tan eser olmadığını öğrenmiş bulunuyoruz. Gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki üzerinde toplumsal mutabakat ile uzlaşılır, ve aslına bakılırsa bu, sallantılı ve sabit olmayan bir ilişkidir.

Lacan, Saussure'ün izinden giderek "Simge kendisini öncelikle simgelediği şeyin cinayeti olarak ortaya koyar," demiştir. Burada, dilin kendi kendisini yok eden doğasına gönderme yapar, çünkü dil esas itibarıyla açıklık getirmek istediği şeyi çarpıtır. Dilin ötesinde var olan aşkın bir gerçeğin olanaksızlığı, dili –hangi forma bürünürse bürünsün– imkânsız bir ifade aracına dönüştüren şeydir, çünkü dil doğası itibariyle hayal kırıklığına uğratır ve ancak *yetersiz veya hatalı iletişim* için bir araç olabilir.

Uğradığımız hayalkırıklığı yüzünden, bu anlam karmaşasının içinden yolumuzu bulmak için, bir kere daha aynı kusurlu dili araç olarak kullanmaya mecbur bırakılır ve sonuçta sürekli bir eksik ve arzu hissederek kalakalırız. Lacan şöyle yazar: "Simge kendini öncelikle simgelediği şeyin cinayeti olarak ortaya koyar, ve bu da öznenin arzusunu dışsallaştırması şeklinde sonuç verir."

Daha basite indirgeyerek şunu söyleyebilirim: Üzerimde böyle muazzam bir güce sahip olan şey yalnızca babamın ifade ettiği kelimeler değildi; o kelimelerin kimden geldiği, ve kimin için geldikleri, ve iki özne arasındaki duygusal ilişki onlara bu gücü aşılayan faktörlerdi.

Peki ama size bu hikâyeyi neden anlatıyorum? Tahran'a gelişimden bu kadar kısa bir zaman sonra yazmak için böylesine kuvvetli bir arzu duymamın sebebi neydi? Yazmak neden bu kadar acil bir gereklilik olmuştu?

Yoksa bu hikâyeyi anlatmamın sebebi, aslında başka bir hikâyeyi gizlemek istemem mi? Açıkçası bu kendi adıma beyhude bir çaba olurdu, çünkü size anlatmaktan kaçınmaya çalıştığım hikâyeye erişmenizin tek yolu onu saklama çabamdan, şu an anlattığım hikâyenin aktarımından geçiyor. Gerçekte söylemek istediğimiz şeyi saklamak için konuşmaz mıyız? Fakat bu beyhudedir, çünkü iletişim kurmamak mümkün değildir. Çünkü Freud'un bize öğrettiği gibi: "Kaçış, kişiyi kaçtığı şeye götüren aracın ta kendisidir."

Bilmemek adlı romanında Kundera, uzun uzadıya Odysseus'tan bahseder, dolayısıyla merak ediyorum: Homeros'un kitaplarında, Odysseus gerçek hikâyeyi saklamak için mi kendi hikâyesini anlat-

mıştı? Odysseus o muhteşem dönüşünde yaşadığı hayal kırıklığını, aslında hiç de muhteşem bir dönüş olmadığı gerçeğini saklamaya mı çalışıyordu? Calypso için yeni hissetmeye başladığı nostaljik duyguları mı saklıyordu? Tam yirmi yıldır Penelope için hissettiği nostaljinin aynısıydı bu. Zavallı Odysseus'un kafası kim bilir nasıl da karışıktı. Nostalji anayurda ait, başladığınız yere ait bir alandır. İzleyici Odysseus'u mutlaka evinde görmek ister, o tanıdık zeytin ağacının yakınında, sadık Penelope'nin yıllardır onu beklediği o yerde. Peki ya Odysseus ne hissetmektedir? Calypso'nun kollarında tattığı vecdi özlememiş midir? Kendi evinde yabancı gibi hissetmek içini utançla doldurmuyor mudur?

İşte bence insanın yaşayabileceği en sarsıcı, en sancılı uyanışlardan biri: ait olman gereken yere bile ait olmadığını fark etmek.

Yabancı bir memlekette oturup, oraya ait olmamak tahammül edilebilir bir durum olmasının ötesinde, keyifli bir deneyim bile olabilir. Çekilen acılar erotize edilebilir, kişi yansıttığı yabancı imgesiyle flört edebilir, egzotik bir Öteki'ne dönüşebilir. Peki ya insan kendi memleketinde kendisini yabancı gibi hissederse? Ya Odysseus eve döndüğünde böyle hissettiyse: tabii ki gerisingeri gitmek, muhteşem geri dönüş sürecini tersine çevirmek istemeyecekti; ama gerçekten de ona ne olmuştu? O ki nostaljinin en büyük bekçisiyken, nostaljinin ihanetine uğramıştı. Tevekkeli değil, bize Odysseia'yı en ufak ayrıntısına varana kadar uzun uzadıya anlatıp durmuştu. Talihsiz Odysseus'un saklayacak pek çok şeyi olmuş olmalı.

Bu saklama tarzı bize çocuğun büyüme çizgisinde, Piaget'nin egosantrik safha olarak yorumladığı, saklambaç oynadığı dönemi anımsatabilir. Çocuk saklanmak amacıyla gözlerini yumar, bu arada Öteki onu izlemektedir, ancak çocuk Öteki'ni göremediği için, Öteki'nin de kendisini göremediğine inanır. Güvende olduğu yanılsamasına kapılır ve yakalanmayacağını düşünür.

Bu durum Öteki uyurken, Öteki'nin hapishanesinden kaçmaya benzer – gizlenerek yaşarız. Belki de bu, insanlık durumunun, yabancılaşma yaratan, evrensel varoluşsal endişesinin bir tezahürüdür. Bu bence, Lacan'ın da ifade ettiği gibi, hayatı kendi arzumuzun gerçeğine göre yaşamak yerine, Öteki'nin arzusuna

göre yaşayan hayali bir özne olmak üzere kendimizi kandırmamızla ilgili bir durumdur. Mesele çeşitli rollerin ardında kendimizi nasıl gizlediğimiz, ve böyle bir duruma eşlik eden köleleşmeyle alakalıdır. Bir başka deyişle, insanlar hem kendilerini hem de Öteki'ni kandırdıkları yanılsaması içinde, sahtekâr gibi hissettikleri, kesintisiz devamlılık gösteren bir durumun içine hapsolmuşlardır.

Bu düşünceler beni doğrudan birkaç hafta önce yaptığım Tahran-Boston uçuşuna götürüyor. Artık anayurdumla ilgili çeşitli gerçekliklere aşina olmuştum; bunlar daha önce duyduğum ve karşılaşmaya hazır olduğuma inandığım gerçekliklerdi. Çok iyi analiz edilmiş bir özne olduğumu düşünüyordum. Muğlaklığı tecrübe etmiştim, şeylerin asla salt iyi veya salt kötü olmadığını biliyordum ve dönüşümde beni bir cennetin beklemediğinin farkındaydım, ve bunu ümit etmiyordum.

Ama yirmi yıl aradan sonra Tahran'a vardığımda tuhaf bir şey oldu. Beni şaşırttı. Anlaşılan onca yıl yaptığım sıkı çalışmalar ve hazırlık şimdi size anlatacağım şeye beni hazırlamamıştı. Anlaşılan bu çok iyi analiz edilmiş özne yalnızca karşısında bir cennet bulmayı ümit etmekle kalmamış, aynı zamanda bu cennetin ona nasıl muamele edeceği konusunda çok sabit birtakım fikirlere tutunmuştu.

Halbuki ben yıllarca hastalarıma, arkadaşlarıma, aileme, kendime, bana kulak veren herkese, hepimizin tamamen yalnız olduğumuzu, yanlış anlaşılmaya mahkûm olduğumuzu, hakikaten ait olduğumuz bir yeri asla bulamayacağımızı anlatıp durmuştum. İnsanlık durumu dediğimiz budur işte, cennet yalnızca çocuksu bir fantezidir. Bu söylemi ifade ederken nasıl da doğrucu hissediyordum kendimi; nasıl da üstün. Camus'nun Sisifos vizyonunu anlamıştım ve onu tolere edebiliyordum; onun sayesinde özgürlük ve öznelliği deneyimleyebiliyordum.

Peki bütün bu entelektüel söylem buharlaşıp nereye gitmişti? Anlaşılan gizliden gizliye hiçbirinin doğru olmamasını umut etmiştim. Muhteşem dönüşümle ilgili nasıl da fanteziler kurmuştum. Ait olduğumu hissedecektim, insanların –en geniş anlamıy-

la– benim dilimi konuştukları yere dönüyordum. Evimdeydim artık, daha önce de yaşamış olduğum yere yeniden yaşamak için dönmüştüm; nihayet kendi zeytin ağacıma varmıştım.

Hayallerimden kopmak nasıl da sancılı oldu. Muhteşem anayurdum hatırladığım gibi değildi, ve dönüştüğüm kişi insanların hatırladığı kişi değildi.

Tahran'dan Boston'a uçuşuma dönecek olursak: memlekete yaptığım vasat dönüşten birkaç ay sonra, kısa bir ziyaret için Boston'a gittim. Uçak havalanıyordu, ve vakit geceydi. Onca yıl özlemini çektiğim şehri görebiliyordum. Bana nostaljinin anlamını öğreten şehri, dünyanın hiçbir yerinde bir eşi daha olmayan dağların şehrini, kenarları kadim ağaçlarla sıralı göz kamaştırıcı caddeleri görebiliyordum. Halbuki dönüşümden bu yana geçen aylar içinde dönüp de dağlara bakmak aklıma bile gelmemişti.

Beni bunca yıl bitmeyen bir hasretin içine hapsedip, sonra da hayal kırıklığına uğrattığı için Tahran'a çok kızgındım. Tahran'ın ihanetine uğramış gibi hissediyordum kendimi. Ama buna rağmen, uçak havalanırken, birdenbire hepsi geri geliverdi. İçimde kabaran nostaljiye inanamadım: Tahran'ı şimdiden özlemiştim; eski günlerden konuşmaya başladığımı görebiliyordum, sanki son birkaç ay hiç yaşanmamış gibiydi. Sanki hafızamla sadomazoşist bir ilişki içerisindeydim. Hafızam bana ihanet etmek adına ne yaparsa yapsın, kendimi bir kez daha terk edilmek üzere ona yeniden güvenirken buluyordum. Ve böylece, Tahran'la ilgili el değmemiş yanılsamalarımla birlikte, Tahran'dan ayrıldım.

Bayan N. ikinci seansına geç kaldı. Dakikalar saat 4'ü geçip giderken, fantezilerim de alıp başını gitmeye başlıyor. 4:05'te düşünüyorum: geçen sefer 15 dakika erken gelmiş, bir başka hastayla seansımı bitirmem için beni beklemek zorunda kalmıştı. Bu sefer *onun* gelişini dört gözle bekleyenin ben olmamı mı istiyor? 4:10'da halen sert oynamak istediği düşüncesiyle kendimi teselli ediyorum; 4:15'te sağduyu ve mantık beni tamamen terk ediyor, geriye yalnızca kasvetli bir iç sıkıntısı kalıyor. Anlaşılan iç sıkıntısı Bayan N. ile bana yol boyunca adım adım eşlik edecek.

Yoksa gelmeyecek mi? Kafamın içinde son seansımızı evirip çeviriyorum ve anlıyorum ki, önceki tüm iletişimlerini geri dönmeyi arzuladığına dair apaçık işaretler olarak okumuşum. Peki ne kaçırdım? Bir hasta hakkında böyle endişeler duymayalı çok seneler geçti. Bana neler oluyor böyle?

Tam o anda kapı zili çalıyor; kapıyı çok farklı görünen bir Bayan N.'ye açıyorum. Bugün çok hoş görünüyor: üzerinde tiril tiril keten bir kıyafet var, saçları çok güzel yapılmış, ve taptaze bir bahar günü gibi kokuyor.

Kapıyı açtıktan hemen sonra, Tahran'ın trafiği yüzünden geç kaldığını söylüyor.

Yine mi trafik bahanesi, diye geçiriyorum içimden.

Ben de, tüm diğer psikanalistler gibi, "trafik direnci"ni binlerce kere duymuşumdur. Bu bizim için "ev ödevimi köpek yedi" ile aynı şey sayılır. Sonuçta, biraz sinir olmuş ve hayal kırıklığına uğramış hissediyorum kendimi.

Benim ideal, kültürlü, kendi içine bakabilen, olağandışı hastam gecikmesi konusunda bahanelerin en sıradanını kullanıyor.

Bir hayalkırıklığının daha acısını şifalandırabilmek için, yeniden Kundera'yı düşünüyorum. *Kimlik* adlı romanında okuyucunun, çok parlak, entelektüel ve bir bakıma olağandışı bir kadın olan Chantal'ın gizli bir hayranından aldığı mektuplara, sıradan kadınlara atfedilen karakteristik özelliklerle yanıt verişiyle karşılaştığını hatırlıyorum. Hatta Kundera'nın son derece sofistike Chantal'ının aşk mektuplarını iç çamaşırı çekmecesine sakladığına tanık oluyoruz. Bundan daha fazla sıradanlaşması mümkün olabilir mi?

Ama ben Chantal'ı yine de sıradışı bulmuştum. Aşk mektuplarını iç çamaşırı çekmecesinde saklamak şeklindeki sıradan eylemi benim gözümde feminenliğini doğrulamakla kalmamış (çünkü aşk mektuplarını iç çamaşırı çekmecesinde saklamayan ya da en azından bunun fantezisini kurmayan bir kadın tanımıyorum ben), Chantal aynı zamanda benim kendi sıradanlığım içinde daha rahat olmamı, daha kabullenici ve daha affedici olmamı sağlamıştı.

Böylece, yeniden bulduğum umudum ve en sıradışı karakterlerden birinin sıradanlığına dair kafamdaki hatırlatma notuyla birlikte, Bayan N'yi divana buyur ettim.

Bir önceki seansın tekrarlanmasını önlemek için defterimi koltuğumun üzerine koymuştum. Sorgulanan ben olmadığım sürece divana geçmeyecektim. Ama zaten her iki analitik özne de her an sorgulama altında değil midir? Bizler de sürekli olarak hastalarımız tarafından analiz edilmez miyiz? Hasta ve ben koltuk ve divan arasında sırayla yer değiştirsek, gerçekliği daha hakkaniyetli bir şekilde yansıtmış olmaz mıydık?

Bayan N.'nin seansına devam etmeden önce, konudan epey uzaklaşmak ve bir başkasıyla olan ilişkimle çağrışım kurmak istiyorum. Çünkü bir ana-gösterenimi daha okuyucularıma tanıtma vaktinin geldiğini hissediyorum: Profesör S. şu an aklıma geliyor, çünkü o sevimli tonlamaları ve varlığının sıcaklığıyla, sesini kafamın içinde duyabiliyorum. Ondan her zaman "Kalbi olan Psikanalist" diye bahsederdim ve bu çok hoşuma giderdi. Tam şu anda, şöyle dediğini hayal edebiliyorum: "Banal, banal değil, sıradan, sıradışı, ne demek ki bunlar? Gohar, sen bu sıradışı insanlarda ne buluyorsun bu kadar? Bence sıradan insanlar çok daha enteresan."

Profesör S. ile ilişkimin tarihçesini doğrudan aktarmak yerine, ilişkinin şu anki durumundan hareketle, geçmişini sizin keşfetmenizi isteyeceğim. Yıllar süren ve bu süre içerisinde onun ruhsal örgütlenmemde çok çeşitli ve önemli roller oynadığı çok yakın ve yoğun bir ilişkinin sonrasında, Boston'dan ve Profesör S.'den ayrılıp, kendi zeytin ağacıma nasıl vardığımı keşfedeceksiniz.

Onu en son görüşüm, içinde geçmiş zamanların hatıralarını barındıran, yıllar önce bugünkünden çok daha farklı bir insan olarak girmiş olduğum, karşısında durup, sayısız kereler ağladığım, bir dolu şey öğrendiğim, onun hayatımdaki insanlar arasında pasifliğime ya da dişiliğime yatırım yapmayan tek kişi olduğu, bana sabırla ve yavaşça öznelliğe giden yolları gösterdiği, kesinlikle elzem zamanlarda bütün dünyaya karşı birleşip çarpıştığımız ve yalnızca ikinci bir dilin kelime hazinesini kullanmaya taham-

mül edebildiğim bir zaman olmasına rağmen yalnızca ana dilimi konuştuğumuz ofisindeydi.

Profesör S. zeytin ağacından uzaklarda benim kendi zeytin ağacım olmuştu, ve ofisi de her çocuğun büyürken ihtiyaç duyduğu güvenliği ve kapsayıcılığı bulduğum geçiş dönemi bölgem.

Onunla ofisinde geçirdiğim o saatlerin benim için nasıl da değerli olduğunu hatırlıyorum. İçeri nasıl girersem gireyim, her zaman oradan yeni bilgilerle çıkacağımı biliyordum. Bizi çeşitli hayaller ve yanılsamalarla uyutan birçok insanın aksine, Profesör S. hiçbir acıyı silip yok edemeyeceğimi, ama sorgulayarak nereden kaynaklandığını bulabileceğimi daima hatırlatmıştır bana. Julia Kristeva'nın çok zarif bir şekilde ifade ettiği gibi, işte bu, meraklı, farkında ve sorgulayan bir zihnin iyimserliğidir.

Bir öğretmen ve kalbi olan bir psikanalist olma sanatında nasıl da ustalaşmıştı! Ve ona nasıl bir aktarımda bulunursanız bulunun, yanından ayrıldığınızda daima anlaşıldığınızı hissederdiniz.

Vedalaşmamız sırasında, bir yandan gözyaşlarımla boğuşup, bir yandan tüm hissettiklerimin yoğunluğuyla şaşkına dönmüşken, ona söylemek istediğim o kadar çok şey vardı ki: ne kadar minnettar olduğum, yıllar içinde, karşılığında hiçbir şey beklemeden, sırf vermekten aldığı zevk uğruna bana verdiği her şeyin karşılığında ona bir şeyler verebilmeyi ne çok arzuladığım. Eleştiriler getirirken sergilediği büyük inceliği nasıl takdir ettiğim, onu ne çok özleyeceğim, onun devamlı rehberliği, bilgeliği ve bakış açısının berraklığı olmadan dünyayla yüzleşmekten nasıl korktuğum. Tek bir kelime olsun söylemedim, o da söylemedi. Ama tüm ilişkimiz süresince yaşanan bir ilki gerçekleştirerek, beni kollarına aldı ve "Güle güle" dedi.

Yanıtladım: "Sizi çok özleyeceğim."

Tanıdık ofisinin, bizim alanımız, onun ve benim alanım olmuş o odanın kapısını arkamdan kapatırken, Freud'un ayrılışları sırasında Theodor Reik'a söylediklerini kendi kendime tekrarlayıp duruyordum. Şayet insanlar birbirlerine aitlerse, yapışık kalmalarına gerek olmadığını söylemişti. Bir başkasında asla bulamayaca-

ğımı bildiğim birisine veda etmenin acısını şifalandırmak için bu cümleyi tekrarlayıp durdum. Derin bir şükran hissiyle doluydum, ve Furuğ Ferruhzad'ın "Hiç Kimseye Benzemeyen Birisi" adlı şiiriyle çağrışım kurdum:

Hiç kimseye benzemeyen birisi, Babam gibi değil,
Ensi gibi değil, Yahya gibi değil, Annem gibi değil,
olması gereken kişi gibi.
Ve boyu çok daha uzun çavuşun evini saran ağaçlardan
ve yüzü daha parlak mehdinin yüzünden
Ve korkmuyor Seyyid Cevat'ın ağabeyinden bile
o ki sırtına geçirmiş bir polis üniforması
Ve korkmuyor Seyyid Cevat'ın kendisinden bile
o ki evimizin tüm odalarının sahibi
Ve adı tıpkı annemin dualarn başında ve sonunda söylediği gibi
ya "hâkimlerin hâkimi"
ya da "ihtiyaçların ihtiyacı"
Ve gözleri kapalı tekrarlayabilir üçüncü sınıfın kitabındaki tüm zor kelimeleri,
ve hatta çıkarabilir hiç fire vermeden yirmi milyondan bini
Ve veresiye alabilir neye ihtiyacı varsa hepsini
Seyyid Cevat'ın dükkânından.
Ve öyle bir şey yapabilir ki
şafak kadar yeşillenmiş neon ışıklı Allah tabelası
parlar tekrar içinde
Miftahiyan Camii üzerindeki göklerin...

Benim için halen esrarını koruyan birtakım sebeplerle, kapıyı kapatırken hatırladığım hikâye buydu.

Yüzümde bir gülümsemeyle hatırladım. Sert geçen bir Boston kışının ortasında bir gün, danışmanlarımdan birinden bir telefon mesajı almıştım. Çok endişeli bir ses tonuyla, onu derhal geri aramamı istiyordu. Mesaj şöyleydi:

"Beni ara; başın belada."

Mesajı dinlerken, ömrüm boyunca yaptığım bütün yanlışların sonuçları ve cezalarıyla karşılaşacağıma ikna olmuştum. Paçayı yırttığıma emin olduğum bütün o küçük kabahatler, işlediğim bütün ağır suçlar.

Onu geri arayıp şöyle söylemek istiyordum: "Tabii ki başım belada, çocukluğumdan beri ne haltlar karıştırdığımı biliyor musun? İnsanlar sonunda sahtekârlığımı gördüler mi? (Daha önce değindiğim sahtekârlıktı bu.)

O gün, çocukken erkek kardeşimle birlikte bir mağazadan aşırdığımız renkli sabunlar da dahil, bütün günahlarım yüzünden başımın belada olduğunu düşünmüştüm.

Omuzlarıma adeta tüm insanlığın günahlarının yükü çökmüştü, böylesine zor zamanlarda daima gideceğimi bildiğim tek yere doğru kendimi sürükledim. Profesör S.'nin ofisinden başka neresi olabilirdi ki orası? Orası bizim kendi odamızdı, içimden önlenemez bir itiraf etme arzusunun daima yükseldiği yerimiz.

Olayı anlattım ve beni bekleyen cezalarla ilgili kaygılarım konusunda onu bilgilendirdim. Dikkatle dinledi ve dedi ki: "Gohar, işlediğin birçok günahtan dolayı suçlusun. Özellikle Ödipal, Ödipal-öncesi ve başka birçok muzır fantezi kurmuş olduğun için kabahatlisin. Hakikaten de tekin değilsin. Ancak bütün bu günahların yüzünden bugün başın belaya girmeyecek. Bunu garanti ediyorum. O kişiyi şimdi ara ve bu saçmalığa bir son ver." Danışmanım Kundera kitabım *Ölümsüzlük*'ü onun ofisinde bıraktığımı, ve ölümsüzlüklerini arkalarında bırakıp giden insanların başlarının belada olması gerektiğine inandığını söylediği zaman ikimiz de hiç şaşırmamıştık.

Çağrışımlarım hastamı tamamen terk ediyor ve beni ondan iyice uzaklaştırıp, Tahran güneşinin altında uyandığım bu sabaha götürüyor.

Şehrimin en kıymet verilen özelliklerinden birisi bu: güneş daima orada, sadık bir sevgili gibi, her sabah, orada. Bir keresinde bir İngiliz arkadaşıma sormuştum: "Neden Tahran'da yaşamayı seçtin?"

Demişti ki: "Güneş yüzünden. Sizler için güneşin varlığıyla yokluğu bir. Bir Londralı için yılın her günü, ama her günü, güneşli havalara uyanmak nasıl bir şey biliyor musun? Hayır, bilmiyorsun; senin için bu hep böyleydi; bunu bekliyorsun, bir gün güneş olmasa hayal kırıklığına uğramıyorsun; yağmuru romantik buluyorsun. Diyorsun ki: 'Ah ne güzel, yağmur yağıyor, memlekete yağmur lazım.' Bu kadar heybetli yorumlar yapabiliyorsunuz, çünkü biliyorsunuz ki, güneş size daima geri dönüyor. Ben yağmurdan nefret ediyorum: bir daha tek bir yağmur damlası görmektense, ülkemin tamamının kuruyup gittiğini seyretmeyi yeğlerim. Sorunu cevaplayabildim mi? Ben Tahran'a güneşi için taşındım! Eğer yağmura, yağmura ve daha fazla yağmura tahammül etmem anlamına gelecekse, Londra'nın bana sunabileceği hiçbir imtiyazda gözüm yok."

Londralı arkadaşım bir bakıma haklıydı. Öyle anlaşılıyor ki İranlılar ölümü, yası, üzüntüyü ve depresyonu yağmurun bünyesinde erotize etmeye meyilliler. Acaba bunun bizim Oedipus'umuz, Sohrab adlı oğlanla alakası var mı merak ediyorum.

Firdevsi'nin *Şahname*'sinde geçen "Rüstem ile Sohrab" adlı efsanemizin Oedipus Rex'e çok benzeyen bir kurgusu vardır. Başlıca fark ise hikâyenin sonunda bilmeden oğlunu öldürenin baba olmasıdır. Yunan mitolojisi babaları öldürmek üzerine mitlerle doluyken, İran mitolojisinde erkek evlatları öldürmek etrafında şekillenen yaygın bir şablondan kaçmak olanaksız gibidir.

Oedipus kompleksinin, ve içinde barındırdığı evrensel kastrasyon korkusunun yanı sıra, temsil ettiği iktidar ve kontrol mücadelesinin evrenselliğine de inanıyorum. Ancak kültürel anlamda ayrışan öğe bu korkuya verilen tepki gibi duruyor. Benim önermem İran kolektif imgeleminin temelinde mutlak itaat arzulayan bir itaatsizlik endişesinin olduğudur. Erkek evlatlar, bir yandan isyan etmek isterlerken, bilinçaltlarında bilirler ki şayet bunu yaparlarsa öldürülebilirler. Dolayısıyla bir bakıma isyan etmek yerine kastrasyon korkusunu kabullenirler. Ben bunun geleneksel kültürlerin karakteristik özelliği olduğunu düşünüyorum.

Kanunların bir tepki olarak, toplumda baş gösteren bazı sorunları çözmek amacıyla yapıldığını biliyoruz. Dolayısıyla kül-

türün (bu durumda erkek evlatların) potansiyel isyankârlığından duyulan endişeye karşı tepkisel bir oluşum olarak mutlak itaat talebini İran tarihinde görebiliyoruz. İronik bir şekilde, yüzeyde mutlak itaate dayanan bu kültür, aslında içinde isyankârdır.

Bu arada Yunan kültüründeki ana konsept gücü teslim almak, iktidarı devralmaktır. Kolektif imgelem dünyası kastrasyon korkusuna yanıt olarak, güç ve kontrol elde etme amacıyla babanın yolundan sapmaya ve onu devreden çıkarmaya izin verir.

Yani İran'da kanunlara, polis, yasa ve baba mevcut olduğu sürece, uyulur. Şayet bunlar mevcut değilse, bu isyansız kültürde, her türlü isyankâr eylem olanaklı hale gelir. Bu aynı zamanda Katoliklik ve İslam arasındaki farklarda da görülmez mi? İslam teslimiyet anlamına gelir ve Tanrı Baba'ya mutlak itaati talep eder. Hıristiyanlıkta ise Tanrı Baba ve Oğul İsa arasındaki sınır o kadar belirgin değildir. Öyle görünüyor ki, dinler bu şekilde farklılık gösteren kültürlerin kolektif imgelemini beslemek için toplumsal olarak yapılandırıldılar. İran tarihini analiz ettiğimizde sürecin hep tek kişilik gösteri şeklinde tezahür ettiğini görüyoruz. Halbuki demokrasi Yunan toplumunun içinden doğmuş ve onun özünü oluşturmuştur.

İran'da geçmişten bir kopukluk gözlemlemek mümkündür. Aynı kopukluk gelecekle aramızda da mevcuttur, çünkü biz oğullarımızı, yani geleceğimizi öldürdük. Firdevsi'nin söylemi çok fazla acı, trajedi ve yas içerir. Oğullarımızı öldürdük, yabancılaştık ve böylelikle bir yas kültürüne dönüştük. Çünkü kendimizin en iyi parçasını yok ettik ve öldürdük. Geleceğimizi yakıp yıktık ve kendimizi geçmişe hapsettik. Hapsolduğumuz yerde acıyı ve ıstırabı erotize ediyoruz. Geçip gitmemiş hiçbir şeyi kutlamıyoruz.

Firdevsi'nin söyleminin İran toplumuna bir teşhis koyduğunu söyleyebilir miyiz? Bizi uyarmaya, uyandırmaya çalışıyor; söylemi bir depresifin söylemi.

İslam tarafından teslim alınmadan evvelki görkemli tarihimizin yasını asla hakkıyla tutamadık. Melankolik yanıtımız, sembolik geçmişimizin yasını tutmanın yolu olarak, bir yas kültürü olan Şiîliği yaratmak oldu. Bu sürekli tekrarlayan yas süreciyle, kim

olduğumuza dair algımızı birdenbire kaybetmenin yarattığı ani travmayla başa çıkmaya çalışıyoruz.

Daryuş Şaygan, İran tarihinin *Şahname*'de temsil edilen mitler ve epiklerle dolu olduğu konusunda bizi bilgilendirir. Bu mitlerde atalarımızın iyi tutumlarına, kahramanlarımızın inançları ve eylemlerine ve büyük krallarımızın efsanelerine devamlı göndermeler yapılır. Bu çok nostaljik bir anımsamadır; bir anlamda, çok nostaljik bir kolektif bilinçaltıdır.

Şu hatırlanmalıdır ki, İran gibi ülkelerde geçmiş her şeydir ve maalesef Şaygan'ın da ifade ettiği gibi, gerçekten de pişmanlıkların havasını soluruz. Londralı arkadaşımı rahatsız etme riskini göze alarak, itiraf etmeliyim ki bu sabah güneş içimi bunalttı; Tahran güneşinin parlaklığı olduğum yerden kaçmama izin vermiyordu, çünkü uçup uçup tekrar nereye konmuş olduğumu bana derhal hatırlatmaktaydı.

Güneşi takdir etmememin yol açtığı suçluluk deneyimi beni Bayan N. ile seansımıza geri götürüyor. Bayan N. seansı şöyle söyleyerek başlatmıştı: "Eklem iltihabım yüzünden birkaç ay önce hastaneye gitmek zorunda kaldım. Size bu hikâyeyi anlatıyorum, çünkü bu deneyim bana tevazu kazandırdı ve halkımı daha çok sevmemi sağladı. Herkes o kadar sıcakkanlı, o kadar ilgiliydi ki! Tamam, sürekli benimle meşgullerdi; beş dakika sakin oturup kitabımı okumama izin vermediler. Ama Tahran'daki o hastane odasında, dünyanın en güzel, en lüks otellerinde hissettiğimden daha canlı hissettim. İnsanlarımızı bilirsiniz: İranlıların birçok kusuru vardır, ama bizler yumuşak insanlarız, Fransızların tam tersi."

Birden çok fazla suçluluk hissetmeye başladığımı fark ettim. Peki ama suçlu hissedecek ne yapmıştım? Memleketimin insanlarını pek de yumuşak bulmadığım için mi suçluluk duyuyordum? Onların arasına ait olduğumu hissetmiyordum; hastaneleri yumuşak değil, kaotik buluyordum. Batı'da insanlarla aramda koruyabildiğim mesafeyi tercih ediyordum, özellikle yalnız kalmak veya biraz çalışmak istiyorsam. Burada herkes çok sıcakkanlı ve ilgili gözüküyor olabilir ama bu yalnızca oturup beraberce çay içmek

ve tembelliğimizi haklı çıkarmak için bir bahane değil mi? Ben tembelleşmek istemiyorum.

Ne diyorum ben böyle? Yirmi yıl boyunca, Tahran'dan uzakta, dünyanın dört bir yanından gelen arkadaşlarıma durmaksızın şikâyetçi olmuş, Doğu'daki ilişkilerin yakınlığını ve samimiyetini ne kadar özlediğimi anlatmıştım. Tıpkı Bayan N. gibi Batı'da hepimizin hayatlarına eşlik eden soğukluktan –bir anlamda *hiçlikten*– nefret ediyordum. İran'ın dışında benden daha fazla İranlı, içinde ise benden daha az İranlı hiç kimse yoktu. Hal böyleyken, şimdi kendimi tanımakta güçlük çekiyorum. Ülkeme duyduğum o sadık sevgi nereye gitmişti? Kendimle ilgili bu yeni bilgiyle ne yapacağım: benden çekip alınan bu serap, ve arkasında tamamen gayrivatansever bir yurttaş olarak yüzleşmek zorunda kaldığım benliğim.

Belki de Batı'da insanlar var olmanın dayanılmaz hafifliğinden muzdariplerken, Doğu'da dayanılmaz olan ağırlıktır.

Memleketlerimize büyülenmişçesine hayran değilsek, kendimizi suçlu mu hissetmemiz gerekiyor? Bir anlamda, *ana*yurdumuzu terk ettiğimiz ve asla tam olarak geri dönemeyeceğimiz için kendimize işkence mi çektirmeliyiz? "Öyle anlaşılıyor ki tek gerçek cennet kaybettiğimiz cennettir," diyen Proust'la aynı fikirde olduğumuz için, *annelerimize* ihanet etmiş gibi mi hissetmeliyiz? Memleketlerimiz yüzünden acı çekmiyorsak, *ana*yurduna ihanet eden zalimler mi oluyoruz?

*Ana*yurdumuzu kusursuz olarak görmek elimizde değilse, cennetimizi hiçbir yerde, özellikle de anayurdumuzda bulamayacağımızın, cennetimizi sonsuza dek kaybettiğimizin farkına vardıysak suçluluk hissetmeye mahkûmuz gibi bir durum ortaya çıkıyor. Ancak yine de, bir çocuğun kendi zihnini geliştirebilmesi için annesini öldürmesi şart. Melanie Klein'in ayrıntılandırdığı gibi ve Julia Kristeva'nın Klein okumasına göre: "Düşünebilmek için kişi annesini öldürmelidir."

Şimdi biraz da şehrimizin çeşitli cazibeleri konusunda beni ikna etmeye çalışan Bayan N.'ye dönelim. (Bu noktada gerçekte kimi

ikna etmeye çalıştığını merak ediyorum? Beni mi, kendini mi? Çünkü öğrendiğime göre insanların istediklerini söyledikleri şeyler asla gerçekte istedikleri şeyler değildir. Ayrıca nevrotik kişilikler olarak, hep aslında söylemek istemediğimiz şeyleri söyler dururuz.)

Bayan N. devam ediyor: "Gelin size bir örnek vereyim: Paris'teki dairemde tam yirmi üç yıl yaşadım ve komşularımdan biri bile bir kere olsun gelip kapımı çalmadı. Hepimiz orada senelerce oturduk ve birbirimiz hakkında hiçbir şey, hem de hiçbir şey bilmiyorduk. İçimizden birinin bedeni, boş bir apartmanda aylarca çürüyüp kalsa bunun ne korkunç bir şey olacağını düşünürdüm hep. Leş gibi kokmaya başlardı mesela, etrafını böcekler sarardı, her bir böcek bedenin bir parçasını didiklerdi. Belki bir de kedi olurdu, leşin gözlerini yuvalarından söker, onlarla oyuncak gibi oynar, oraya buraya fırlatıp atarken, her yeri kan izi yapardı. Sonra birisi iğrenç koku yüzünden birdenbire hatırlayıverirdi: 'Bu binada başkaları da yok muydu?' Evet, ancak bir komşunun ölümü, bir zamanlar o komşunun var olduğunu, hayatta olduğunu bize hatırlatabilirdi. Bu gerçekleşmediği takdirde komşularımızın hayatlarına karşı en ufak bir ilgi duymazdık.

"Biliyor musunuz, doktor, öte yandan, İran'a taşındıktan bir hafta sonra, hiç iş yapamaz oldum. Tüm projelerim aksadı ve en ufak bir direnç göstermeden kendimi Doğu'nun hallerine teslim ettim. Sanki dakiklik, sıkı çalışma ve kusursuz organizasyonla geçen bütün bu seneler beni bu arzu edilen varış noktasına getiren araçlardı. Ve artık burada vaktimin yarısını çatkapı gelen, bana tatlılar, yemekler, dedelerinin köyünden meyveler getiren komşularımdan birini evimde konuk ederek, diğer yarısını da onların boşalan kâselerini, tabaklarını, sepetlerini neyle dolduracağımı düşünerek ve kalplerinin iyiliğine karşılık verebilmek için çatkapı evlerine uğrayarak geçiriyorum.

"Tabii ki kapıyı her çalışım biraz daha tatlı, yemek ve dedenin köyünden meyveler ikram edilmek üzere içeri davet edilişimle sonuçlanıyor.

"Öyle ki Tahran'da herkes, her zaman, çatkapı birbirlerinin evine uğruyor gibi.

"Buna bayılıyorum; hayat bu demek işte, ve bahsettiğim yumuşaklık da bu. Siz muhtemelen bunun bir klişe olduğunu düşünüyorsunuz, ama bu yine de onu geçersiz kılmaz.

"Yalnızca Fransa'nın değil, Batı'nın genel karakteristik özelliği olduğunu düşündüğüm yalnızlıktan, bireysellikten, insan ilişkileri ve temas yoksunluğundan nefret ediyorum. Doğu'da insanlar çok daha az yalnızlık çekiyor, Batı'da olduğundan daha fazla gülümsüyorlar – bu şahsen bildiğim bir gerçek. Doğu'da yalnızlığın çok farklı bir niteliği var. Sanırım Batı'da, Doğu'nun hediyelik eşyalarına karşı bu kadar hipergerçek bir arzu olmasının sebebi de bu. Böylece Batılılar son yıllarda meditasyonla, yogayla, Budizm'le Doğu'nun sadeliğine, yalınlığına ve buradaki zamanın yavaşlığına heves etmeye başladılar. Anlıyorsunuz değil mi? Batı'da işlemeyen bir şeyler var, Doğu'da onları gülümsetebilecek bir şeylerin arayışına girmelerinden belli."

Kafamın içinde bağırıp duran süperegomun beni andan kopardığını hissediyorum: "Analist sensin, hastanın söylediklerini dinle, bunları kime söylüyor ve neden şimdi söylüyor? Neyi anlatmaya çalışıyor? Bizler ve onlar arasındaki bölünmeye duyduğu içsel psişik ihtiyacı düşün: Doğu, her şeyi kucaklayan bir iyilik kaynağı, iyilik dolu, yumuşak bir göğsü, Batı ise zehirli, tehlikeli, insanlık dışı ve zalim olan her şeyi temsil ediyor; kötücül bir göğsü." Süperegomun sesi hastamı inkâr, bölünme, yansıtma ve diğer savunma biçimleri bağlamında düşünmem için bana talimat veriyor. Onun bilinçdışının yarattığı fanteziyi anlamamı söylüyor ve... Yoksa hastam onunla ortaklık kurmamı mı istiyor? İki İranlı kadın, farklı jenerasyonlardan, ikisi de yakın zamanda *ana*yurda dönmüş...

Ama bir parçam da hastamın söylemini analitik bir kulakla dinlemek istemiyor; onunla tartışmaya girmek istiyorum. Şöyle demek geliyor içimden: "Dinleyin, Bayan N. Tamam, Batı'da işlemeyen bir şeyler var, ama siz Doğu'yu işlerin çok düzenli yürüdüğü bir yer olarak mı görüyorsunuz? Yapmayın lütfen, Hindistan'a bir bakın, dünyanın bütün yogileri bir araya gelmiş, açlığa bir son veremiyorlar. Ya da Tahran'daki bir postaneye veya bankaya işiniz düştü mü? Hayır, bunlar işlemiyor." Burada durmak istemiyorum:

Bayan N.'ye şöyle söylemek istiyorum: "Dün başıma ne geldi biliyor musunuz?"

Dün kendimi Tahran'ın meşhur bir psikiyatri kliniğinde buldum ve gözlemlediğim organizasyon seviyesinden hayli etkilendim, ve hatta itiraf etmeliyim ki şaşırdım. Toplantı için sözleştiğim psikanalisti beklerken (bir saat gecikti, muhtemelen komşusuyla çay içtiği için), ve o gün kaydolan çok sayıda hasta olması yüzünden, elimdeki dosyayla kendimi bir ofiste, kollarında bir yaşında minicik bir kız çocuğu olan çok şişman bir kadının karşısında buluyorum.

Sorumluluğu alıp, ne gerekiyorsa yapmaya karar veriyorum: kadına neden burada olduğunu soruyorum. İsterik bir şekilde, ağlayarak, haykırarak, kendine vurarak yanıt veriyor. Bu arada bir yaşındaki küçük kız hiç sesini çıkarmıyor. Anne daha da isterikleşir, ve ben söylediklerinin tek kelimesini bile anlayamazken, bebeğin yüzünün ifadesi daha da sakinleşmeye başlıyor. Anne bağırıyor ve ben tek kelime duyamıyorum, ama bu arada bir yaşındaki bebeğin sessizliğini çok açık ve net bir şekilde duyabiliyorum. Theodore Rilke'nin bize hatırlattığı gibi, duyulmak isteyen bağırmaz, fısıldar.

Tombul anne benden kocasının hastaneye yatırılması için bir tavsiye mektubu yazmamı istiyor. Kocasının dosyasına baktıktan ve hem bağımlılık, hem de şizofreni hastası olduğunu gördükten sonra, "Şu Allahın belası mektubu anneme ver gitsin, ben de bir an olsun huzur bulayım" diye fısıldadığını düşündüğüm suskun çocuğun yalvaran gözlerine bakarken, ona mektubu vermeyi kabul ediyorum.

Hep birlikte hastane müdürünün ofisine yürüyoruz. Müdür, bu hastaneyle ilgili anlatılan efsanelerin bir parçası olmuş, çünkü çok az para almasına rağmen, tam kırk yıldır, hiç ara vermeden, bir Doğulunun kalbi ve bir Batılının zihniyle, burada çalışmayı başarmış. Dakik, organize ve hastanedeki her hastayla empati kurabilen bir insan. Şöhretini duyduğum için, vakamı ona götürüyorum, ve tombul hastamla, onun küçük suskun kızı adına bir mektup talep ediyorum.

Bana bakarken gözleri iyice açılıyor, içlerinde şaşkınlık ve hatta bu hastanenin şartlarıyla ilgili mutlak cehaletime karşı bir nebze imrenme okunuyor. Çok yumuşak olduğu için güçlükle duyabildiğim bir sesle, efsane bana şu sözleri sıralıyor: "Sevgili doktorum, peki ya ben mektubu yazarsam, ve adam buraya getirildiğinde boş yatağımız yoksa ne olacak? Onu alıp evime mi götüreyim?"

Anlaşılan hastamın benim avukatlığıma ihtiyacı yok ki hemen yanıt veriyor: "Peki ben ne yapayım? Evde kalsın da, gece gündüz dayak mı yiyeyim?" Tahran'ın efsanevi doktoru şişman kadının gayet mantıklı sorusunu cevaplıyor: "Biliyor musun, evladım, ikimiz de İsveç'te doğmalıymışız; o koşullarda birbirimizle tamamen farklı bir konuşma yapıyor olurduk."

Kendimi konunun tamamen dışında kalmış gibi hissediyorum; onlar birbirlerinin dilinden anlıyor, halbuki benim için şu an ikisi de sanki İsveççe konuşuyor.

Artık sakinleşmiş ve rahatlamış olan tombul kadın, yanıt veriyor: "Haritaya bakarsanız, İsveç'in İran'dan çok da uzak olmadığını görürsünüz."

Efsane cevaplıyor: "Benim sevgili akıllı kızım, onlara imrenme, çünkü istatistiklerden öğrendiğime göre, kendilerine tanınan bütün imtiyazlara rağmen, aralarından çok sayıda kişinin intihar etmesine engel olamıyorlar." İkisi de gülüyor, kadının ve küçük kızın yüzünde gülücükler parlıyor, doktor şeker tutuyor, çay ikram ediyor. Sanki düşünceleri boş hastane yataklarından ve İsveçlilerden tamamen uzaklaşmış gibi.

Harika bir uyum içindeki danslarına katılabilmek, olaya kendimi de dahil etmek için diyorum ki: "Boş bir yatak olması şartını koyarak, o mektubu yazabilirsiniz belki."

"Yazacağız doktor, yazacağız. Önce şu çayımızı içelim de."

Bu hikâye bir yandan size Doğu'da işlemeyen şeyleri hatırlatma amacı gütse de –ve artık bu gayet açık seçik görülüyor olmalı– paradoksal bir şekilde Bayan N.'nin tarif etmeye çalıştığı şeyi, Batı'da eksikliği hissedilen, bir Doğulu kalbin ustalık kazandığı o şeyi de tam olarak aktarıyor.

Burada aklıma Salman Akhtar'ın *Göç ve Kimlik* adlı kitabında alıntıladığı Pande geliyor:

> Doğu'da, göreceli olarak, geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek birbirinin içine akar: Batı'da bunlar münferit öğelerdir. Doğu'da zaman içindeki deneyimler bir havuzda toplanan sular gibidir (belki biraz durgun); Batı'da zaman daha çok bir dere halinde akan sular gibidir, ve geçip giden şeylerin, sonsuza dek geçip gittiğine dair şiddetli bir farkındalık yaşanır.

Bayan N. devam ediyor: "Şimdi artık tüm komşularımın hikâyelerini biliyorum. Üçüncü kattaki Bay F.'nin evli olmadığını, nadiren evde oturduğunu, Tahran'ın tanınan entelektüel çevrelerinden olduğunu biliyorum.

"Kendine has bir mizah duygusu var ve parasını entelektüel işlerden kazanıyor ki herkesin bildiği gibi o işlerin sonu fakirliktir! Ben hep şöyle düşündüm: şayet Marksist olmasına hak verilebilecek birisi varsa, o birisi Bay F.'dir. Ancak, dün bana taze ekmek getirmek için uğradığında, Che Guevara posterime çok hiddetli bir tepki verdi!

"Dedi ki: Siz zengin, aristokrat bir aileden geliyorsunuz, yine de Che'nin posterini asmışsınız. Siz insanlar en azından şunu neden bilmiyorsunuz? Che ve arkadaşlarının özellikle sizin gibilere fenalığı dokunur. Neden en azından şunu anlamak istemiyorsunuz? Sizin haklarınız ve yaşam tarzınız onun gibiler yüzünden tehlikede. Siz insanlar neden en azından kendiniz için neyin iyi olduğunu, afiyetinizi neyin tehdit ettiğini bilmiyorsunuz?

"İşçiler Marksistse, tamam, bu daha hazmedilebilir bir şey. Ama siz, siz neden durup düşünmüyorsunuz? Hayatta bağlı olduğunuz her şeye müdahale eden bir ideolojiyi nasıl beğenip takip edebilirsiniz? Lütfen bana bunu hümaniter sebeplerle yaptığınızı; sizden daha talihsiz olanlar için kendi imtiyazlarınızı feda ettiğinizi söylemeyin! Ben diğerkâmlığın hiçbir türüne inanmam. Hepimiz bilinçli olarak kendimiz için iyi olanın peşinden gitsek, yaşadığımız dünya çok daha keyifli ve uygar bir yer olurdu.

"O gülünç posteriniz yüzünden fikrimi değiştirdim; beni hiçbir kadınla tanıştırmayın; ben eksantrik, tuhaf veya farklı birine tanıştırılmak istemiyorum. Ben havyar yemeyi seven, iyi şaraptan keyif alan, derli toplu ve entelektüelliği ruj sürmemekle, tırnaklarını yaptırmamakla, duş almamakla özdeşleştirmeyen birini istiyorum.

"Tahranlılar, lütfen dinleyin beni: 68 Mayısı artık çok eskilerde kaldı; sanki o günlerin ruhu bugün de hâlâ yaşıyor gibi davranmak banalliğin daniskasıdır. Topuklu giyebilirsiniz, paranın, lüksün, konforun keyfini çıkarabilirsiniz, hem entelektüel olup, hem de içinizden gelen buysa, tırnağınıza oje, dudağınıza ruj sürebilirsiniz.

"En can alıcı nokta otantik olmaktır; kendiniz olun, çünkü başka herkes çoktan kapılmış. Şayet içinizden geldiği gibi davranmazsanız, hapishanede yaşamaya mahkûm olursunuz; değişen tek şey gardiyanınız olur. Gardiyanınız bir gün ruju düşman ilan eder, başka bir gün tüm entelektüellerin ruj sürme mecburiyetini bildirir. Köleleştirmeyi en aza indirgemek ancak arzularımızın izinden giderek, ve böylelikle kendimiz olarak mümkün.

"Hem zaten entelektüel olmak ne demek ki? Bu kategoriler sabit değil, belli gruplarca kararlaştırılıyor. Değişkenler, göreceliler ve kültürden kültüre aynı anlamı taşımıyorlar.

"Altlarında pahalı arabalar var diye insanları gayrientelektüel olarak kategorize etmeyin. Bu sizin içinizde hissettiğiniz ve onlara yansıttığınız eksiklik, boşluk ve aptallıktır. Ben bu şehrin entelektüellerinden nefret etmeye başladım; herkes gibi kaldırımda yürüyemez gibi hissediyorlar kendilerini, sanki illa ki en pis, en zor yollardan yürüyüp, ayaklarında eski püskü ayakkabılarla, ter kokmaları gerek. Gözüme nasıl da acıklı görünüyorlar! Ne diye kaldırımdan yürüyüp, bir yere, herhangi bir yere varamıyorlar? Belki de yapacak, öğretecek, söyleyecek hiçbir şeyleri olmadığı için; belki de bu eski püskü ayakkabılar, tıraşsız suratlar, ve tuhaf davranışların maskesi olmasa, kendi banallikleriyle yüzleşmek zorunda kalacaklar; belki de aslında bir hiç olduklarının farkına

varmamak için kullandıkları bir savunma bu. Yalnızca bir hiç de değil, uzun yağlı saçlarıyla ter kokan bir hiç.

"Beni böyle biriyle tanıştırmayın lütfen, banal olmayan biriyle tanıştırın."

Hastamın söylemi bendeniz analistin içinde bir şeyleri uyandırıyor ve uyarıyor; Bay F.'nin öfkesinin çok otantik, dilinin tutku dolu olduğunu düşünüyorum. Sesinde aynı zamanda bir nebze acı da hissedebiliyorum. Bizi –Bayan N., Bay F. ve beni– birbirimize bağlayan şey de sanki bu. Banallik –her birimiz için farklı sebeplerle– hepimize acı veriyor.

Bay F. hakkında daha fazla şey duymak istiyorum. Banalliğe duyduğu nefret, benim içimdeki banallik korkusuna çok yakın bir şeylere dokunuyor. Dolayısıyla söyleyeceğim tek bir kelimenin Bayan N.'nin anlatımını böleceğinden dehşetle korktuğum için hiçbir şey söylemiyorum.

Devam ediyor: "Banallik ilginç bir şey, öyle değil mi? Bay F.'ye banalliğin hepimizi çevrelediğini söyledim; banallik her yerde. Yalnızca Tahran'da değil; banallikten dolayı acı çekenler yalnızca bu bahsettiğiniz bir grup insan değil. Banalliğin, tıpkı bilgisayar oyunları gibi, tüm dünyayı istila ettiği konusunda onu uyardım.

"Bay F. ve benim banallik karşısında tam anlamıyla şah mat olduğumuzu düşünüyorum. Giderek daha çok yalnızlaşıyoruz. Banallik mikrobunun bulaştığı o kadar çok insan var ki. Çok azımız dokunulmamış kalmayı başardı.

"Bay F. bana banalliğin ırk, cinsiyet veya sınıf gözetmediğini, kültürlerarası dolaşımda olduğunu söyledi. Banallik popülisttir."

Bunun üzerine Bayan N. arkadaşına sormuş: "Peki ondan etkilenmeden kalan o çok az insana ne demeli? Bu bizim için bir ipucu olabilir. Banalliğin zehrinden onların nasıl kaçtığını anlayabilirsek, belki hastalığa karşı bir panzehir geliştirebiliriz; insanları banallikten kurtarmanın bir yolunu bulabiliriz."

Bay F. dedi ki: "Ben bu küçük grubu sorguladım bile. Banalliğin baştan çıkarıcı tuzağına düşmemeyi nasıl başardınız?" diye sordum onlara.

"Hepsi de bu sorunu ve bu tür bir söylemi gayet banal buluyor: bu sorun onları sıkıyor, uğraşacak daha iyi şeyleri var, ve ben de şu anda yaptığımız bu konuşmayı gayet banal buluyorum."

Bir anlığına da olsa, Bayan N. ve Bay F. arasındaki diyaloğun tamamlayıcı bir parçası olduktan, onların çaresizliğini deneyimledikten sonra, herhangi bir şeyin çaresi olarak elimde bulunan tek çözümü onlara sunmak istiyorum, ve içgüdüsel bir hamleyle, seansımıza yüklenen umutsuzluk halinden kaçmak için söze giriyorum: "Banalliği analiz etmeye ne dersiniz? Banalliği divana yatırın. Banallik araştırıldığı sürece, banallik sorgulandığı sürece, sizi temin ederim ki umut vardır."

İstifini bozmadan devam ediyor: "Bay F. ve ben şimdiye kadar güvendeydik. Banallik ne kadar güçlenirse güçlensin, ona karşı çok iyi korunduğumuza hiç şüphem yok. Bizi banallikten koruyan şeyin ne olduğu bilmecesini de sizin çözmeniz gerekiyor. Düşünün, düşünün, düşünün."

Şimdi canım sıkıldı: yoksa hastam az önce beni banallikle mi etiketledi? Seansın gidişatı epey sinirlerimi bozmaya başladı; içimden düşünüyorum: Bayan N. ilginç söylemiyle baştan çıkararak, beni bir kez daha analist koltuğundan atmayı başardı mı? Konuşması beni o kadar büyülemişti ki, bir psikanalist gibi düşünmeyi bırakmıştım. Bay F. hakkındaki hikâyesini bana neden anlattığını, onu neden şimdi ilişkimize dahil ettiğini merak etmemiştim. Peki bana ne oluyordu da, ondan bu kadar uzaklaşıp kendi düşüncelerime gömülüyordum: bu bir savunma mekanizması mıydı? Neden Profesör S.'i seansımıza sokmaya başlamıştım? Onun rehberliğine mi ihtiyacım vardı?

Her şey bir yana, bir analist olarak pozisyonum kafamı neden bu kadar meşgul ediyor? Bir hasta olarak ondan beklenen tek ödevi yerine getiren, yalnızca konuşan, bu olağanüstü enteresan kadından keyif almak için neden kendime izin veremiyorum?

Hastamın söylemine bir analist olarak yoğunlaşmak üzere kendime söz veriyorum; kendime çekidüzen veriyorum, gözlüklerimi düzeltiyorum ve tıpkı bir analistin yapması gerektiği gibi, onu "üçüncü bir kulak"la dinlemeye çalışıyorum.

Yıllardır kendimi postmodernitenin poster çocuğu olarak görmüş olmama rağmen, öyle anlaşılıyor ki, ruhsal yapılanmam içinde psikanalist kimliğime işaret eden göstergeden bir dakikalığına olsun ayrılamıyorum.

Bayan N.'ye gayribanal bir insanın onun için neyi temsil ettiğini soruyorum.

Çabucak cevap veriyor: "Bu soru üzerinde yıllarca düşündükten sonra, banal olanlar ve olmayanlar şeklinde sınıflandırdığım insanlar arasında tek bir fark buldum: benim gibi gayribanal insanlar kaderlerinin dizginlerini ellerine almış, istedikleri gibi yönetmekteler; bizler öznelliği sahiplenmişiz; bir şeylerin durup dururken başımıza geldiğine inanmıyoruz; eylemlerimizin sonuçlarından kendimizi sorumlu tutuyoruz; kurban değiliz; seçiyoruz, bir bilince sahibiz.

"Onun dışında, size şunu söylemeliyim ki, insanlar arasında kesinlikle en ufak bir fark yoktur. Belki bazılarımızın diğerlerinden birkaç çift daha fazla ayakkabısı vardır. Gördüğünüz gibi anlaşılan benim ayakkabılarla ilgili bir takıntım var. Meseleleri izah ederken tercih ettiğim örneklemeler daima ayakkabılar üzerinden oluyor."

Hastamın konuşma şeklinin beni tekrar baştan çıkarmaya başladığını hissediyorum. Söyledikleri ve bunları söyleme şekli hoşuma gidiyor ama aynı zamanda içim de sıkılıyor, çünkü yavaş yavaş, bu sefer bilerek ve isteyerek, analitik kulağımı kapatıyorum. Belki beni analitik pozisyonumdan azleden Bayan N. değildir, belki bunu tek başıma ben başarıyorumdur. Hastam beni resmen büyülüyor, onunla ve Bay F. ile oturup bir yemek yemek istiyorum. Onlarla arkadaş olmak istiyorum; Bayan N.'yi hasta olarak istemeyen benim. Bu düşünce içimi sıkıyor; dolayısıyla tipik bir analitik replikle araya giriyorum.

"Biraz daha ayrıntıya girebilir misiniz?"

"Aslında size birkaç ressam öğrencimle Şiraz'a yaptığım hafta sonu gezisinden bir-iki hikâye anlatmak istiyordum.

"Aman Allahım, Şiraz çok güzel bir yer, mimarisi nefes kesici. Şiraz'da insan eski İran'ın nasıl olduğunu, kültürünün ne kadar zengin olduğunu, ne denli kadim bir şiir geleneğine sahip

olduğunu hatırlıyor. Baharda Şiraz'ı ziyaret etmenin nasıl bir şey olduğunu anlatabilmem için kelimeler yetersiz kalır.

"Tüm gezi boyunca her şey bana bahar mevsiminin sadakatini hatırlattı. Bahar bana İran'da asla ihanet etmemiştir, daima vaktinde gelir, vaat ettiği her şeyi de her zaman beraberinde getirir. Filizlenen çiçekler ve çıldırtıcı kokuları, cıvıldayan kuşlar, aniden hızlanıp aniden kesilen hafif yağmurlar, ve daha da çok çiçek, daha da çok filiz. Bu ülkenin birçok bölgesinde bahar, insanların ideal bahar mevsimi fantezisine uyuyor. İran'da bahar en çılgın hayal gücünün ondan talep ettiği ve ona yüklediği her şeyi kapsıyor.

"Peki ama doktor, sizce ben baharı neden bu kadar depresif buluyorum? Tüm gücüyle üzerimize geldiği ve kendini dayattığı için mi? Onu görmezden gelmek için, ondan kaçmak için elimizden hiçbir şey gelmediğinden mi? Hakikaten de verdiği his kaçırılmak gibi bir şey, ya da hayır, tecavüze uğramak gibi. Belki de depresif buluyorum, çünkü yaşlandığımızın ve ölüme yaklaştığımızın bu kadar şiddetle farkındayken, bahar yüzünden yaşam, doğum ve gençliği temsil eden her şeyle yüzleşmek zorunda kalıyoruz. Simone de Beauvoir ne der bilirsiniz: "Yaşamın zıttı ölüm değil, yaşlılıktır. Yaşlılık yaşamın parodisiyken, ölüm yaşamı bir kadere dönüştürür: bir bakıma mutlak boyut kazandırarak onu korur. Ölümün zamanla işi bitmiştir, ondan kurtulur." Böylece baharın yaşamla olan kaçınılmaz ilişkisi yüzünden, insan onun mutlak tezatı olan şeyden, yaşlılıktan kaçamaz.

"Sözlerim size deli saçması gibi mi geliyor, doktor? Öyleyse de önemli değil. Buñuel'in filmi *Belle de Jour*'u gördünüz mü? Filmin sonunda, büyük bir faytonun içinde, arka planda '*dam dam dam*'larla sahneyi terk ederler! İşte ben de sahneyi tam da böyle terk etmek istiyorum: Dam dam dam!"

Bendeniz analist ise, kendi adıma, konuşmasıyla tamamen baştan çıktığımı hissediyorum; gün gibi aşikâr ki işim bitik, çünkü Bayan N. benim üzerimde de, kaderinin üzerinde sahip olduğuna benzer bir hâkimiyet kurmuştu.

Bayan N. devam ediyor: "Bir gün Şiraz'da gittiğim bir restoranda hepsi de kara çarşaflara bürünmüş bir grup kadın gördüm.

Hayal edebiliyor musunuz? Biraz önce size tasvir ettiğim bahar gününün ortasında kapkaraydılar. Masalarına katılmaya karar verdim; masalarında onlarla beraber oturdum ve hayretimi yüksek sesle ifade ettim: "Nasıl olmuş da baştan ayağa kapkara giyinmişsiniz? Sizi buna zorlayan birisi mi var? Biliyorsunuz değil mi, siyah giyilecek en kötü renktir, tüm ısıyı geçirir, en ufacık bir renk veya ışık huzmesi içine nüfuz edemez. Halbuki beyaz tam tersi. Böylesine güzelim bir bahar gününde neden beyazlara bürünmüyorsunuz?! Kadınlar bana baktılar, ve nihayetinde aralarında en yaşlıları, çok mesafeli bir ses tonuyla, yanıt verdi: 'Hanımefendi, çok güzel Farsça konuşuyor olabilirsiniz, hepimizden çok daha iyi, ancak yine de sizi dinleyince anlaşılıyor ki, dil becerileriniz bizi anlamanıza yetecek güçte değil. İkimiz de Farsça konuşuyor olabiliriz, ancak ne siz beni anlıyorsunuz ne de ben sizi. İkimiz çok farklı diller konuşuyoruz.' Görüyorsunuz ya doktor, o kadın banal değildi."

Bayan N.'nin hikâyesinden keyif almama rağmen, son satırları kalbime bir bıçak gibi işliyor ve orada kalıyor. İçimdeki psikanalist Bayan N.'nin analistine iletmeye çalıştığı mesajı duymaya yetecek kadar hayatta henüz: aslında bir yerde *bizim* birbirimizi anlamadığımızı, bizim birbirimizin dilini konuşmadığımızı hissediyor. İdeal hastamın mesajı gayet açık ve net: hastam beni ideal bir analist olarak deneyimlemiyor.

Yaralı bir âşık gibi, bugünlük durmamız gerektiğini söylüyorum. Bayan N. çıkmak üzereyken (belki de bir yerde biraz önce bana ne açıklamış olduğunu biliyor, ve de mesajın alıcısına gittiğini), içinde bir nebze suçluluk olduğunu hissettiğim bir tavırla, ve sanıyorum, ilişkiyi tamir etmek için, büyük sarı çantasından küçük zarif bir müge çiçeği çıkarıp bana uzatıyor ve diyor ki: "Unuttum. Bunu sizin için getirmiştim. Kendi bahçemden kopardım."

Biraz önce olan bitenle zihnim allak bullak, fazla düşünmeden, "Teşekkürler," diyorum, Bayan N. o gün ofisimden ayrılırken.

Bayan N.'nin bu hareketini fazla didiklemiyorum, çünkü hem ayağa kalkmış seansın sonlandığını işaret ediyordu, hem de, doğruyu söylemek gerekirse, müge çiçeğinin böyle vakitli bir şekil-

de sahnede belirişi ideal hastam için ideal bir analist olamadığıma dair içimde uyanan çaresiz farkındalığın acısını biraz olsun almıştı. En sıradan karakterlerin düşünce biçimlerini izleyerek, aklımdan şöyle geçirmiştim: "Ah, benden hoşlanıyor, bahçesinden bana çiçek getirmiş."

Daha sofistike analistlerin aynı durumda çeşitli sorular soracaklarını gayet iyi biliyorum. "Bir çiçek hak etmek için ne yaptım" gibi mesela. Hatta geri bile çevirebilirler. Hastaya bu hareketin psişik yapılarında ve analitik ilişkilerinde temsil ettiği şeyler hakkında konuşmaları gerekeceğini söylerler. Birçok psikanalist reddedilmenin veya hastanın hareketinin sorgulanmasının doğurduğu kaçınılmaz anksiyete halini hastanın çeşitli yönlerine dair daha fazla şey öğrenmek için arzu edilir bir başlangıç noktası olarak görür. Örneğin anksiyete halini tolere etme eşiğini. Çok daha sofistike bir analist çiçekte hastadan yana bir negatiflik görür ve hareketi, benim yaptığım gibi, yalnızca libidinal bir hareket olarak değerlendirmek için acele etmezdi. Çiçeği içgüdüsel bir tepkiyle kabul edişim, analistin kendi anksiyetesini azaltmak için yaptığı bir dışavurum olarak görülebilirdi. Durum kendisini çeşitli diğer rafine araştırma modlarına açık kılıyor.

Profesör S. bir keresinde şöyle bir bilgi paylaşmıştı benimle: kişi olan bitenler hakkında, ne yapıldığı ve hastanın ne söylediği üzerine psikanalitik bir tavırla düşündüğü sürece, bu psikanalizdir.

Belki de yalnızca kendimi temize çıkarabilmem için, lütfen izin verin müge çiçeğini içgüdüsel bir tepkiyle kabul edişimin ve akabinde derhal dillendirdiğim "teşekkür" ifadesinin ardındaki sebepler üzerinde biraz durayım.

Şayet psikanaliz ruhuna bağlı kalıp, Bayan N. bana müge çiçeğini uzatmadan önceki düşünce akışıma geri dönecek olursak, analistin şu sözleriyle yüzleşiyoruz: "Son satırları kalbime bir bıçak gibi işliyor ve orada kalıyor. İçimdeki psikanalist Bayan N.'nin analistine iletmeye çalıştığı mesajı duymaya yetecek kadar hayatta henüz: aslında bir yerde *bizim* birbirimizi anlamadığımızı, bizim birbirimizin dilini konuşmadığımızı hissediyor. İdeal hastamın mesajı gayet açık ve net: hastam beni ideal bir analist olarak deneyimlemiyor."

Müge çiçeğinin gelişini kendimi teselli etmek için mi bu kadar hoş karşılamıştım? Kalbime saplanan bıçağı çekip çıkarmak için çiçeği mi kullandım? Belki de kana bulanmış bir hayalkırıklığı durumunu, çiçek açmış bir umut haline dönüştürmek için; biraz önce vuku bulan olayın doğurduğu anksiyeteyi yok etmek için. İdeal hastamın beni de ideal bir analist olarak deneyimlemesini bu kadar çaresizce mi istiyordum? Öylesine çaresiz miydim ki, müge çiçeğinin –ki en sevdiğim çiçektir– gelişi zihnimde böyle umut dolu bir fanteziye yer açmıştı?

Evet, müge çiçeğine bayılırım, çünkü her bir minik çiçeğin bir sır taşıdığına inanırım ve bu sırrın bir kadın olmanın ne anlama geldiği sorusunun cevabı olduğuna eminim. Müge çiçeğinin feminenliğin özünü taşıdığını düşünüyorum. Kendisini rahatlıkla pasif bir obje *haline getirmiştir*. Simone de Beauvoir'in bize öğrettiği gibi, kendini pasif kılmak, pasif bir obje *olmaktan* çok daha farklı bir şeydir. Çünkü kişinin kendisini pasif bir objeye dönüştürme süreci içinde seçim ve öznellik barındırır. Öte yandan pasif bir obje olmak kişinin kaderinde yazılı olduğuna inandığı bir durumdur. Burada bir bilinçsizlik ve özgürlükten yoksunluk vardır.

Müge çiçeği bir orkidenin güzelliğine sahip olmakla birlikte onun kadar gösterişli ve cüretkâr değildir. Hazineleri daha gizli saklıdır; onları arayıp bulmanız gerekir; ve tüm çabasını görünümü için sarf etmiş olan orkidenin aksine, kendisini parfümün diyarında ele veren müge çiçeği, son derece ufak olmasına rağmen, mekânın içine girer girmez, hassas ve narin ama asla tükenmeyen rayihasıyla odaya egemen olur. Saldığı güzel koku sayesinde, müge çiçeğini fark etmemek kesinlikle mümkün değildir. Ona dair farkındalığınız sürekli uyarılır.

Müge çiçeği, psikanalitik terminolojide, Öteki'ni baştan çıkarmak için daimi bir çaba içinde olan iyi bir isteri hastası gibidir. Çünkü isterik yalnızca Öteki'nin arzusunun işgal ettiği alanda kendi varoluşunun sürekliliğini sağlayabilir.

Peki şimdi ideal hastam beni en sevdiğim çiçekle, tüm fantezilerimin biriktiği, fakat en önemlisi yıllar içinde bir kadın olmanın bende taşıdığı tüm anlamı, o başlık altında sınıflandırdı-

ğım her şeyi yansıtan müge çiçeğiyle beni şaşırtmışken, bir analist olarak nasıl işlev görecektim?

Sanırım yavaş yavaş neden basit bir teşekkürün ardına sığındığımın farkına varıyorum.

Çağrışımlar zincirimi onun bir halkası olmak için zorlayan bir şey daha var: "kültür." Analitik kariyerim süresince hastalarımın hediyelerini, mektuplarını, fotoğraflarına bakmam için getirdikleri talepleri reddetmek ve sorgulamak benim için kolay oldu. Her seferinde o vakanın özel koşullarına göre ne yapılması gerektiği üzerine düşündüm ve ona uygun hareket ettim, daima böyle bir eylemin ardında yatan anlama varma çabasına sadık kalarak, bu eylemle hastanın ifade etmeye çalıştığı mesajı duymaya çalıştım.

İran'da ise yaşlıca bir kadın hastamın getirdiği bir kutu şekerlemeyi geri çeviremezken buldum kendimi geçen gün. Ücretle ilgili konuşmak, hastalardan divana geçmelerini rica etmek, vaktimizin sona erdiğini söylemek bana burada çok daha fazla rahatsızlık veriyor. Ama neden? Farsça konuşmak içimdeki farklı niyetleri tetiklediği için mi? İran kültürü benim için, kelimenin tam anlamıyla çok farklı bir izleyici, konuştuğum ve bana yanıt veren başka "öteki"ler barındırdığı için mi? Çünkü modern dilbilimi "söz"ü gelişimsel tarihin tamamını içeren benzersiz bir sembolik kapsül olarak ele alır. Söz, benliğin hikâyesidir; benliğin arzularının, ve bu arzuların geçmiş ve şu andaki nesnelerinin hikâyesidir.

Mikhail Bakhtin dilsel ifadeleri, içsel birtakım temsillerin dışsal suretleri olarak kavramıyordu. Onun için, anlam esas olarak içeride veya dışarıda değil, ikisi arasında devam eden bir gelgitin içindeydi. Dilin, zihnin ve dünyanın sürekli olarak karşılıklı etkileşim içinde olduğunu, her birinin diğerini dönüştürdüğünü vurguluyordu. Sözcüğün anlamı, Bakhtin'in iddia edeceği gibi, diyaloglarda şekillenir – bu diyalog ister diğer insanlarla, ister kişinin kendi dürtüleriyle arasında gerçekleşsin.

Bakhtin'e göre, insanın konuşma yeteneğinin özünde bulunan diyalog özelliği hak ettiği kadar takdir edilmemiştir. Bu diyaloğun herhangi bir sözlü ifadenin öznesini olduğu kadar tematik içeriğini de oluşturduğunu iddia eder. Esasen dilleri birbirinden

ayrıştıran şey belli bir kelime dağarcığı veya gramer olmayabilir. Wittgenstein'ın dikkat çektiği üzere:

> Bir insan bir diğeri için tam bir muamma olabilir. Tamamen tuhaf gelenekleri olan, tuhaf bir memlekete gittiğimizde bu gerçeği öğreniriz. Zamanla o ülkenin diline hâkim oluruz. Fakat yine de insanları anlamayız. (Kendilerine ne söylediklerini bilmediğimiz için değildir bu.) *Adımlarımızı onlarınkilere uyduramayız.*

Dolayısıyla Tahran'da psikanalistliğe geçiş sürecimi zorlaştıran şey Farsçadaki sözcüklerin ne anlama geldiği değil, o sözlerin içimde yarattığı duyumlar ve bende tetikledikleri fantezilerdi. Tetiklenen net bir fantezi şuydu: büyüklerine saygı göster; hediyelerini geri çevirme.

Kısacası, şunu söyleyebilirim ki, geri dönüşümü bu kadar sarsıcı yapan şey Tahran'daki insanlara ayak uydurmayı becerememem oldu.

Bugün Bayan N. uzun zamandır beklenen üç haftalık Paris yolculuğuna çıkmadan önceki son seansı için geliyor. Kanarya sarısı bir elbise giymiş ve oyunbaz bir ses tonu kullanıyor; rahat hareketlerle kendini divana bırakıyor, bir ayağını özenle divana, diğerini yere uzatıyor. Hemen lafa girip: "Bayan Gohar..." diyor (ilk kez, her zamanki hitapları olan "Doktor" veya "Dr. Homayounpour" yerine, ilk adımı kullanıyor). "Bugün çok yorgunum ve Paris'e gitmek üzere Tahran'dan ayrıldığım zamanlarda genelde yaşadığım duygular içindeyim; o heyecan duygusunu bilirsiniz, yaşanacak maceralar, karşılaşılacak yeni fırsatların hissi. Paris'i ve içine aldığı her şeyi özlüyorum."

Paris'le ilgili özellikle özlem duyduğu şeyleri soruyorum.

"En çok özlediğim şey kendimim. Bu söylediğimin ne anlama geldiğini bile bilmiyorum, ama aklıma gelen şey tablolar; biliyorsunuz tablolar benim için aldığım soluk gibi hayati; en büyük keyfi ve vecdi onlarla yaşıyorum. Paris'te etrafımı tablolar kuşatıyor, müzelerden galerilere, her yerdeler. Halbuki buradaki hayatım

tablolardan mahrum. Bana sorarsanız, İsa bedenini Batı resmi için feda etmiştir. Tamam, Batı resminde Hıristiyanlığa ait başka şeyler de var, ama Batı sanatının öncül kurucusu İsa'nın bedenidir. Benim için, zevkin kaynağı resim, ve katlanmaya gönüllü olduğum tek ıstırap şekli de yaratıcılık işkencesi.

"Bize Batı resmini verenin İsa'nın bedeni olduğu savını daha önce duymuş muydunuz, Bayan Gohar, yoksa sembolik iletişim uzmanı olduğunuz halde, sanata dair çok fazla bilginiz yok mu?"

Bir yetersizlik ve acemilik duygusu içimi kaplıyor. Gerçekten, sanata dair yeterince bilgim yoksa ne olacak? Bugün ben de yorgunum, bir tenis maçına girişmeyi hiç istemiyorum. Bana ilk adımla sesleniyor; bedeninin bilinçdışı bir güdüyle ortaya koyduğu dil, bir ayağının çoktan kapının dışında olduğunu gösterdi bile. Bu arada beni sanat konusunda cehaletle suçluyor ve bir mesleki deformasyondan mustarip olduğumu, yalnızca kendi mesleğinden zevk almayı becerebilen karakterlerden biri olduğumu ima ediyor. "Sembolik iletişim" uzmanı yakıştırmasıyla da mesleki konumumu karikatürize ediyor.

Şöyle demek istiyorum: "Hanımefendi, yalnızca resimden zevk alabilen sizsiniz, yetersizlik duygularınızı bana yansıtmayı bırakın. Erişilemez annesine kavuşmak için ağlayan zavallı küçük kızı gizleyeceksiniz diye, gösterişli edalar takınıp, savunma yapmayı bırakın." Ve şöyle söylemek istiyorum: "Bir seansta Fransızların soğukluğunu çekiştirip duruyorsunuz, sonra bugün gelip Tahran'da katlandığınız sanatsız ve kültürsüz ortamdan şikâyet ediyorsunuz. Komşularınızın hikâyelerinden aldığınız zevke ne oldu? Doğu'nun eşsiz cazibelerine, Batı'nın insanlıktan uzaklığına ne oldu?"

Peki ama bana neler oluyor böyle? Neden bu kadar öfkeli ve yargılayıcıyım? Hastamın Tahran'ı bir yandan idealize edip, diğer yandan değersizleştirmesinin (her idealleştirme ve değersizleştirmede olduğu gibi) aynı madalyonun iki yüzü olduğunun farkındayım, peki o zaman neden zalim ve yargılayıcı bir nesneye dönüşmek bana bu kadar cazip geliyor?

Neyse ki psikanaliz bilgim durumla arama mesafe koyabilmemi sağlıyor ve aramızdaki kişisel dinamiklerin beni, hastamın

daha önceleri bilinçdışı bir güdüyle tasvir ettiği zalim ve sadist anneye dönüştürmesine izin vermiyorum.

Limandan ayrılan gemi rüyasını hatırlatıyor bir şey bana. Bir türlü tam anlamıyla giyinemediği, bir çift ayakkabısını bulmaktan aciz olduğu için anksiyeteye boğulduğu o rüyayı hatırlıyorum. Yaklaşan seyahatle ilgili o bahsettiği heyecan, şimdi yaklaşan ayrılığımızın ışığında iyice büyümüş olan, ayrılık anksiyetesi miydi? Bana öyle geliyor ki Bayan N. nesneden ayrılışını arkasında sakin bir deniz manzarasıyla yaşayacak uygun donanıma (ya da kıyafete) sahip değil; rüyasında da aktarıldığı üzere ayrılık bir felaketin ertesinde yaşanıyor ve onu şiddetli bir anksiyete, harap eden fırtınalı denizler, ve yarı giyiniklik takip ediyor. Ne kadar acı veren bir görüntü hakikaten; bedenini feda eden İsa'nın görüntüsü! İşkence görmüş, ıstırap içinde kıvranıyor, ve yarı giyinik.

Kişinin kendi bedenini feda etmesi bana aynı zamanda hastanın eklem iltihabını da düşündürüyor; bu kadın bir anlamda bedenini eklem iltihabına feda etmiş, peki ama kimin günahlarının bedeli olarak, kendininkiler mi, Öteki'ninkiler mi? Peki bu işlenen büyük günah nedir?

İçimden seansımızın biçiminin bir temsili olan denizi sakinleştirmeye çalışmak geliyor, fakat diğer yandan kuvvetle inanıyorum ki, bu süreci birlikte geçirmemiz gerekiyor, bu vedanın ve ayrılışın fırtınalı bir tonda gerçekleşmesini tolere etmeliyim ki Bayan N. gibi birisi olmanın nasıl bir his olduğunu tam anlamıyla hissedeyim, onunla özdeşleşeyim ve empati kurayım, ve ona acı veren bu hisleri tolere edebildiğimi, hazmedebildiğimi göstereyim. Bu noktada, onun bana yönelttiği, sanat hakkında çok bir şey biliyor muyum, yoksa yalnızca bir "sembolik iletişim" bağımlısı mıyım, sorusuna cevap veriyorum.

"Varsayalım ki, sanat hakkında hiçbir şey bilmiyorum; bana bu konuda söylemek istediğiniz her şeyi anlatın."

Bayan N. çok kızgın ve yüksek bir ses tonuyla cevap veriyor: "Neden sanat gibi normal bir şey hakkında sıradan bir sohbet edemiyoruz? Biliyor musunuz, belki de beni çok hızlı tedavi ettiniz; şimdi artık farkındayım ki, istediğim kadar buraya gelip size hikâ-

yelerimi anlatayım, hiçbir şey değişmeyecek, burada bana yardım etmek için bulunmuyorsunuz ve buraya gelmek acımı azaltmayacak, ya da sorunlarımı çözmeyecek. Buraya sadece kendimi bilmek için gelmeliyim, psikanaliz de bu demek zaten, Aristo tarzı, öyle değil mi? O da, sizler gibi, masaya yatırılıp, incelenmeyen bir hayatın yaşamaya değer bir hayat olmadığına inanıyordu. Aynı fikirdeyim, ama açık konuşmak gerekirse, madam, incelemekten bıktım artık. Hayatım boyunca yaptım bunu zaten; şimdi sadece resimlere bakmak istiyorum ve daha önce de bahsettiğim gibi, katlanmaya gönüllü olduğum tek ıstırap sanat yaratmanın kaçınılmaz ıstırabı; kendimi bilmek için acı çekmek istemiyorum."

Şimdi acı çeken benim: ne söyleyebilirim ki? Söylediklerinin bir kısmı bana mantıklı geliyor, ama ayrılığın Bayan N. için travmatik olması gerektiği iddiasına tutunuyorum: üç haftalığına uzaklara gitmeden önce işlev görebildiği tek yaşam hali bu. O yüzden, fırtınalı denizlerde gemi tutmasını tolere etmeye çalışarak, susuyorum.

Bayan N. devam ediyor: "Buraya geçen gelişimde, ofisinizin yakınlarında bıçak bileyen bir dükkâna rast geldim, dolayısıyla şimdi çantam bilenmeleri için dükkâna getirdiğim bıçaklarla dolu. Seansın sonuna kadar size onlardan bahsetmeyeyim dedim, çünkü sembolik iletişimlerin ne kadar merakınızı uyandırdığını hatırlayarak, sizi korkutmak istemedim. Fakat korkmayın. Vaktimiz neredeyse dolmak üzere."

Hiç tereddütsüz söze giriyorum: "Anlaşılan çiçeklerden bıçaklara taşındık. Yanlış bir şey yapmış olmalıyım."

Bayan N. yanıtlıyor: "İçinde bulunduğumuz keskin ve bıçaksırtı durum için sorumluluk almanıza hayran kaldım; göründüğünüz kadar çiçekli böcekli değilsiniz demek ki."

Bayan N. gittikten sonra onu aklımdan çıkaramıyorum. Diğer insanların günahları için çarmıha gerilen, ihanete uğramış ve işkence görmüş İsa görüntüsüyle bana işkence çeken benliğini mi anlatmaya çalışıyordu? Ancak şu anda işkence çeken benim; onun asla geri gelmeyeceğini hissediyorum. Sanat hakkında yeterince bilgim olmadığı için onu kaybettim. Müge çiçeğimi, zeki,

ideal hastamı, bıçaklı ve haçlı bir kadına dönüştürecek kadar dikkatsiz davrandım.

Ama teori bir kez daha imdadıma yetişiyor, muhtemelen hastamın hislerinin taşıyıcısına dönüştüğümü, bunların Bayan N.'nin hisleri olması gerektiğini, başka şartlar altında tatile gidemeyecek olduğunu bana hatırlatıyor. Görülen o ki, Bayan N. şiddetli bir travma içermeyen bir ayrılık yaşayabilecek fiziksel donanıma sahip değildi.

Ayrılık düşüncesinin çağrışımlarımı kendi anneme yöneltmesi şaşırtıcı değil. Çünkü hangi birimiz ayrılığı düşündüğümüzde annemizden ayrılışımızı, en kıymetli ikili ilişkimizin bizden şiddetle koparıldığı o ayrılığı hatırlamaz ki?

Benim annem Romain Gary'nin annesi gibidir. Romain Gary annesiyle İsveç'e yaptığı bir yolculuğu bize bizzat kendisi anlatmıştı. Bir gün tesadüfen kralın tenis oynadığı bir parktan geçiyorlarmış. Oğlunun kralla tenis oynaması için yanıp tutuşan anne çeşitli numaralar yapmış, kralın nöbetçilerine oğlunun profesyonel tenisçi vasıfları hakkında yalan söyleyecek kadar ileri gitmiş. Zavallı annenin çeşitli hokkabazlıklarıyla geçen uzun saatlerden sonra, kral oğluyla bir maç yapmayı kabul etmiş ama sonunda bakmış ki çocuk doğru düzgün bir topa vurmaktan aciz. Romain Gary o tek bir topa vurmak için harcadığı muazzam ama yetersiz çabaları bize kendi sözcükleriyle anlatmıştı. Kendisi ter dökerken, annesi de gururdan göğsü kabararak, gözünü kırpmadan izliyormuş. Sanırım sırf daha sonra oğlunun İsveç kralıyla yaptığı muhteşem tenis maçının havadislerini ele güne anlatabilmek için.

Benim annem, bir anlamda, Romain Gary'nin annesine benzer. Sanki dünmüş gibi hatırımda: her sabah bizi okul için hazırlarken, annem kulağıma fısıldardı: "En çok seni seviyorum." Bu arada erkek kardeşimin kulağına da aynı şeyi fısıldar, aynı ayrıcalıklı sevgiyi ona da sunardı.

Kardeşim ve ben olan bitenden bihaber değildik ama yine de hepimize olağanüstü keyif veren bu oyunu oynamaya devam ediyorduk. Üçümüz de neler olduğunu biliyorduk ama yine de

oynuyorduk. Tıpkı elli yıl boyunca kocası yesin diye tavuğun en sevdiği yeri olan beyaz etini yemekten vazgeçen kadın, ve bütün o süre boyunca, karısının aşkı uğruna büyük bir fedakârlıkta bulunduğunu zannederek (sevmediği halde) beyaz et yiyen adamın hikâyesi gibi.

Çağrışımlar zincirim beni daha da gerilere götürüyor. Yıllar önce annem bana mutlu olmak neden zengin, meşhur ve güzel olmaktan çok daha önemli biliyor musun, diye sormuştu: çünkü, Schopenhauer'ın ifade ettiği gibi, bir arkadaşımıza çok zengin, meşhur ve çekici bir insandan bahsettiğimizde, cevaplamamız gereken ilk soru şu olur: "Peki ama mutlu mu?" Ancak, mutlu birinin hikâyesini anlatırsak, kimse bize bu kişinin zengin, meşhur veya çekici olup olmadığını sormaz. Bugün ben, Simone de Beauvoir'dan feyz alarak, mutluluk yerine sadece özgürlüğü koyarım.

Küçükken erkek kardeşimle bana *Küçük Prens*'i okuyan annemdi. Bugün bile bize Antoine de Saint-Exupéry'nin bir idealist olmadığını hatırlatır. Çünkü gerçekten de insanlar balkonlarında çiçek yetiştirirlerse, daha mutlu olurlar. Saint-Exupéry bu bakımdan, yalnızca bir realisttir. Annem daima Küçük Prens'in şiarına sahip çıkmıştır: yürek için elzem olan göze görünmezdir.

Kundera'nın *Yavaşlık* romanını annemin ağzından dinlemiş olduğum için, şövalye ve kadının, leydinin şatosunun kapısına yürüyüşlerini zihnimde en ince ayrıntısına kadar canlandırabiliyorum. Kapı görünür görünmez, birbirlerine veda etmek zorundadırlar ve bunun yoğun farkındalığıya yürürler. Yavaşça kapıya yaklaşırlar, ve tam o anda leydi döner ve şu sözcükler dökülür dudaklarından: "Bir şikâyetim var." Kundera'nın *Yavaşlık* romanını annemin yorumuyla dinlerken, leydinin şövalye ile geçireceği vakti uzatmanın bir yolunu gayet aktif bir şekilde, ama pasif bir yavaşlıkla keşfetme yönteminden daha yavaş bir şey olamayacağını biliyordum.

Evet, annem böyle biriydi, ve itiraf etmeliyim ki, annemin yakınlık konusunda beni soktuğu çıkmazları başka hiç kimse içimde üretemez.

Onu düşündüğümde çoğu zaman aklıma Arthur Schopenhauer'ın oklu kirpiler hakkındaki iyi bilinen küçük hikâyesi gelir.

Freud grup psikolojisi üzerine yazdığı kitaba dahil edecek kadar sevmiştir bu hikâyeyi:

> Bir grup oklu kirpi soğuk bir kış gününde amaçsızca gezinmektedirler. Hayvanlar donmamak için, birbirlerine sokulmaya çalışırlar. Ama tam sokulacak kadar yaklaştıkları anda, oklarını birbirlerine batırmaya başlarlar. Acıyı dindirmek için uzaklaşırlar. Bu sefer de yakın temasın verdiği avantajı kaybedip titremeye başlarlar. O zaman tekrar birbirlerini aramaya koyulurlar, ve birbirine dolaşmakla donmak arasında rahat bir mesafe bulmak için mücadele ederken bu döngü böylece devam eder.

Azami sıcaklığı bulacağımız öte yandan, Öteki'nin dikenlerine asgari derecede maruz kalacağımız en uygun mesafeyi bulma mücadelesinde hepimiz oklu kirpilerle aynı durumda değil miyiz? Hepimiz soğuk bir kış gününde çeşitli ilişkilerimizde mümkün olan en fazla sıcaklığı ve en az dikeni bulmak için saplantılı bir çaba göstermiyor muyuz? Tabii ki, her bireyin sıcaklık ve diken tanımı kendi kurgusuna göre değişir. Ben yalnızca yakın ilişkilerdeki mücadelelerden bahsediyorum, birbirine dolaşmak ve donmak arasındaki mücadeleden. Ya da belki Lacan'ın ifadelerini ödünç alacak olursak, endişeyi yaratan Öteki ile aramızdaki mesafe değil, Öteki'ne olan ezici yakınlık ve her birimizin içindeki buna eşlik eden ham endişe halidir.

Ve Freud'un bize hatırlattığı gibi, "Kanıtlar... gösteriyor ki, iki kişi arasında bir süre devam eden yakın duygusal ilişkilerin – evlilik, arkadaşlık, ebeveyn-çocuk ilişkisi– hemen hepsi bir nebze nefret ve düşmanlık içeriyor ve bu duygular bastırıldıkları için algılanmıyorlar."

Ben de aslında "yetkin" anneliği, çelişkili bir şekilde, kişinin çocukları ile arasındaki en uygun mesafeye direnme becerisi olarak tanımlama eğilimindeyim. Bunun kulağa absürd gelebileceğini biliyorum, ama ben "yeterince iyi bir anne"yi, şiddetle seven bir

anne olarak tanımlarım. Çocuğuna mümkün olduğunca yakın olmaya, dünyanın tüm sıcaklığını ona vermeye direnemeyen, ama tabii aynı anda ve kaçınılmaz olarak ona bir hayli diken batıran bir anne. Öyle görünüyor ki anneler, şayet ölü değillerse, akılları onlara ne söylerse söylesin, başka türlü sevmeyi beceremiyorlar. Yani anneliğin kaçınılmaz eşlikçisi şiddetli ve klostrofobik bir sevgi edimidir; annelerin bunun farkında olmaları ve buna karşı sürekli mücadele vermeleri gerekiyor. Tüm anneler kendilerini bir grubun parçası olarak görmeliler, "şiddetle seven anneler" grubu. Onlar da, alkolikler ve uyuşturucu bağımlıları gibi, şiddetli aşka karşı verecekleri kavganın ömür boyu süreceğini bilmeliler. Akıntıya karşı kürek çektiklerini bilerek, mücadeleye devam etme kararlarını her gün tazelemeliler. Grup toplantılarında verdikleri selam şöyle olabilir: "Merhaba, benim adım K.; şiddetle sevmeyi bırakalı iki hafta oluyor." Bunun üzerine izleyiciler alkışlamalı ve haykırmalılar: "Tebrikler, K.!"

Tabii ki bitmek bilmeyen bu mücadelenin içindeki bir anneye yardımı dokunabilecek şeyler var. Kendine ait bir yaşam kurmak, kendine ait bir yaşam kurabilmiş bir anneye sahip olmak ve her şeyin ötesinde, yaratıcılık. Ama bunların hiçbiri anne-çocuk ilişkisini şiddetli sevginin felaketlerinden korumaya yetmiyor. Durumun sürekli farkında olmalısınız. Asla tamamen iyileştiğinize inanmamalısınız, çünkü ipin ucu kolaylıkla elinizden kaçabilir.

Hakikaten de, çocuğunun kendisinden ayrılma arzusuna hiç savaşmadan boyun eğen (yalnızca şiirlerde anlatılan değil) kanlı canlı bir anneye rastlamak mümkün mü? "Ayrılmak ya da ayrılmamak" işkencesini çekmemiş nispeten "normal" bir çocuk bulabilir miyiz?

Yine de şu sözlerinde Kristeva'ya tamamen katılıyorum:

> Düşünebilmek için, insan önce annesini kaybetmeli... O noktada benlik anneyi yeniden keşfedebilir, ama bir zamanlar onu tanıdığı haliyle değil. Aksine, benlik anneden ayrılışıyla kazandığı özgürlük vasıtasıyla anneyi yeniden yaratmayı hiç bırakmaz. Anne imajlar ve söz-

cüklerle, onu yeniden yaratan "ben" olduğu için, "benim" yaratıcı olduğum bir süreç dahilinde, daima yenilenir.

Yani bir anlamda, Odysseus da, ben de, derilerimizi kalınlaştırmayı başarıp yakınlığın dikenlerini tolere edebilecek hale geldiğimizde, kaybettiğimiz sıcaklığı yeniden bulmak, içsel annelerimizi yeniden yaratmak için anayurtlarımıza sembolik bir geri dönüş yapmıştık.

Bugün Bayan N.'nin tatilden sonraki ilk seansı için gelişini bekliyorum; saat öğleden sonra beş ve ben yorgunluktan bitap düşmüş durumdayım, çünkü bu saate kadar beş hasta gördüm. Peki ama neden bu kadar yorgunum? Boston'dayken bazen günde sekiz hastaya kadar görebiliyordum, ve yorgun bile hissetsem, asla bu derece bir duygusal tükenmişlik yaşamamıştım. Bu yorgunluk hissi Tahran'a döndüğüm ilk günden beri benimle; sanki burada sonu gelmeyen bir duygu döngüsü içine hapsolmuş gibiyim; sanki o harika, sağlam temellere oturmuş ve fazlasıyla ihtiyaç duyduğum savunmalarım aniden benden koparılıp alınmış gibi.

Kanada'da küçük bir kızken, insanların bana neden göç ettiğimi sorduklarını hatırlıyorum. Nostaljik bir ses tonuyla cevap verirdim: "Anayurduma o kadar bağlıydım ki, binlerce kilometre uzağa taşınmak zorunda kaldım." Acaba çoğumuzun bu kadar uzun süreler uzakta kalmamızın sebebi bu mudur, merak ediyorum. Tekrar zeytin ağacımızın yakınında olmanın doğurduğu yoğun duygulara tahammül etmek istemediğimiz için mi uzak duruyoruz? Uzak durmak bir yerde her bireyin sıradan geri dönüşünün kaçınılmaz ve yüklü duygusallığına karşı koymak için bir vasıta görevi görüyor.

Tahran'da öğrencilerime, sokakta gözlemlediğim insanlara daha çok üzülüyorum; büyükannemle, büyükbabamın yaşlılığın zalim ve acımasız kollarına teslim olmasını izliyorum. Babamın uykuyla giriştiği bitmek bilmeyen mücadeleyi, ve sonuçta ısrarla devam eden uykusuzluk hastalığını unutmak burada çok daha zor. Tahran'da çeşitli sıkıntılar çeken yaşlı akrabalarımın varlığından kaçamıyorum. Fakat her şeyin ötesinde, anavatanım benim sert ve

cezalandırıcı süperegomu uyandırdı. Beni yalnızca yapmak istemediğim şeyi yapmaya değil, aynı zamanda onu yapmaktan keyif almaya mahkûm etti. Anavatanımda canımın istediği bir şeyi yapmaya karar verdiğim an, suçluluktan başka bir şey hissetmiyorum.

Tahran'daki herkesle ve her şeyle daha fazla özdeşleşiyorum ve bu da hastalarımla olanlar dahil, tüm senaryolarda çok daha fazla duygusal bitkinliğe yol açıyor. Duygusal yükü yaratan bir faktör de, bazen buradaki insanlarla bu denli özdeşleşiyor olmamdan nefret etmem. Halbuki kendimi onlardan ayırmak için yıllarımı harcadım. Burayı terk ettiğim zaman olduğum kişi olmamam gerekiyor. Kime dönüşmüş olduğumu düşünürsem düşüneyim, en klişe tabirle "halkım"la özdeşleşiyor olmaktan nefret ediyorum. İçimden atmak, kurtulmak için çalıştığım yanlarımı teşhis edip, yeniden keşfederken buluyorum kendimi. Bunlar benim varlığını kabul etmek istemediğim, geçen yirmi yıl içinde yavaş yavaş temizlediğime inandığım yanlarım.

Anavatanımda, "baskılanmışın geri dönüşü"nün yarattığı anksiyeteyi tolere etmem gerekiyor. Ya da Seneca'nın az ve öz bir şekilde ifade ettiği gibi:

> Kişi evine asla onu terk ettiği ahlaki kişilikle geri dönmez; içsel huzura eriştiği noktada bir şeyler yerinden oynar; daha önce kovalamış olduğu birkaç şey yeniden sahneye çıkar.

"Bizler" ve "Onlar" arasında böyle bir ayrım yapmayan birisine dönüşmüş olmam gerekiyordu. Öznellik kazanmış, arzularının izinden giden, varlığının çeşitli yönleriyle barış içinde, süperegosunu kontrol altına almış, güçlü ve sağlam temellere oturan bir ego geliştirmiş birisiydim ben hesapta. Kısacası, kendimi nihayetinde olduğumdan çok daha iyi analiz edilmiş birisi gibi hayal etmiştim.

Odysseus için durum nasıldı acaba? Hissettiği şeyler onu da şaşkına çevirmiş miydi? Geri döndüğünde zeytin ağacını o kadar yaşlanmış bulduğu için hüzünlenmiş miydi? Muhtemelen saplantılı bir şekilde bakakaldığı Penelope'nin kırışıklarını görmek onu

üzmüş müydü? Odysseus, yaşadığı büyük ve olağanüstü maceralara rağmen, halen ne kadar sıradan bir adam olduğunu fark ettiğinde hayal kırıklığı yaşamış mıydı?

Odysseus'un geri dönüşünde yaşadığı çatışmanın sebebinin yalnızca içinde gerçekleşen değişim, halkının onun nasıl bir insana dönüştüğüyle ilgilenmemesi, ya da anayurdunda meydana gelmiş değişimler olduğuna inanmıyorum. Elbette bunlar önemli etkenlerdi.

Ancak bence, Odysseus'un eve dönüşü, tıpkı benimki gibi, eziyetli, acılı ve hüzünlüydü, çünkü aslında ne kadar az değiştiği gerçeğiyle yüzleşmişti. Tüm zamanlar boyunca yaşanan en muazzam maceralar onun birçok parçasına hiç dokunmadan geçmişti.

Bir anlamda, geri döndüğüm günden bu yana tek bir gün geçmedi ki, memleketimdeki en sıradan karaktere benzeme düşüncesi beni dehşete düşürmesin.

İnanıyorum ki Odysseus, paradoksal bir şekilde, hem kendi içinde yaşadığı büyük değişimler ve uzakta olduğu müddetçe memleketinde meydana gelen değişimler yüzünden, hem de zeytin ağacının ve kendisinin birçok yönden nasıl da hiç değişmemiş olduğunu gördüğü için acı çekmişti. Çünkü içindeki ve etrafındaki her şey tıpkı hatırladığı gibi kalmıştı. Bazen eve döndüğümüzde bize en çok ıstırap veren şey kendimizin ve evimizin tıpkı hatırladığımız şekilde kalmış olmasıdır.

Bayan N. tam bir Parisli havasıyla içeri giriyor. Paris tatilini o kadar güzel ve duygu yüklü bir dille anlatıyor ki, bir an hastamla aramdaki sınırların eridiğini ve çok keyifli, narsistik bir birleşmede birbirimize kavuştuğumuzu hissediyorum.

Bayan N.'nin çok belirgin bir onarım sürecinden geçtiğini düşünüyorum. Şimdi artık ayrılık bittiğine ve tekrar kavuştuğumuza göre, fırtınalı denizlere veya bıçaklara ihtiyacımız kalmadı; müge çiçeği ile müstear ilişkimize kaldığımız yerden başlayabiliriz. Bugün her iki analitik öznenin de keyfini çıkarabileceği, çok dingin bir denizdeymişiz gibi bir his var havada.

Bayan N. aktarıyor: "Beni üzen şu ki, şayet seanslarımızı Paris'te yapıyor olsaydık, size anlatacak çok daha fazla ilginç şeyim

olurdu. Burada size ancak banal, önemsiz ve hiç de ilginç olmayan meseleleri, canımı sıkan şeyleri anlatabiliyorum. Örneğin, ofisinize gelirken taksiye bindiğim için, her seferinde bu taksi şoförlerinin 'üçüncü dünyalılığı' ve aptallığı yüzünden dehşete düşüyorum. Arkalarında otururken, ne kadar hızlı ve medeniyetten uzak bir şekilde araba sürdüklerine inanamıyorum; sanki kurallar onlar bozsun diye yazılmış. Bir de yolcu beğenir mi beğenmez mi, hiç umursamadan, hep o beyinsiz, çirkin ve bayağı müziklerini bangır bangır açmış oluyorlar. Ya ben dinlemek istemiyorsam? İranlılar neden birbirlerinin kişisel alanına hiç saygı göstermiyor? Birinin alanına tecavüz etmek onlar için o kadar kolay ki!"

(Bu noktada merak ediyorum, acaba ben de mi yolcumun ihtiyaçlarını hiç dikkate almadan, alanına tecavüz ediyordum? Bayan N.'ye duymak istemediği şeyler mi söylüyordum? Analitik sözleşmemizin kurallarını mı bozdum? Bu analiz sürecini fazla mı hızlı kat ediyoruz?

Yoksa bilinçaltından gelen bir dürtüyle bana kendi "üçüncü dünyalılığı"nı bildiriyor, beni kendi bayağılığı, beyinsizliği ve çirkinliği konusunda uyarıyor olabilir mi? Taksi şoförlerine kendi benliğinin tolere edemediği, kurtulması gereken parçalarını mı yansıtıyordu?)

Bayan N. devam ediyor: "Motosikletle gezen şu çiftleri gördünüz mü? Tabii ki erkekler önde, kadınlar da kucaklarında bir çocukla arkada. Hiçbiri kask takmıyor, kafalarını koruyacak hiçbir şey yok; o kadar kızıyorum ki: bebeğin ne kadar kolaylıkla zarar görebileceğini fark etmiyorlar mı? Görüyorsunuz işte, doktor" (anlaşılan onarım sürecinde titrimi geri kazanmış bulunuyorum). "Burada, size ancak bu sıradan şeyleri anlatabilirim."

(Hastamın söylemiyle gün yüzüne çıkarmamı istediği bilgiyi duyabiliyorum. Diyor ki: "Doktor, sofistike söylemim ve güçlü duruşuma kanmayın, ben çok kırılganım; kafamı koruyan hiçbir şey yok; birçok farklı katmanda henüz bir çocuğum, yaralanmaktan ödü kopan bir çocuk, tehlikede olduğunu hisseden, kafasına kask takılmamış, korunmasız bir çocuk.")

Ona soruyorum: "Bana yalnızca sıradışı şeyler anlatmanız gerektiğini mi düşünüyorsunuz? Sıradan şeyler anlatmakta ne gibi bir sorun var?"

Kısa bir sessizlikten sonra Bayan N. cevaplıyor: "Aklıma Proust geliyor. Bilirsiniz, *Kayıp Zamanın İzinde* kitabında, başkarakter Swann son derece sofistike, kültürlü, görmüş geçirmiş, entelektüel ve parçası olduğu aristokratik çevreye adeta tutkun bir adamdır. Odette adında, zarafetten ve incelikten nasibini almamış, ucuz bir fahişeye âşık olur. Swann'ın böyle bir kızı sevebilme becerisine hep hayranlık duymuşumdur. Kendi varoluşuna ve kimliğine dair gerçekler onu kesinlikle bağlamaz. Kendisinden daha alt seviyede bir kızı sevebilmiştir. Onun sevgisine layık olabilmek için bir kızın sahip olması gereken özelliklerin uzun listesinin esiri olmamıştır. Keşke ben de böyle biri olabilseydim."

Konu başlığı ne olursa olsun, Bayan N.'nin söylemi daima alçağı yüksekle, sıradışını sıradanla, Paris'i Tahran'la, Swann'ı Odette'le, aristokratlığı sıradanlıkla karşılaştırdığı psişik dinamiğe sadık kalıyor. Bir özne daima Öteki'nden daha üstün, daha imtiyazlı, şık, entelektüel ve arzulanır bir pozisyonda konumlanıyor. Ansızın hastamın bana yansıttıklarına karşılık benim ona yönelttiğim duyguların bazı yönleri aydınlığa kavuşuyor: Bayan N. ile ilişkimin başlangıcından bu yana, zaman zaman kendimi basit Odette'in pozisyonunda bulduğumu ve bunun bende anksiyete yarattığını fark ediyorum. Bayan N.'nin son derece sofistike sanatı ve Swann'ı andıran özelliklerinin karşısında ucuz bir fahişe gibi. Ancak zaman zaman da yer değiştiriyoruz: Bayan N. Odette ile özdeşleşiyor ve ben tüm gücü kendinde toplamış, fevkalade analiste ait olan alanı dolduruyorum. Gençliğime rağmen, elimde öyle bir şey var ki, Bayan N. bunun için bana para ödüyor.

Bu üstünlüğe karşı alçaklık dinamiği Bayan N.'nin psişik yapısının çekirdeğini oluşturuyor. Kafasının daima ilginç şeyler söylemek ve sıradışı olmakla meşgul olmasına şaşmamak gerek; *ideal hastam*ın vakasını anlatmak için sıradan, sıradışı, muhteşem, banal gibi kelimeler seçmeme şaşmamak gerek.

Aslında nihayetinde öyle görünüyor ki, benim ideal hastam olmak onun da işine gelen bir yatırım ve bunu başardığını da söyleyebiliriz. Kendisi benim özel hastam, hakkında yazacağım *seçilmiş* vakam oldu. Freudyen bir bakış açısından bakılırsa, bunların hiçbiri kaza eseri olmadı. Bana göre, bir analistin bir hastasını seçip, onunla ilgili yazma süreci, daima her iki analitik öznenin bilinçaltı dinamiklerinin farklı bir çerçevede canlandırılmasını içerir. Bayan N. ve ben de bu konuda bir istisna değiliz. Bu sıradışı vakanın da psikanalitik kuralların en sıradanına tâbi olduğu söylenebilir.

Bayan N.'nin tedavi sürecini yönlendirmenin bir yolunun, onu "ya hep ya hiç, ya siyah ya beyaz" gibi ayrımlardan uzaklaştırmak olacağını düşünüyorum. Böylece her ikimiz de içimizdeki Odette'i ve Swann'ı, iki kutbu da dikkate alarak tolere etme konusunda rahat edebiliriz. Çünkü hakikaten ikisi de hepimizin içinde mevcut.

Bu noktada Bayan N. bir gece önce gördüğü bir rüyayı anlatıyor: "Adamın biriyle kendimi yatakta çıplak gördüm ama aramızda bir şey geçmediğinden gayet emindim. Tek düşünebildiğim yataktan çıkmak ve yatağın yanında yerde duran kirli gecelikle yüzleşmekti. Geceliğin kirliliği beni iğrendirmişti. Ona bakmak, onunla yüzleşmek istemiyordum. Tam nihayet bunu yapmak için yataktan kalkıyordum ki, rüyadan panik içinde uyandım."

(Yine merak ediyorum: rüyada yüzleşmeye çalışıp başaramadığı bir kıyafetin kirliliği kendi içindeki çirkinliği, bayağılığı, beyinsizliği, yani kısacası içindeki tüm kirliliği, kendisinde eksik olan her şeyi, bakmak istemediği her şeyi temsil ediyor olabilir mi? Bir anlamda, analiz süreci onu uyandırıyor, onu kendisine bakmaya zorluyor.)

Bu sefer de, tıpkı bir önceki tekrarlanan rüyasında olduğu gibi, rüya onun eksik giyim eşyasını almadan ayrılmasına izin vermiyor. Bana öyle geliyor ki, Bayan N. mecazi uykusundan uyanmalı, gözlerini kendisinin en kötü ve en çirkin taraflarına çevirmeli (içindeki Odette'i tanımalı), kendisinde eksik olan her şeyle yüzleşmeli, ve en sonunda o kirli kıyafeti üzerine giymeli.

Rüyasında limandan ayrılan gemiye binebilir ve içindeki kaos ve kirlilikle yüzleşebilirse, bunun onun anksiyetesini azaltacağına inanıyorum. Çünkü kargaşayı dışsallaştırdığında, görmezden geldiğinde, ardında bıraktığında, içindeki Odette şiddetli anksiyete ve fırtınalı denizler şeklini alıp, onu takip ediyor. Kendisinin bu yanlarını giymesi ve kabul etmesi, inanıyorum ki, dalgalı denizler ve felaketler yerine, daha dingin denizlerde yelken açmasına vesile olabilir.)

Bayan N.'nin rüyasına şu soruyla yanıt veriyorum: "Geceliğin üzerinde nasıl bir kir vardı?"

Bayan N. son derece huzursuz bir ses tonuyla cevap veriyor: "Ne demek istiyorsunuz? Kir dediğin basbayağı kirdir işte. Yatakta benimle yatan adamın kim olduğu çok daha iyi bir soru olurdu. Bazen çok akıllı olmayabiliyorsunuz, değil mi?"

Cevaplıyorum: "Bazen çok aptal olabiliyorum."

Bayan N. katıla katıla gülmeye başlıyor; bir türlü duramıyor ve şöyle diyor: "Ben asla aptallığımı itiraf edemem: aptal olabilirsiniz ama cesursunuz.

"Biliyor musunuz, doktor, çıkmadan önce sizinle bir şey paylaşmak istiyorum. İran'dan uzak olduğum bütün o yıllar boyunca, tercih ettiğim ruhsal bozukluğun neden depresyon olduğunu merak ederdim. Ama eve geri döndüğümden beri, kendimi hiç depresif hissetmedim. Onun yerine endişeli hissediyorum kendimi. Biliyorum, vaktimiz doldu." Bayan N. ofisimden ayrılıyor, ben kendimi tekrar Odysseus'u düşünürken buluyorum. Geri dönüşünden sonra daha mı endişeli olmuştu? Lacan'ın söylediği gibi, anksiyetenin çekirdeğini Öteki'nin yakınlığı, onun tarafından kuşatılma korkusu oluştururken, objeden ayrılışa anksiyete yerine melankoli mi eşlik ediyor?

Bu nosyondan bir metateori üretilebilir mi emin değilim. Ama şunu biliyorum ki, ben anksiyeteye aşina oldum. Anavatanıma döndüğümden beri onun alanını daha yakından tanıyorum. Bu arada en sevdiğim meşguliyet olan nostalji beni şimdilik terk etti. Bir kere daha Kundera ile aynı fikirdeyim: nostalji anayurdun alanıdır.

Anayurdumda çoğu zaman endişeli hissediyorum, çünkü bireylere olan kaçınılmaz yakınlık beni kolaylıkla kuşatabiliyor. Öte yandan, zeytin ağacımdan uzakta olduğum zamanlarda, ilişkilerimde ilk karşılaşma anından itibaren güvenli bir mesafe olurdu. Tahran'daki kişilerarası ilişkilerim bana bu mesafeyi kolaylıkla tanımıyor.

Size çok sıradan bir ilk karşılaşma diyaloğunun örneğini vererek bu konuda biraz daha açık olmaya çalışayım. Doğuştan yerlisi olmadığınız bir yerde yaşadığınızda herhangi biriyle girebileceğiniz bir diyalog bu. Şöyle gelişiyor:

"Merhaba. Benim adım Gohar."

"İlginç bir isim; nerelisiniz?"

"Farsım." (Fars ve Farsça'nın daima İran'dan daha egzotik bir tınısı vardır; genelde derhal uzak diyarlara dair fantezileri tetikler.)

"Ne kadar zamandır buradasınız?"

"Burayı seviyor musunuz, ya da ülkenizi özlüyor musunuz?"

"Hiç geri dönmeyi planlıyor musunuz?"

"Anne babanız da burada mı?"

"Neden buraya taşındınız?"

Böyle bir "sıradan" ilk karşılaşma sonradan benim *yokluk* adını verdiğim bir tema etrafında devam eder. Konuşma adınızın ne olmadığı, kimi özlediğiniz, nereli olmadığınız, ardınızda neleri bıraktığınız, anne babanızın nerede olmadığı, ne zaman ayrılıp gideceğiniz gibi konular üzerinden ilerler. Konuşmaya tam bir yokluk ve dolayısıyla kaçınılmaz bir mesafe hâkim olur. Şahane bir yakınlık yoksunluğu yaşanır. Bu konuşmalar aşırı duygusal etkilerden kaçınmanın bir yoludur. Öteki'ne bağımlılık ve yakınlıktan duyulan doğal korkudan bir çıkış, Öteki tarafından yok edilme korkumuza karşı işlevsel bir savunudur.

Anayurda döndükten sonra, sanki bütün bu savunma mekanizmalarımız işlemez olur. Aksanımız yabancı değildir, koyu renk saçımız sıradanlaşmıştır, isimlerimiz artık merak uyandırmaz. Dolayısıyla diğer insanlarla aramıza mesafe koyma, bağ kurmaktan kaçınma yollarımız bir hayli azalmıştır. Elimizin altında tek

bir şey kalmıştır, o da hislerimiz, hislerimiz, hislerimizdir. Bu da klostrofobik bir yanıt doğurur.

Her gün ve günün her dakikası ve her gece düşlerimizde, küçük bir çanta toplayıp (bir diş fırçası yeter, yük taşımak yok), sonunda sağ salim evimize varacağımız bir yolculuğun hayalini kurarız. Evimize, yani dokunulmaz olduğumuz o diyara, egzotikliğimizin, zeytin ağacımıza yakınlığımızla el ele vermiş endişe ve acıya karşı kalkan olduğu o yere.

Dolayısıyla yirmi yıl önce memleketine geri dönme kararını vermiş inanılmaz bilgelikte bir danışmanımla bir gün yaptığım bir sohbet sırasında düştüğüm şaşkınlığı hayal edebilirsiniz. Onun o güzelim, insanın içini buran sevimlilikteki şehrinin sokaklarında yürürken, bana dedi ki: "Memlekete geri döndüğümde, ben de birçokları gibi, beni nasıl bir cennetin beklediğine dair çeşitli yanılsamaların içinde hapsolmuştum. Sonunda yaşayacağım hayal kırıklığı konusunda beni herkes uyarıyordu. Ama şunu sana söylemem gerekiyor, Gohar, yirmi yıl sonra diyebilirim ki, eve dönme kararımdan bir saniye bile olsun pişmanlık duymadım. Döndüğüm andan itibaren, kendimi hep evimde hissettim, ve bu his günbegün devam etti. Günbegün olmam gereken yerde olduğumu hissettim. Başka neyin önemi var ki?"

Nazik danışmanımın sesini duymak kafamı karıştırıyor, içimi acı, kıskançlık ama aynı zamanda umutla da dolduruyordu. Ona olduysa, bir gün belki bana da olurdu.

TAHRAN'A DÖNDÜKTEN BİRKAÇ YIL SONRA

Şimdi, bu kelimeleri yazarken, düşüncelerimi ilk defa kaleme almaya başladığımdan bu yana aylar, dönüşümün üzerindense birkaç yıl geçti. İtiraf etmeliyim ki, danışmanımın sergilediği gibi bir ruhsal sağlık durumunun keyfini çıkarmaktan çok uzağım. Ancak, ona ve anayurtla ilgili ifadelerine yakın hissettiğim anlar oluyor.

Bazı günler anayurdumun çeşitli insanlarıyla etkileşime girdiğim bir klinikte çalışıyorum: köylüler ve kentliler, zenginler ve sosyo-ekonomik açıdan çok alt seviyedekiler, yaşlılar ve gencecik insanlar, daha önce haklarında en ufak bir fikir sahibi olmadığım kadınlar ve erkekler. Bütün gün onların hikâyelerini dinliyorum. Yavaş yavaş dillerini öğrenmeye başlıyorum, ve kendimi onlara yakın hissediyorum; bazılarının kalpleri bana dokunuyor. İçinde bulundukları bazı yanılsamalar beni kızdırıyor. Hızla iyileşmek için duydukları mutlak ihtiyaç, bana falcı muamelesi yapmaları, "Her şeyin düzeleceğini söyleyin; beni iyi edeceksiniz, değil mi doktor?" diyerek ısrar etmeleri sinirlerimi bozuyor.

Ama üniversitede okuduğum kitapların ya da dünyadaki tüm teorilerin beni hazırlayamayacağı bu kaosun ortasında, belki çok klişe olacak ama, onları seviyorum. Merhamet ve karşı konulamaz bir adanmışlık duygusu içimi dolduruyor. Tam da burada, onlarla olmalıymışım gibi hissediyorum. Bana sokakların bilgeliğine sahip bir psikanalist olmayı öğretiyorlar. Divanı, şık ofisi ve inceden inceye düşünülmüş teorileri olmadan da işlev görebilecek, ruhsal çöküntü yaşamadan anayurdunda hayatta kalabilecek ve bir gün

"eve dönmekle ilgili hiçbir pişmanlığım yok" sözcüklerini dillendirebilecek bir psikanalist olmayı onlardan öğreniyorum.

Bu söylem bana klinikteki genç bir erkek hastamı hatırlattı. İntihara eğilimli olan bu hastam baştan aşağı simsiyah giyiniyor, ve bana yönlendirdiği tek bilinçli talep, onu dinlemem ve nihayetinde kendisini öldürmeye hakkı olduğunda hemfikir olmam. İnsanlık durumunun ıstırabına, acının ve yalnızlığın özüne, kişinin intihar etmek için sahip olabileceği tüm geçerli sebeplere ilişkin çok güzel ayrıntılandırılmış bir anlatımı var. Bir gün ona nasıl olup da henüz kendisini öldürmemiş olduğunu soruyorum.

Cevaplıyor: "Size en sevdiğiniz yemeği hazırladığında, annenizin yüzüne baktınız mı hiç? Sıcak bir yaz gününün ortasında yeni olgunlaşmış bir şeftaliye dişlerinizi geçirdiniz mi? Bedeninizdeki tüm hücrelerinize ters gelecek kadar cimri olsanız da, bir yemeğe iki-üç bin *toman* (iki dolar karşılığı) harcadınız mı? Beni hayatta tutan anlar bunlar. Gerçek şu ki, bu kadar intikamcı olmak isteyip istemediğim konusunda henüz karar vermiş değilim."

Yirmi dört yaşında bir genç kadın ofis kapımdan içeri giriyor. Yalnızca büyük, kahverengi gözlerini açıkta bırakan, kalın ve kapkara bir çarşafa bürünmüş. Oturuyor ve "Sizi buraya getiren nedir?" cümlesi ağzımdan çıkar çıkmaz, ağlamaya başlıyor.

Cevaplıyor: "Beni buraya getiren ne mi? Beni buraya getiren ne mi? Bir kadının asla kaybetmemesi gereken bir şeyi kaybettim." Sonra orada öylece oturuyor, isterik bir ağlama krizinde, bana bakıyor ve bir yanıt bekliyor.

Benimse dilim tutulmuş. Vargücümle bunun ne olabileceğini düşünmeye çalışıyorum: ne kaybetmiş olabilir? Aklıma hiçbir cevap gelmeyince, ondan biraz daha açıklayıcı olmasını istiyorum. Bana bakıyor ve fısıldıyor: "Gerçekten de bilmiyorsunuz; sizin gibilerin tuhaf olabileceğini duymuştum. Peki ama bir kadın nasıl olur da bahsettiğim şeyin ne olduğunu içgüdüsel olarak bilmez? Bekâretimi kaybettim, ve bu yüzden annemlerin evinden taşınmak zorunda kaldım. Bunu onlar istediği için yapmadım, ama yapmam

gerekti. Artık onların ekmeğini yemeyi hak etmiyorum. Ben bir yüz karasıyım. Artık onların iyiliğini hak etmiyorum. Babamın adını lekeledim. Kutsal yuvalarını daha fazla kirletmemeliyim."

Çok iriyarı ve maço kılıklı bir kamyon şoförü içeri giriyor ve diyor ki: "Bu klinikte bir psikanalist olduğunu duydum, ve ben de kendimi daha iyi anlamak istiyorum." Hissettiklerimden utanıyorum, çünkü artık acı verecek derecede netleşti ki, kendi değer yargılarımla yüzleşmem gerekiyor. Onun gibi birinden her şeyi beklerim, ama ya kendisini tanıma arzusu? İşte bu asla aklıma gelmezdi. Peki ama neden? İriyarı ve maço kılıklı kamyon şoförleri kendilerini tanımayı isteyemezler mi? Daha sonra, karanlıktan korktuğunu, son on iki yıldır her gece, karısına yatak odalarındaki ışığı açık bıraktırdığını öğreniyorum.

İçeri girip bana şunları söylediği günü hiç unutmayacağım: "Doktor, evvelsi gece rüyamda annemle seks yaptığımı gördüm. Bu bilinçaltı benim onurumla oynuyor; ruhumu iyileştirmen gerek; senin merhametine kaldım. Rüyamdan uyandığımda, bilinç altımla konuşmaya başladım, bu korkunç görüntüleri üretmeyi bırakması için ona yalvardım. Size daha önce söyleyemedim ama birkaç gece önce de rüyamda hem kız kardeşimle, hem de baldızımla aynı anda seks yaptığımı görmüştüm."

Birkaç yıl önce gazetecilik okumak için İsfahan'dan Tahran'a taşınmış genç bir kadın olan F. beni görmeye geliyor. Ofisimdeki büyük deri koltuğa kendini rahatça atıp, bacak bacak üstüne atarak şöyle söylüyor: "Buraya sizinle cinselliğim hakkında konuşmak için geldim. Seks yapmaktan keyif alıyorum, ama tek bir şartla, pasif pozisyonda olmamam gerekiyor: ben seksi başlatmayı seviyorum. Konu cinsel zevkler oldu mu, sınırlamaları sevmiyorum. Çekingen değilim; bazen üstte olmayı seviyorum, ve mutlaka orgazm olmam gerekiyor." Ona sorunun ne olduğuyla ilgili düşüncesini soruyorum.

Diyor ki: "İranlı erkekler bundan hoşlanmıyor. Daha yeni bir erkek arkadaşımı sepetlemek zorunda kaldım çünkü benden pasif olmamı isteyip duruyordu, şayet seksi ben başlatırsam bece-

remiyormuş. Onu tahrik eden sözcükler "hayır" veya "dur". Beni tahrik edenlerse "evet" ve "durma." Bana dedi ki: 'Seks sırasındaki bu açık saçık hallerinle asla koca bulamazsın. Bir kadın seksten keyif aldığını saklamalı. Yalnızca fahişelerin seksten zevk almaları gerekiyor, namuslu kadınlar zevk alamazlar.' Benim sorunum bu, doktor. Seks esnasında hakikaten olduğum kişi olmama, seksten çok keyif alan bir kadın olmama izin veren bir erkek bulmam için yardımınıza ihtiyacım var."

Otuz iki yaşında çok entelektüel bir adam evli bir kadına duyduğu derin aşkla ilgili içsel çatışmasını bana getiriyor. İlk seansında şunları söylüyor: "Onu seviyorum ve o da beni seviyor, ama yine de bir şey onunla sevişmeme izin vermesini engelliyor. Yaklaşık bir yıldır beraberiz, ve şimdiye kadar her ay bedeninin yeni bir parçasını fethetmeme izin verdi. İlk önce el ele tutuştuk, sonra yavaş yavaş başka yerlerine de dokunmama izin verdi. En şahane olan da fethetmeme izin verdiği şeyleri benden asla geri alamaması. O bölge benim oluyor. Bir sonraki buluşmamızda en az oraya kadar gidebiliyorum. İçinden gelmese bile, önceden gitmiş olduğum bir yere gitmeme izin vermeye mecbur hissediyor kendini. Bir verdiğini bir daha asla geri alamıyor. Bu sanki bir dağa tırmanmak gibi: yeni bir yüksekliğe eriştiğinde, oraya bayrağını dikebilirsin. Onun o küçük, narin bedeni şimdi benim bayraklarımla doldu."

Kırk dört yaşında, zengin ve çekici bir mimar ilk seansımıza iki dirhem bir çekirdek geliyor. Üzerinde çok zarif bir beyaz bluz var, yalnızca tek bir omzunu örtüp, diğer omzunu açıkta bırakıyor. Diyor ki: "Keşke Freud'un divanının üzerinde asılı duran şu meşhur resim sizde de olsaydı. Hani yanında Londra'ya götürdüğü şu resim. Bir yerde okuduğuma göre histerinin portresiymiş. Çıplak omuzlu bir kadın var, sanki transa girmiş gibi, tıbbi bir sunum esnasında doktorunun güçlü kollarına düşüp bayılıyor. Sıra sıra dizilmiş doktorlar da ilgiyle onu seyrediyor. Büyüleyici bir görüntü.

"Londra'da yakından gördüğümde bu imaj o kadar ilgimi çekti ki, bir araştırma yapmadan duramadım. Resim Brouillet'ye

ait ve adı da *Une leçon clinique à la Salpétrière"* (bunu mükemmel bir Fransız aksanıyla söylüyor). "Hastanın adı Blanche Wittman, ondan Histeriklerin Kraliçesi diye bahsediliyor. Onu yakalayan adam Joseph Babinski, ve bütün sunumu yönettiği belli olan, oturan adam da meşhur Jean-Martin Charcot.

"Freud'un divanının üzerine bu histeri imajının gölgesinin düştüğünü biliyorsunuz. Ben buraya geldim, çünkü ben de Blanche gibi, ikide bir bayılıyorum. Ve artık bu hem tehlikeli, hem de utanç verici bir hal almaya başladı. Mimar olduğum için, inşaat alanlarında bulunmam gerekiyor, ve ben erkek işçilerin önünde bayılıp duruyorum. Önceki gün, aralarından bir tanesi o anda beni tutacak kadar güçlü ve gözlemci olmasaydı, yedi katlı bir binadan düşüp ölebilirdim. O kadar utanç vericiydi ki! Bayılmalarım konusunda bana yardım etmelisiniz."

Bir yıl önce ofisime gelen kırk yaşlarındaki K., göğüs kanseri sebebiyle aldığı kemoterapi tedavisinden yeni çıkmış ve bir memesini aldırmıştı. Saçlarının tamamı ve kaşları dökülmüştü, ancak çarpıcı güzellikteki bir kadının izleri hâlâ görülebiliyordu. Şu anki zor durumunda bile halen belli bir çekiciliği olan bir kadın.

Özellikle psikanaliz istiyordu. İlk seansımızda beni şöyle bilgilendirdi: "Libidomla ilgili yardım almaya ihtiyacım var. Freud'un böyle bir terim kullandığını duydum. Kendimi bildim bileli cinsellikle ilgili bir meselem var. Yardım almam gerekiyor. Başka tedaviler denedim, yardımcı olmadılar değil ama sorunumu hakiki anlamda çözemediklerini hissediyorum. Analiz edilmeye çok yatkın bir karakterim olduğunu hissediyorum."

Birkaç seanstan sonra, haftada dört gün buluşmaya karar veriyoruz. İlk seansında, bana kendisinin avangart söylemi ve görünümüne kanmamamı söylüyor, çünkü aslında çok geleneksel bir aile çevresinde yetişmiş. Son derece sert ve duygusal anlamda kapalı bir babası, ve aile içinde kurbanlık koyun görevi gören bir annesi varmış. İsyankârlığı, sanatsal emelleri, çılgın yaşam tarzı

ailesi tarafından hep şüpheyle karşılanmış ve birçok kereler babasından orospu damgası yemiş.

İlk birkaç seansımızda K. bu kadar zayıf olduğu, kendine ait bir hayatı olmadığı ve onun ifadesine göre – babasının buyruğu altında olduğu için annesine ne kadar kızgınlık duyduğunu ayrıntılarıyla anlatıyor. Babasıyla ilişkisindeyse bir muğlaklık var: onu erkekliğin sembolü ve örnek alınması gereken hakiki bir erkek olarak görmekle birlikte, iyi bir Müslüman kadının davranışları konusunda benimsediği ideale isyan ediyor. Aynı zamanda annesiyle ilgili bütün şikâyetlerini babasına götürürmüş ve babası da hep K.'nın tarafını tutar, şakayla karışık dermiş ki: "Sonunda bana anneni boşatacaksın ki, senle ben birlikte olalım." K. bu ifadeyi hatırlarken, adeta mest olduğunu anlatıyor.

Bu hastanın söyleminde çok baştan çıkarıcı bir otantik hal ve cesaret vardı. Asla sıkıcı değildi; her zaman duygu yüklüydü. Onu son derece eğlendirici buluyordum ve zaman içerisinde, eğlence sektöründe çalıştığını öğrenmek beni şaşırtmadı.

Analize başladığında dile getirdiği ilk problem, A. ile yaşadığı ilişkiydi. Bu adam çok zengin, çekicilikten son derece uzak (aslında görünümünü tarif etmek için kullandığı sözcük "deforme" idi) ve sadist eğilimli biriydi. Ona yalan söylüyor, onu sürekli aldatıyordu. Kurabildiği tek cinsel ilişki biçimi son derece aşağılayıcı ve onur kırıcıydı.

Haftada üç veya dört kere, akşamları sekizle on arasında, düzenli olarak buluşuyorlardı. Hastam adamın dairesinin kapısından içeri adımını atar atmaz, adam onu yemek masasına fırlatıyor, kıyafetlerini dahi çıkarmadan, arkadan anal ilişkiye giriyordu. Hastamın ifadesi şöyleydi: "Bana asla bir bardak su bile ikram etmiyor, kemoterapi yüzünden fiziksel acı çektiğim gerçeğini asla aklına getirmiyor. Birkaç saat seks yaptıktan sonra, bana asla sarılmıyor, ya da bir akşam yemeği yemek istemiyor. Orada duş bile almıyorum; yalnızca beni arabasıyla eve bırakıyor. Bunların yerine, buluşmalarımızın ertesi günü, bana hep inanılmaz derecede pahalı bir şey alıyor; bir arabadan tutun, tüm sağlık masraflarımı karşılamaya, Avrupa seyahatlerine, pahalı giyim kuşama kadar her

şey. Ayrıca devamlı olarak çok miktarda nakit para da veriyor." Bu buluşmalar K.'ya yalnızca parasal kazanç değil, suçluluk, utanç ve şiddetli anksiyete de getiriyordu.

Bu gibi gecelerin ertesinde K. sabah seanslarına ruhsal anlamda darmadağın bir vaziyette geliyor ve anlatıyor: "Tam bir fahişe gibi hissediyorum. Aslına bakarsanız, benimle bir fahişe arasında ne fark var bilmiyorum. Hani o Kiarostami filmindeki gibi, fahişe zengin bir adamla evli olan kadına aralarındaki tek farkın onun toptancı olması olduğunu söyler. Onunla para için yatıyorum; başlangıçta çıkmayı kabul etmemin tek sebebi zenginliğiydi. Herhalde ben sosyetik bir fahişeyim. Hayatım boyunca bir sürü erkekle yattım, ve asla orgazm olmadım. Beni düzdükten hemen sonra eve götürdüğü zamanlarda içimi dolduran aşağılanmışhk hissinden nefret ediyorum. Bazen öylesine yoğun bir anksiyete hissediyorum ki, dişlerimi kenetlemekten ağzım kanla doluyor.

"Ama yine de size karşı dürüst olmalıyım: nazik ve müşfik erkekler, kadınlarla sevişen, yakışıklı erkekler bana hiç cazip gelmiyor. A.'nın bana vermediklerinden şikâyet ediyorum fakat bir yanım var ki, yalnızca aşağılandığım bir pozisyondayken cinsel açıdan tahrik oluyor. Sanki beni çeken şeyler pislik ve çirkinlik. Şişko göbeği ve kel kafasıyla A. o kadar iğrenç ki; sol eli tamamen deforme olmuş durumda ve benden on altı yaş büyük. Yaşıtım erkekler, dümdüz karınlı, çekici vücutlu, yatakta sevecen olan erkekler neden bana cazip gelmiyor, merak ediyorum."

Sanırım, bu söylem K.'da çok anlamlı çağrışımlar uyandırıyor, çünkü diyor ki: "Bekâretimi nasıl kaybettiğim aklıma geldi. On altı yaşındaydım ve benden iki yaş büyük olan ilk kocamla çıkıyordum. Çok hastalıklı, neredeyse şizofren diyebileceğim, bir uyuşturucu bağımlısıydı. Bir gece kuş uçmaz kervan geçmez bir yerde arabasındaydık, çok karanlıktı, ortalıkta başka kimse yoktu, yol pislik içindeydi, her yanımız çöp doluydu. Seks yapmaya başladık. Hiç unutmuyorum, birdenbire arabamızın etrafında yabani köpekler peydahlandı, havlayıp duruyorlardı, ve ben o ıssız yerde, bekâretimi beş para etmez birine teslim ediyordum. Sonradan çocuklarımın babası ve ilk kocam olacak beş para etmez bir adam."

Bu sahneyi takip eden diğer çağrışım seçtiği meslek, davranışları, giyinme tarzı ve sanatsal çabaları hakkında babasının açıkça ifade ettiği fikirlerdi. Ona göre bunların hepsi orospulara yakışırdı.

Babayla ilişkisinde sadist bir yan hayal etmek mümkün. Seçtiği erkekler, bu erkeklerde ona cazip gelen şeyler, şayet sadist eğilimleri yoksa bir erkeği erkek gibi algılayamaması gibi faktörler buna işaret ediyor.

Bir gün, sekiz aylık bir analiz sürecinden sonra, A. ile ilişkisini bitirmiş olan hastam içeri giriyor ve E.'den bahsetmeye başlıyor. E. tanıştığı yeni adam. Onu A.'dan ve iki eski kocası da dahil ilişki kurduğu diğer erkeklerden çok farklı buluyor. Bu adam çekici ve sofistike birisi; birçok dil bilen, aristokrat bir çevrede yetişmiş bir sanat simsarı.

K. bana, adamın mükemmel bir şekilde dekore edilmiş evine girer girmez nasıl bir tiksinti hissettiğini anlatıyor. Masada çeşit çeşit Fransız peynirleri, insana bir Fransız şatosundaymış hissini veren bir şarap sunumu. "Hadi ama," diyor hastam, "hangi erkek güzelliğe ve inceliğe bu kadar düşkün olur? Kesinlikle eşcinsel olmalı."

"Etrafındaki her şey zaten fazlasıyla güzel; bana bir şey yapacak bir alan kalmamış ki. Ne kadar çok anksiyete, sürekli aksiyon ve iniş çıkış olursa, ben o kadar var olduğumu hissediyorum. Rahatlık bana zevk vermiyor. Maskülen bir adam bulup", (yani sadist), "sonra da bunu onun elinden almalıyım" (kastrasyon, penis kıskançlığı). "Hayatımın hiçbir yerinde aşağılayıcı bir cinsel pozisyonda olduğumdan daha canlı hissetmiyorum. Belki bu yüzden bol bol kötü seks yapmayı seviyorum."

K. konusundaki hissim hep onun aşırı heyacanlı bir çocuk olduğu yönünde; heyecan onun için canlı hissetmekle aynı şey. Sürekli bir şeyler yapıyor olma halinde değilse, ölü gibi hissediyor. Bir gün söylediği gibi: "Depresyonda olmaktansa manik olmayı tercih ederim. Depresyonun eşlikçileri ölüm ve karanlık; bense hayatımı manik halde yaşamayı tercih ediyorum. Kendimi bu şekilde canlı hissediyorum."

Tahran'a dönüşümden bu yana her gün yukarıda bahsettiğim gibi hastalar görmeye devam ederken, André Green'in şu makalesini düşünmeden edemiyorum: "Cinselliğin Psikanalizle Bir İlgisi Var mı?"

Google'da basit bir araştırma yapan herkes Green'in bu konuyla ilgili kaygılarını dile getiren ve tartışma açılmasını öneren tek kişi olmadığının farkına varabilir. Çağdaş psikanaliz şunun gibi sorularla meşgul: "Bütün histerikler nereye gittiler?", "Divanlarımıza hâlâ nevrotik hastalar uzanıyor mu?", "Dünün histerikleri bugünün sınırda kişilik bozukluğu hastaları mı?", "Nevroz: geçmişte kalmış bir mit," ve "Psikanaliz sırasında seks hakkında konuşan kimse kaldı mı?"

Psikanalitik literatürü incelediğimizde, Green'in bu konudaki görüşünü kabul etmek gerekiyor: son yıllarda analitik literatürün büyük bir kısmına hâkim olan "moda" akımları kesinlikle narsistik bozukluklar, sınırda kişilik bozuklukları, bipolarite ve psikotik haller şeklinde sıralayabiliriz. Bu arada analistler, hastalarının söylemlerinde cinsellikten çok saldırganlık ve ona bağlı değişkenlere ilgi duyuyor gibiler. Dergilerimizin sayfaları Ödipal evre öncesine dair psikanalitik teorilerle dolu. İnsanda Kral Oedipus dönemine yönelik nostalji hisleri doğuran bir durum.

Bu değişimin nedenleri konusunda çeşitli açıklamalar mevcut. Kristeva bunun anneyi dilden soyutlamak adına paradoksal bir girişim olduğunu iddia ediyor. Bir başka görüş ise psikopatoloji şablonlarında gözlemlenen değişimleri (hastalar) sorguluyor. Yoksa asıl değişen bizim teşhis kriterlerimiz mi (analistler)? Ya da bu değişim çoklu sosyo-kültürel dinamiklerin bir sonucu mu? Görüşler bu minvalde devam ediyor.

Benim klinik gözlemlerim –örneğin, burada aktarılanlar– Green'in sorusuna yanıt verir nitelikte gibiler: ben Tahran'da cinselliği buldum. Tahran'da, günümüz cinselliği halen Freud'un cinselliği. En başından beri, divanım tanıdığımız bildiğimiz histerikler ve nevrotiklerle dolup taşıyor. Kısacası, Tahran'da karşılaştığım hastalar Freud'un kendi zamanında gördüğü hastalarla aynı çizgideler. Bana psikanalizin erken dönemlerini hatırlatıyorlar.

Hastaların seanslar sırasında cinsel deneyimlerini bu kadar açık ve gönüllü bir şekilde paylaşmaları da beni hayrete düşüren bir şey oldu. Özellikle, cinselliğin Batı'da olduğundan çok daha baskılanmış ve tabu olduğu İran'ın kültürel zemini düşünüldüğünde bu gayet şaşırtıcı.

Ama gelin devam edelim:

Bir başka genç kadın hasta yeni boşanmış ve ilk seansında hatıralar ve pişmanlıklar bir türlü peşini bırakmadığı için analiz edilmek istediğini söylüyor. Ben bu hastayı hep Gradiva gibi düşünürüm, Jensen ve Freud'un Gradivasıdır o benim için. Gelir gelmez şunu aktarıyor: "Alyansımı incelediğimi hatırlıyorum, gözlerimi ayırmadan onu seyrediyor, olup bitenleri anlamaya çalışıyordum. Nasıl oluyordu da sol elim sanki bir başkasının eli gibi duruyordu? Sevdiğim adamla evlenmiştim, bir başkasıyla evlenmeyi hayal bile edemiyordum, ama buna rağmen alyansım, özene bezene seçtiğim alyansım, kayınvalidemin üzerine adlarımızı işlettirdiği, kişisel dokunuşumu kendi varlığında kapsayan bu yüzük – parmağımdayken, bana sanki bir başkasının hayatını, uzaktan gözlemlediğim bir hayatı yaşıyormuşum hissini veriyordu. Sanki ben bu hayatın dışındaydım ve olan biten her şey bir filmdeki bir karakterin, bana çok benzeyen ama ben olmayan birinin başına geliyordu.

"Bugün neredeyse altı yıl önceki düğünümden bu yana ilk defa alyansımı çıkardım. Daha önce bir kere bile çıkarmamıştım. Şimdi sol elimi yeni evlendiğim zaman yaptığım gibi seyrediyorum, ve bir kere daha çıplak elim zarif alyansım olmadan bana tanıdık gelmiyor. Devamlılığını koruyan tek şey şu ki, boşanmam, tıpkı evliliğim gibi, bir başkasının başına geliyor. Ben de olanları hâlâ, bir filmde bir karakterin başından geçenleri izler gibi izliyorum."

Hastam konuşurken, kafamda konuyu irdeliyorum:

Özellikle evlilik ve boşanma gibi duygusal yükü olan, birebir yaşadığımız deneyimlerle aramıza mesafe koymamızın sebebi, etrafımızda olup biten şeylere kendi katılımımızla yüzleşmek zorunda kalmak istememiz mi? Deneyimlerimizin dolaysız

gerçekliğiyle aramıza mesafe koyarak duygularımızın yoğunluğuna direniyor muyuz?

Bu noktada kendi kendine gidip divanıma uzanıyor, kendini cenin pozisyonuna sokuyor ve çok daha yumuşak bir sesle devam ediyor:

"Boşanma, boşannnnnma, boşanmaaaa, b-b-b-boşanma... Kendimi bu kelimeyi değişik şekillerde telaffuz ederken buluyorum. Bu kelimeyi saplantılı bir şekilde tekrar ederek onu normalleştirmek gibi bir misyonum var sanki.

"Evliliğim süresince, 'boşanma' kelimesini ilgi çekmek için, çok başarısız bir baştan çıkarma metotu olarak kullandım. Bir anlamda kocamı tehdit etmenin çok saldırgan bir yoluydu. B ile başlayan o kelimeyi ne zaman ağzıma alsam, kocam baştan aşağı kasılır, gözleri donuklaşırdı. Ancak benim için, her seferinde, o kelime de herhangi başka bir kelime gibiydi. Kolaylıkla kullanabiliyordum. İletişimim birçok sıradan kadınınkiyle aynıydı. Çaresizim. Lütfen beni daha çok sev.

"Peki o halde, nasıl oldu da, boşanmamdan sonra, bu kelime benim için bu kadar önem kazandı? Bu kelimeyi her kullandığımda boğazımda bir şeyler düğümleniyor tüm vücudum sancılanıyor. Boşanma kelimesi korkunç renklere ve iğrenç kokulara büründü.

"Bu kadar şiddetli bir değişimin ardındaki sebeplerin ne olduğundan çok emin değilim. Aktarabileceğim tek şey, herhangi bir hakikat payı olduğunu iddia etmeden, kendi kişisel deneyimim.

"Bu kelime artık benim son birkaç aydır yaşadığım kişisel deneyimleri yüklendiği için mi bu böyle? Artık içinde annemin boşanmamı duyduğunda kanı çekilen, dehşet dolu yüz ifadesini, neyi yanlış yaptım, neyi farklı yapabilirdim diye dövünen suçluluk duygusunu, kızının önünde uzanan belirsiz geleceğin anksiyetesini barındırdığı için mi? Her şeyden önemlisi, onun olup bitenlere sadece gözlemci kalmasını sağlayacak kadar bir mesafe yok aramızda. Annem orada, her şeyin ortasında, benim başıma gelen her şey sanki onun da başına geliyor.

"Anne tarafından dedemin görüntüsü önümde bir hayalet gibi belirmeden, boşanma kelimesini nasıl ağzıma alabilirim? Öyle

bir adam ki, 1920'lerden kalmış bir şövalye edasıyla, kimseciklere haber vermeden, o ince, uzun endamıyla, kocamın ofisine girmiş, geldiğinin bildirilmesini istemeden, yalnızca bir not bırakıp çıkmış: bir şiir ve kısacık bir mesaj 'Ara beni, lütfen'. Dedem bütün hayatı boyunca anlaşmazlıkları çözen bir kişi olmuş. Öyle tartışmalar ki, onun bunları güzellikle aşacak cesarete, merhamete ve otantik demokrasi algısına sahip olduğuna kimse inanamazmış. Herhalde kendi kendine şöyle düşünmüş olmalı: 'Torunumun evliliğini kurtarmanın bir yolunu bulabilirim.'

"Dedemle kocam arasında gerçekleşen buluşmanın bana aktarılan dehşet verici görüntülerini tekrar tekrar yaşamadan, boşanma kelimesini nasıl kullanabilirim?

"O kadar net bir şekilde gözümün önüne geliyor ki, sanki ben de oradaydım. Kocamı gözlerinin altında mor halkalarla hayal edebiliyorum. Elleri utançla titriyor, bacağının istemsizce sallanmasını durduramıyor ve bu noktaya nasıl vardığının kesinlikle bilincinde değil. Tıpkı benim kendime yabancılaşmış ellerim gibi: o da sanki bunlar bir başkasının başına geliyormuş gibi hissetmiştir. Bu karşılaşma onun için hayatı boyunca katlanmak zorunda kaldığı en aşağılayıcı ve utanç verici deneyim olmalı.

"Onu içeri girerken görebiliyorum, ter içinde ve dedemin gözüne bakamıyor. Elini öpmeye davranıyor; dedem izin vermiyor; kocam onun için çok kıymetlidir, tıpkı bir oğul gibi, daha önce hiç bu kadar acılı ve resmi bir durumda görmediği bir oğul. Dedem gücünün yettiği kadarını söylüyor. Sesinin çatladığını duyabiliyorum. Aşırı duygusal durumlarda böyle olur, zorlukla nefes alıyor. Ve nihayet şöyle diyor: 'Acaba ikiniz konuyu tekrar düşünebilir misiniz?'

"Kocamın gözleri yaşlı; kalbi bin parçaya ayrılıyor; bu saygıdeğer beyefendinin dileğine karşı gelmektense, onun için değerli olan ne var ne yoksa, hepsini kaybedebilir. Öyle bir beyefendi ki, yıllar içinde gittikçe daha iyi tanımış, ve en çok saygı duyduğu kişi olmuş. Ansızın, dedemle paylaştığı bütün o anıların arasından, belki de kafasının içinde durumu hafifletmek için, ona en sevdiği kahverengi kesme şekerleri getirişini hatırlıyor.

"Kocam içindeki ağırlığın ve yoğunluğun kimse tarafından göz ardı edilemeyeceği o boğucu odaya geri dönüyor. Sıcaklamış, sanki bayılacak gibi hissediyor. Söylemesi gereken şeyin altında eziliyor; dedeme karşı gelmekten başka çaresi yok. Durum onun kontrolünden kesinlikle çıkmış. Sanki durumu tersine çevirmek için gereken psişik araçlara bir şekilde sahip değil. Şimdi artık kendisini Amerikalılar Irak'ı ele geçirirken Saddam'ın hissettiği gibi hissediyor. Bir şansı olmadığını biliyor ama geri adım atamıyor. Ama onda dedemi incitecek yürek de yok. Aklının söyledikleriyle kalbinin söyledikleri arasında kalmış. Kafasında doğru kararı verdiğini biliyor; üzerine düşündü; olmuş bitmiş bazı şeyler var ki artık tersine çevrilemez. Fakat kalbi bu saygıdeğer adamın ricasına kesinlikle karşı gelemiyor – öyle bir adam ki, şu anda farkına varıyor, zaman içerisinde onu içtenlikle sevmiş ve gelecekte de çok özleyecek.

"Her şeyden önemlisi, yaşadığı en acı farkındalık, orayı bu buluşmaya gelen adamdan çok farklı birisi olarak terk edecek olması. Bugünden sonra asla aynı adam olamayacağını biliyor ve bu bilgi onu hiçliğe ve ıstıraba sürüklemeye devam edecek.

"Babamın çaresizliğini, kırılganlığını zihnimden nasıl silebilirim? Hava nemlendirme cihazı, küçük radyosu ve birkaç kitabıyla daireme geldiği günden beri zihnime adeta kazınmış bir görüntü. Boşanma sürecinin ortasındaki kızını kurtarmak için, başka bir şehirdeki işini bırakıp, koşarak gelmiş.

"Babam dairemin kapısından içeri giriyor; her şeyin eskisi gibi görünmesi ona tuhaf gelmiş olmalı. Düğün fotoğraflarımız hâlâ duvarda asılı. Sanki kocamla boşanmamızın kaçınılmazlığı üzerine yaptığımız o çok ciddi konuşmalar bir anda buhar olup uçabilecek gibi. Ama ben düğün fotoğraflarını duvardan indirmenin boşanma evraklarını imzalamaktan bir farkı olmayacağına inanmıştım.

"Babam yorgun görünüyor; bana diyor ki: 'Ben daha ilk başlarda hiç istememiştim evlenmeni. Felsefe kariyerine devam etmeni istiyordum, ve bir yanım bu boşanmadan mutlu oldu. Evli ve İran'da kalmanın sonu senin için sosyal toplantılar, aile partileri,

karılık görevleri ve giderek daha az felsefe olacaktı. Ancak yine de, boşanma olasılığın kalbimi parçalıyor; sanki kalbim sancılanıyor, ama bir yandan zihnim senin özgürlüğünü kutlarken hürriyetine kavuştu.'

"Doktor, babam konuşurken çok tuhaf duyumlar içimi doldurdu. Çok iyi biliyordum ki, kocamla birlikte uydurduğumuz yüzeysel imajın aksine, bu boşanmayı hazırlayan kesinlikle bendim. Öyle davranmıştım ki, varacağımız tek nokta boşanma mahkemesi olabilirdi. Tam o anda, arkada bangır bangır çalan radyo eşliğinde babam bana portakal suyu sıkarken, felsefe adına boşandığımı çok iyi biliyordum.

"Acınası bir durumdaydım; sevdiğim adamı hakikaten de felsefe için mi bırakmıştım? Yalnız gecelerimi Nietzsche'ye kafa yorarak, Heidegger'i anlamak için didinerek, Foucault yüzünden baş dönmeleri yaşayarak mı geçirecektim?

"Muhtemelen deli olduğumu düşüneceksiniz, ama tam o anda tüm benliğim anaç duygularla sarsıldı. Gerçekten de hamile kalmak, bir çocuk sahibi olmak ve geleneksel bir hayat sürdürmek istedim. Bütün o büyük filozoflara o kadar kızgındım ki, onların ihanetine uğramışım gibi hissediyordum. Küçük bir kızken felsefeye âşık olduğumda, hayatımı iyileştirmesi ve beni mutlu etmesi gerekiyordu; beni kitaplarımla yapayalnız olduğum bu noktaya getirmesi değil.

"Babam dedi ki: 'Güzel kızım, felsefe ve özellikle edebiyat kurtaracak seni. Ne ben ne kocan ne de herhangi biri değil, bu ikisi... Nihayetinde bizim gibi insanların donanımının sebebini göreceksin: bilgi açlığı duymak, okumaktan zevk almak, bir tür entelektüel olmak. Bunların hepsi birer armağan. Banalliğe karşı insanlığın keşfettiği en iyi silah. Göreceksin, göreceksin; asla vazgeçme, sana yalvarıyorum.'

"Şimdi artık boşanmanın ne anlama geldiğini anlamışken, kalbim nasıl acıdan sıkışmasın: bir gün kendinize gelinlik bakıyorsunuz, eviniz için cam bardak, nevresim alıyorsunuz, duvarlarınıza tablo seçiyorsunuz, sonra... Nesnelerin taşıdığı anlam kavramsal olarak benim için daha da netleşti... Salman Akhtar'ın söylediği

gibi: Yeni bir ülkedeki göçmenler etraflarını memleketlerinden getirdikleri şeylerle, halılarla, tablolarla, tabaklar vs. ile kuşatmak için çok uğraşırlar... Çoğu zaman anayurtlarında özledikleri insanlardan değil, sokaklardan, telefon kulübelerinin renginden, dükkânların kokusundan bahsederken duyarız onları.

"Tabii ki bu nostaljinin gerçek sebebi ihtiyar bir İtalyan göçmenin hatırladığı dükkâsn kokusu değildir. Dükkânın kokusu ona annesinin hatırasını getirir. O sıcak yaz gününde tam da öyle kokan o dükkânda prosciutto salamı dilimleyen annesini dünyanın en çekici kadını olarak gördüğünü hatırlar.

"Benim için, boşanmamın en dikenli taraflarından biri, birlikte kurulmuş bir yaşamdan ardakalan çeşitli nesnelerin bende uyandırdığı anılarla baş etmek oldu.

"Dairemiz için Mexico City'de birlikte bir tablo seçtiğimiz o günün hatırasından kaçamıyorum. O zaman dairemiz bile yoktu, ama ikimiz de, kendimizce, o tabloyu nereye koyacağımızın, nasıl bir çerçeve alacağımızın, havasını kime atmak istediğimizin fantezilerini kurmaya başlamıştık. Evcilik oynayan iki küçük çocuk gibiydik.

"Bugün o tabloya bakarken (hiç çerçeveletmedik, kutusunda durdu kaldı), o güne ait özel şeyleri hatırlamadan edemiyorum. Yalnızca o resme bakmak beraberinde sonsuz bir anılar akışı getiriyor, bu anıların hepsi üzerime çullanıyor. Yıllar içinde unuttuğumu sandığım küçük detaylar durup dururken ortaya çıkıyor.

"Mexico City'de o tabloyu satın aldığımız gün, deniz kenarında küçük bir lokantada öğle yemeği yemiş, balık ısmarlamıştık. Kocamla birlikte o küçük lokantada oturmuş, zaman ve mekân algısı olmaksızın, balığımızı yerken, rüzgârın tenimi nasıl okşadığını hatırlıyorum. Birlikte balık yiyorduk ve başka hiçbir derdimiz yoktu.

"Ona bininci kez sormuştum: 'Beni sevdiğini nereden biliyorsun?' Felsefe dışında, boşanmamızın bir başka sebebi de bu olabilir: beni sevip sevmediğini, ne kadar sevdiğini, bir gün öncesinden daha az mı sevdiğini, evlendiğimiz günkü kadar sevip sevmediğini sormadan edemiyordum. Doymak bilmez bir iştahla, bana olan aşkını tekrar tekrar teyit etmesini istiyordum.

"Demişti ki: 'Seni sevmediğim bir zamanı hatırlamadığım için, sanki seni sevmek bendeki zaman kavramını perdeledi. Aslında oldukça garip bir şey, ama şimdi bir çocukluk anımı hatırladığımda, sen içindesin. Nasıl açıklayacağımı bilmiyorum, ama sen ne demek istediğimi biliyorsun. Seninle yan yana getirmediğim hiçbir anıya sahip değilim.'

"Tam olarak ne demek istediğinden emin değildim; benim onun dahil olmadığı hatıralarım vardı, onları son derece sıkıcı buluyordum, o kadar.

Gradiva ile çalışmaya başladıktan birkaç yıl sonra, eski kocasından tamamen farklı bir adamla evlendi. Bir gün içeri giriyor ve diyor ki: "Arabayla buraya gelirken, 1970'lerde Amerika'da yapılmış bir çalışmayı düşünüyordum. Ayrıntılardan emin değilim, ama çok geleneksel ailelerden gelen çocuklarla, daha açık zihinli, entelektüel ailelerin çocuklarının ruhsal sağlıklarını zamana yayarak karşılaştıran bir çalışmaydı.

"A grubundaki muhafazakâr çocukların anne babaları mutfak masasında, çocuklarıyla konuşmuyorlardı. O masada meseleler tartışılmıyor, yalnızca talepler söyleniyordu. Bu ailelerde iyi ve kötü arasında çok belirgin bir ayrım yapılıyordu ve bu çocuklara kendilerinin haklı, çalışkan, örnek insanlar oldukları söyleniyordu. Öte yandan, ebeveynleri onlara her gün toplumun diğer kesimlerindeki kötülükleri hatırlatıyor, kendilerini bunlardan ayırmalarını tembihliyordu.

"A grubundaki çocuklar genç yetişkinler olduklarında istikrarlı işlere girdiler, eşleri, 2,5 adet çocuk ve bir köpek ortalamasıyla dengeli hayatlar kurdular, ve Amerikan rüyasını yaşar gibi göründüler.

"Peki B grubu ailelerin çocuklarına ne oldu? Onlar felsefeye kafa yordular, yaşamları kaotikti, ikircikli insanlar oldular. Bu çocuklar iyinin ve kötünün ötesine geçmiş yetişkinlere dönüştüler. Onlar için insanlık durumu grinin çeşitli tonlarından oluşuyordu. Mutfak masalarının etrafında bir şeyleri uzun uzadıya tartışarak büyümüşlerdi. Anne babaları bazı konulardan emin değildiler, çocukların fikrini almak istiyorlardı ve fikirlerini değiştirmeye

her zaman hazırdılar. B grubu aynı zamanda her tür yaratıcılığın gözlemlendiği yerdi.

"Gruplarımız yetişkinliğe adım attığında, A grubu porno ve psikiyatrik ilaç ürünlerinin en büyük tüketicisi oldu; tuhaf tikler ve takıntılar geliştirdiler, suçluluk duygusuyla doluydular, katıydılar ve bir anlamda her türlü etkiye kapalıydılar. Ayrıca yaratıcılık açısından mutlak bir yoksunluk yaşıyorlardı.

"Bu arada B grubu, Freud'un terimlerini kullanacak olursak, A grubunun nevrotik bedbahtlığının aksine, genel bir mutsuzluktan mustaripti. Daha mutlu ve daha özgürdüler. Her biri kendi çocuklarıyla mutfak masasının etrafında bir şeyleri uzun uzadıya tartışmayı tercih ediyordu.

"Biliyor musunuz, doktor, ben bir B grubu çocuğuyum. Eski kocamsa bir A grubu çocuğu. B grubunun bir üyesini, A grubundan birinin evine, deliliği tetiklemeden, sokamazsınız. Ben sürekli kusmak ve bağırmak isterdim: 'Her şey sadece siyah veya beyaz değil, griler de var, ve o gri alanlarda insanlık durumumuzun bize sunabileceği en iyi şeyler var: senin ve benim burada üretebilmeyi başardığımız şey gibi!' Ben hikâyelerimi kuruyor, sonra yeniden kuruyor, yaratıcılığın ortaya çıkmasına, özgürlüğe izin veriyordum. Tabii insan olarak becerebildiğim kadarıyla.

"Ancak biliyorsunuz, evlilik yoluyla A grubuna katılmak çok baştan çıkarıcı bir şeydi. Sanki o belirsiz, kaotik, 'her şeyin göreceli olduğu' hayat tarzımı sürdürdüğüm günlerde bana eşlik eden tüm anksiyetelerin çözümünü bir süreliğine bulmuştum. En sonunda bir kahramanla karşılaşmıştım. Tüm cevapları bildiğine inanıyordu. Bir süreliğine cennette gibiydim.

"Hatırlıyor musunuz, bir gün bana boşanmamın kendi eserim olduğunu, bir çıkış yolu bulduğumu, yaşam gücümün beni bu şekilde koruduğunu, aksi takdirde kanser olacağımı söylemiştiniz – evet, söylemeyi unuttum, A grubunda bir sürü somatik hastalık da vardı. Boşanmamdan sonra, B grubunun harika kaosuna geri döndüm. Orada postmodern bir hayat sürdürüyoruz, her şey hakkında midemiz bulanana kadar konuşuyoruz, ama yine de içimizden kusmak gelmiyor. Bana yuvama dönüşte rehberlik

ettiğiniz için teşekkür ederim. Bunu neden yapabildiğinizi biliyor musunuz? Mutfak masasında çocuklarınızla konuştuğunuzdan eminim."

Hastamın son cümlesi aklımda şu çağrışımı yarattı. 1905'te Freud şöyle söylemişti:

> "Hala, konuş benimle! Korkuyorum, çünkü çok karanlık."
>
> Halası ona cevap verdi: "Bunun ne faydası olacak? Beni göremiyorsun ki."
>
> "O önemli değil," diye yanıtladı çocuk. "Birisi konuştuğunda, aydınlık oluyor."

Tıpkı bize söylendiği gibi, nasıl ki hasta her şeyi ilk seansta anlatır, anlatılanı duymak için zamana ihtiyacı olan analisttir, ben de Tahran'da psikanaliz yapmanın benim açımdan ne anlam ifade ettiği üzerine serbest çağrışım yapmak için yukarıdaki sayfalara ihtiyaç duydum.

Bana öyle geliyor ki, tüm hikâye nasıl seveceğini öğrenmekle ilgiliydi. Lacan şöyle diyordu: "Sevmek sahip olmadığınız şeyi vermektir." Jacques -Alain Miller'ın ifadesiyle, bu şu anlama geliyor: sevmek, yoksunluğunu fark etmek ve onu Öteki'ne vermek, Öteki'nde yerleştirmektir. Sahip olduğunuz şeyleri hediye vermek gibi değil, sahip olmadığınız, sizi aşan, ötenize uzanan başka bir şeyi vermektir. Bunu yapabilmek için, yoksunluğunuzu – Freud'un deyişiyle kastrasyonunuzu– benimsemeniz gerekir.

Tahran'da Psikanaliz Yapmak bir aşk söylemi oldu. Her bir hasta, danışmanlık yaptığım her bir meslektaş, her bir öğrenci, "sahip olmadığım şeyi vermeyi" bana öğretti.

Bunu anlamak Tahran'da psikanaliz yapmak konusunda bana daha fazla söyleyecek bir şey bırakmıyor. Şimdilik...

Anlaşılan bu analiz seansında, vaktimiz doldu bile.

Gohar Homayounpour nostalji, aşk ve acı hakkındaki anlatısının başında hem kendine, hem de bizlere soruyor: İran İslam Cumhuriyeti'nde psikanaliz yapmak mümkün mü? Batılı bir eğitim alan psikanalist, ayrılışının üzerinden yirmi yıl geçtikten sonra, anayurduna, Tahran'a döner. Amerikalı bir meslektaşı "Sanmıyorum ki İranlılar serbest çağrışım yapabilsinler!" dediğinde Homayounpour, İranlıların serbest çağrışımdan başka bir şey yapmadıklarını ve sorunlarının da bu olduğunu söyleyecektir. Batılı bir pratiğin Doğulu bir kültürdeki yansımaları üzerine tefekküre dalan bu metin kendi serbest çağrışımlarıyla çocukluk anılarından edebiyata, akademi koridorlarından İran'daki günlük hayata uzanıyor. Her sayfasında tanıdık bir hisle dolan okuru da beraberinde taşıyarak...

"Şehrazad Freud'un müjdecisi miydi? Psikanaliz anlatılardan oluşan bir laboratuvardır. Endişeleri, travmaları, arzuları ne olursa olsun tüm acı çekenlerin hikâyelerini birleştirir ve bireysel özgürlüklerin doğmasına vesile olur. Çeşitli siyasi rejimlerin sunduğu dini, toplumsal ve ekonomik engellere rağmen yapar bunu. Gohar Homayounpour'un divanında, özgürlüğe açılan umulmadık, gizemli ve eninde sonunda karşı konulmaz yollar bulacaksınız."

JULIA KRISTEVA

"Acı hiç şüphesiz her yerde acı; ben asla Batılı veya Doğulu bir kanser türü duymadım, ya da hastanın milliyetini, dinini, veya kültürünü gösteren bir röntgen filmine rastlamadım. Bu kitap İran'daki insanlık durumunu tespit eden bir röntgen filmidir, İranlıları gösteren turistik bir fotoğraf değil."

ABBAS KIAROSTAMI

GÜNDEM / Toplum

EVEREST
www.everestyayinlari.com
/everestyayinlari
/everestkitap

9 786051 418667